

**ПРЕДВАРИТЕЛНА ОЦЕНКА НА
ПРОГРАМА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ 2007-2013
СЪФИНАНСИРАНА ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ ЗЕМЕДЕЛСКИ ФОНД ЗА РАЗВИТИЕ НА
СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ**

ТОМ I

Изготвен от:

Mr. Claudio Carpineti	Екип от Програма Лидер
Mr. Paolo Zingaro	Екип от Програма Лидер
Mr. Clive Bonnet	експерт по хранителна промишленост
Mr. Giordano Angle	експерт по екология
Г-жа Мариана Милтенова	експерт по хранителна промишленост
Г-н Йордан Великов	експерт по развитие на селските райони
Г-жа Гинка Капитанова	експерт по развитие на селските райони
Г-та Нели Гаджалска	експерт по екология
Г-жа Ирина Матеева	експерт по екология

Проучването се финансира от Европейската Комисия и се изпълнява от Смесено дружество Scanagri Denmark Consortium partners. Изразените мнения са на консултантите и не представляват официалното становище на Европейската Комисия, нито на Правителството на Република България.

**ПРЕДВАРИТЕЛНА ОЦЕНКА НА
ПРОГРАМА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ 2007-2013
СЪФИНАНСИРАНА ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ ЗЕМЕДЕЛСКИ ФОНД ЗА РАЗВИТИЕ НА
СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ**

ТОМ I

СЪДЪРЖАНИЕ

1.	РЕЗЮМЕ	5
2.	ВЪВЕДЕНИЕ	10
2.1.	Задание и цели на Предварителната оценка.....	10
2.2.	Методология на оценката.....	10
2.2.1.	Използвани основни документи, регулаторна рамка и указания.....	12
2.2.2.	Източници на информация и дейности, извършени от оценителя.....	12
2.3.	Структура на доклада.....	13
3.	РАЗВИТИЕ НА КОНТЕКСТА ЗА ПРОГРАМИРАНЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА БЪЛГАРИЯ	16
3.1.	Контекстът на Програма САПАРД и постиженията ѝ за периода 2000-2006.....	16
3.1.1.	Социално-икономическа среда и съществуващи национални политики.....	16
3.1.2.	Процес и система на прилагане.....	16
3.1.3.	Реализирани проекти, резултати, въздействие.....	20
3.1.4.	Поуки от прилагането на САПАРД.....	22
3.2.	Контекстът на прилагане на ПРСР 2007—2013 г.....	24
4.	ПРЕГЛЕД НА ТЕКУЩОТО СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ И СЪСТОЯНИЕТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА	25
4.1.	Икономически анализ.....	25
4.1.1.	Земеделие.....	26
4.1.2.	Преработвателна индустрия (храни, напитки, тютюн).....	36
4.1.3.	Горско стопанство и дървопреработване.....	42
4.2.	Социален анализ.....	44
4.3.	Анализ на околната среда.....	44
4.4.	Регионални различия и различия в развитието на градските и селските райони.....	45
4.5.	Проблеми и въпроси, които трябва да реши ПРСР.....	48
4.5.1.	Земеделие.....	48
4.5.2.	Горско стопанство.....	48
4.5.3.	Хранително-вкусова промишленост - хоризонтални и секторни приоритети за ПРСР.....	49
4.5.4.	Регионални различия.....	50
5.	ОПИСАНИЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ	52
5.1.	Избрани за прилагане мерки и предвидени бюджети.....	52
5.2.	Система на прилагане.....	54
5.2.1.	Управляващ орган.....	54
5.2.2.	Разплащателна агенция.....	55
5.2.3.	Сертифициращ орган.....	56
5.2.4.	Звено за контрол.....	56

6.	АДЕКВАТНОСТ И СЪГЛАСУВАНOST НА СТРАТЕГИЯТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ	58
6.1.	Преглед на анализа на силните и слабите страни, на заплахите и възможностите	58
6.2.	Съответствие на ПРСР с потребностите за развитие на селските райони	64
6.3.	Предложени изменения в Стратегията за развитие на селските райони	70
1.1.1.	Стратегически и специфични цели на ПРСР (към м. август, 2006 г.).....	70
6.3.2.	Предложени изменения в стратегическите цели и под-целите	71
6.3.3.	Връзки между стратегическите цели по оси и под-целите	74
6.3.4.	Връзка между стратегическите цели и под-цели и стратегическите насоки на Общността	76
6.4.	Анализ на съгласуваността на ПРСР	78
6.4.1.	Вътрешна съгласуваност:.....	78
6.4.2.	Външна съгласуваност	81
6.5.	Прилагане на принципите за субсидиарност и пропорционалност	86
7.	ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРСР	87
7.1.	Конкретен анализ на предложените мерки	87
7.1.1.	М 111 Професионално обучение, информационни дейности и разпространяване на знания	87
7.1.2.	М 112 Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери	88
7.1.3.	М 121 Модернизиране на земеделски стопанства	90
7.1.4.	М 122 Подобряване икономическата стойност на горите	91
7.1.5.	М 123 Добавяне стойност на земеделски и горски продукти	92
7.1.6.	М 141 Подкрепа за полу-пазарни стопанства	92
7.1.7.	М 142 Създаване на групи производители.....	93
7.1.8.	М 143 Консултантски услуги	93
7.1.9.	М 211 Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони.....	94
7.1.10.	М 212 Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските	94
7.1.11.	М 214 Агро-екологични плащания.....	95
7.1.12.	М 223 Залесяване на неземеделски земи.....	96
7.1.13.	М 226 Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки	97
7.1.14.	М 311 Разнообразяване към неземеделски дейности.....	97
7.1.15.	М 312 Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия	99
7.1.16.	М 313 Насърчаване на дейности в туризма	100
7.1.17.	М 321 Основни услуги за населението и икономиката в селските райони	100
7.1.18.	М 322 Обновяване и развитие на селата	101
7.1.19.	М 411-413 Изпълнение на местни стратегии за развитие.....	101
7.1.20.	М 421 Вътрешно и трансгранично сътрудничество	102
7.1.21.	М 431 Управление и текущи разходи на МИГ, придобиване на умения и оживяване на територията	102
7.2.	Система за прилагане на ПРСР	103
7.2.1.	Програмиране и популяризиране на Програмата	103
7.2.2.	Изпълнение.....	104
7.2.3.	Наблюдение и отчитане.....	107
7.2.4.	Процес на оценяване на ПРСР	108
7.2.5.	Равнопоставеност между мъжете и жените и избягване на дискриминация	108
7.3.	Очаквани въздействия, резултати и реализирани проекти/дейности по Програмата за развитие на селските райони	108
7.3.1.	Обща икономическа рамка – предпоставки за направения анализ на резултатите и въздействията	108
7.3.2.	Методология на оценката на въздействията на ПРСР	109

7.3.3.	Икономическо въздействие на Програмата	121
7.3.4.	Въздействие на ПРСР върху околната среда	122
7.3.5.	Въздействие върху заетостта	125
8.	ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА	126
9.	ЗАКЛЮЧЕНИЯ	128
9.1.	Изводи от програма САПАРД	128
9.2.	Изводи от анализа на силните и слаби страни, възможностите и заплахите и проекто-варианта на ПРСР	128
10.	ПРЕПОРЪКИ ЗА ЕФЕКТИВНО ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ	130
10.1.	Промяна в броя на мерките за прилагане и преразпределение на техните бюджети	130
10.2.	Гарантиране ефикасното изпълнение на целите	137

СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯТА:

- Приложение 1. Кратко описание на българските мерки по САПАРД**
- Приложение 2. Подробен списък на договорените по САПАРД резултати по мерки и сектори за периода 2000—2006.**
- Приложение 3. Разпределение на договорените субсидии по мерки на САПАРД за периода 2001—2005.**
- Приложение 4. Международна търговия с основни селскостопански стоки**
- Приложение 5. Съществени проблеми в различните сектори на хранителната промишленост**
- Приложение 6. Вътрешно съгласуване на целите и мерките на ПРСР по оси**

1. РЕЗЮМЕ

България разработва през 1999г., своя първи Национален план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2000-2006г. (НПРЗСР); той е одобрен от Европейската Комисия през октомври 2000г. За следващия планов период 2007-2013г. българските власти трябва да изпълнят изискванията за страните-членки на ЕС и да подготвят програмните документи, посочени в Регламент 1698/2005г. относно помощта за развитие на селските райони по ЕЗФРСР: *Национален стратегически план*, съдържащ приоритетните области за подкрепа в съответствие със *Стратегическите насоки на Общността и Програмата за развитие на селските райони* (ПРСР), описваща подробно оперативните стратегии за постигане на поставените цели.

Едно от изискванията, които следва да се изпълни съгласно Регламент 1698/2005 - чл. 84, 85, 86 и 87, е извършването на предварителна оценка - предмет на този документ, с цел подобряване на качеството на програмиране и оптимизиране на бюджетните ресурси.

Регламент 1698/2005г. посочва, че предварителната оценка трябва да набележи и оцени:

- средно-срочните и дългосрочни нужди за устойчиво развитие;
- целите, които следва да се постигнат;
- очакваните резултати;
- количествено изразените цели (особено по отношение на въздействието спрямо настоящото положение);
- “добавената” полза от помощта на ЕС;
- степента на отразяване на приоритетите на Общността в програмните документи;
- поуците, извлечени от предходния програмен период;
- качеството на процедурите за прилагане, наблюдение, оценка и финансово управление.

Предвижда се Програмата за развитие на селските райони 2007—2013 да стартира официално след като бъде одобрена от Комисията. Досега екипът оценители е получил от Дирекция “Развитие на селските райони” към МЗГ (Управляващ орган на програмата) последния вариант на Националния стратегически план за развитие на селските райони и проектен вариант на Програмата за развитие на селските райони (декември 2006г.) Оценителите установиха добри работни отношения с Управляващия орган и другите институции, ангажирани с Програмата.

Настоящата методология за оценяване следва процедурите, определени с *Ръководство за Обща Рамка за Наблюдение и Оценка, юли 2006 г., Насоки + Пояснителни бележки от А до О*⁽¹⁾.

Анализът на *силните и слабите страни, възможностите и заплахите* (SWOT-analysis) посочи множество нужди (needs), които трябва да бъдат адресирани от Програмата. Релевантността е добра: планираните интервенции изглеждат адекватни на нуждите, въпреки, че могат да се направят улеснения/подобрения чрез включването/подсилването на специфични действия, свързани с по-лесния достъп до кредити, въвеждането на иновационни технологии (за ОСИ 1 и 3), специфични интервенции за постигане съответствие с Рамковата Директива за Водите и Директивите за Птиците и Местообитанията (за целите на ОС 2). За целите на ОС 4 е належаща задълбочена информационна кампания към местните общества за да се компенсира липсата на опит в прилагането на този тип интервенции.

Връзките между главните цели и специфичните под-цели показват наличието на полезна синергия между Осите: например, очакваните положителни въздействия на мерките на Програмата върху състоянието на околната среда. Налице е и добра съгласуваност със Стратегическите Насоки на ЕС, въпреки че е подходящо да се обърне повече внимание върху постигането на териториален баланс на въздействията на Програмата и насърчаване участието на жените на пазара на труда. Необходимо е и да се детайлизират интервенциите по Подхода ЛИДЕР.

Разгледаният анализ на социално-икономическото положение в селските райони и конкурентоспособността на селскостопанския сектор показва, че основните проблеми са свързани с ниската производителност, раздробеността на земята, липсата на достатъчно и качествени суровини за промишлено земеделие и слабо предлагане и използване на специализирани съвети в земеделието, липса на опит в управлението и получаването на финансова помощ от банките, недостатъчни хидромелиорация, селекционно-репродуктивни

¹ *Handbook on Common Monitoring and Evaluation Framework, July 2006, Guidance Document + Guidance Note from A to O.*

дейности и услуги. Броят на малките ферми (собственост на физически лица) е изключително голям; повечето от тях са полу-пазарни, обработващи само 15% от ИЗП, често със смесено производство (земеделие + животновъдство). От друга страна, налице са малко на брой големи стопанства (частни еднолични търговци или юридически лица, напр. кооперации), които обработват 3/4 от ИЗП и са специализирани в производството на зърнени култури или животновъдство. Следователно, голяма част от работната ръка е съсредоточена в малките и средни стопанства.

Направен бе анализ на мерките предвидени за прилагане и очакваните въздействия. Анализът потвърждава спазването на принципите на субсидиарност и пропорционалност, съгласуваността на програмата и ефективността на предвидените дейности.

На този програмен етап е задължително да се направи Стратегически анализ на околната среда (CAOC), изготвен в съответствие с Директива 2001/42/ЕС; след съгласуване с МОСВ, тази екологична оценка е включена в доклада за Предварителна оценка (вж. Глава 8, том 2 от настоящия Доклад). Извършен е пълен анализ на основните компоненти на околната среда (биологично разнообразие, флора, фауна, въздух, води, климат, природно и културно наследство), включително и положението, до което би се стигнало при следните два сценария: „с/без дейностите по ПРСР“; направен е и анализ на екологичните проблеми, свързани с изпълнението на мерките. В съответствие с методологията на CAOC, вече е изготвена матрицата за крайната оценка и мерките, предвидени за намаляване на въздействието. Що се отнася до състоянието на околната среда, в общи линии повечето от екологичните проблеми в България произтичат от липсата на адекватни съоръжения за депониране на отпадъци и за преработка на отпадъците и отпадните води. В селското стопанство основните източници, влошаващи качеството на околната среда са: дифузно замърсяване на подпочвените и повърхностни води с нитрати и фосфати, точково замърсяване на подпочвените и повърхностни води с неправилно съхраняван животински тор и с пестициди, изоставени земи и пасища, ерозия. Това са проблеми, датиращи от преди началото на Програма САПАРД. Екологичната обстановка се влошава допълнително от замърсяването с тежки метали в някои райони.

Направена е индикативна преценка на бъдещите прилагащи органи и съответните процедури. Българското правителство е планирало и изпълнява подсилването и реорганизацията на Дирекция Развитие на Селските Райони (УО на Програмата). ДФ “Земеделие” ще изпълнява задълженията на Разплащателна агенция, като се възползва от опита натрупан от интервенциите по САПАРД, и разполагайки с добре структурирана мрежа от областни офиси. Остават някои съмнения дали Разплащателната агенция разполага с капацитета, необходим за изпълнението на цялата програма: всъщност, налице е огромна разлика между усилията по САПАРД, и тези, които трябва да се направят през новия програмен период; това е особено валидно като се имат предвид значителните закъснения в изпълнението на повечето мерки по САПАРД, за които имаше закъснения в старта на прилагането им, и прекъсвания в процеса на тяхното изпълнение.

Структурите, ангажирани в изпълнението на ПРСР са подсилени, за да могат те да се справят с изпълнението на всички нови задачи. Броят на служителите от Дирекция "Развитие на селските райони" (като УО) е увеличен от 26 на 50, а на Разплащателната агенция – от 638 на 1100 души.

Въз основа на наличната информация за организирането и разпределението на задачите между двете организации (УО ще подпише с Разплащателната агенция специален договор/споразумение по този въпрос), изглежда, че оперативното натоварване при прилагане на мерките в по-голямата си част ще падне върху Разплащателната агенция:

- Имайки предвид огромния брой заявки, които трябва да се обработват, по-голямата част от административните задачи, свързани с цялостната обработка на проектите по повечето "лесни" Мерки трябва да се извършва на децентрализирано ниво (Регионалните и Областни бюра на Разплащателната агенция).
- Важно е кандидатите и бенефициентите по Програмата да са запознати с процедурата за обжалване на решения на Управляващия орган или Разплащателната агенция и във връзка с това е препоръчително на кандидатите и бенефициентите да се дава възможност за обмен на добри и лоши практики, опит и предупреждаване за неквалифицирани консултанти/доставчици на услуги и оборудване;
- Важен проблем, който предстои да бъде разрешен, е разпределението на задачите между Управляващия орган и Разплащателната агенция. От анализа на ПРСР се вижда, че Разплащателната агенция ще отговаря изцяло за оценяването на предложените проекти, включително техническите аспекти, които за някои мерки са от изключително значение (Модернизация на стопанствата, преработвателни предприятия и др.), но по принцип това е задача на Управляващия орган.

- Във всеки случай правилната техническа оценка на предложенията за финансиране изисква подходящо образование и специализация, които трябва да се осигурят чрез специализирано обучение. Проблемът е особено сериозен в периферните структури на Разплащателната агенция, които и по време на изпълнението на САПАРД не винаги са демонстрирали необходимата подготовка.
- Забелязва се и известна липса на координация между Управляващия орган и Разплащателната агенция. Механизмът на взаимодействие между двете организации трябва да е по-подробен, за да гарантира непрекъснат обмен на информация и съгласуване на техническите решения, които трябва да се вземат по време на изпълнението;
- Процедурите, прилагани при изпълнението на САПАРД, трябва да бъдат преразгледани и опростени, за да се избегне препокриване на проверките. Опростяването на подготовката на документите по проекта – и предоставянето на повече информация за бенефициентите – трябва да спомогнат за намаляване на броя на жалбите и санкционирани проекти, които при САПАРД бяха сравнително голям брой (повече от 10% от отпуснатите средства, според актуализирания вариант на междинната оценка на САПАРД). Във връзка с това трябва да се запази възможността за поправки в Приложенията към договорите;
- Ясните критерии за допустимите разходи, за оценяването и класирането на проектите би трябвало също да спомогнат за ускоряване на процеса на представяне-оценяване-финансиране на предложените проекти.

Оценителят е предложил стойности по индикаторите (за непосредствени резултати, резултати и въздействия), очаквани от изпълнението на програмата.

По отношение на икономическите индикатори (икономически растеж) общото увеличение на **Нетна Добавена Стойност** (НДС) се изчислява на повече от 200 MPPS², генерирани от мерките по Ос 1 (148,8 MPPS) и Ос 3 (55,8 MPPS). Мерките по Ос 1 ще продължат да допринасят за увеличаване на икономическия растеж на земеделието и подобряват достъпа до глобалния пазар. Дейностите, подпомагани по Ос 3, ще допринасят за създаването на благоприятни социално-икономически условия (особено по отношение на инвестициите в инфраструктурата), които са абсолютно необходими за конкурентоспособността на местните предприятия.

За изчисляването на очакваната стойност на втория индикатор **„производителност на труда“**, като база за определяне специфичното увеличение на *продуктивността на работник* са ползвани данните от 2004 година за съотношението *БДС/единица зает на пълно работно време* в земеделието (равна на 2,206 евро на човек) . Изчисленото увеличение на производителността на труда се дължи на два основни фактора: а) осигуряване на по-ефективни „средства за производство“ – машини, заводи, инфраструктура и/или б) осигуряване на обучение за подобряване на управленските умения.

По отношение на екологичните аспекти изпълнението на ПРСР 2007-2013 г. трябва да доведе до реално подобряване на качеството на околната среда, с много по-широко и цялостно въздействие от Програма САПАРД. Що се отнася до сегашната ПРСР, оценката на въздействието на околната среда трябва да вземе предвид следните основни аспекти:

- Голяма част от общия бюджет (779 милиона евро - 25% от целия бюджет без директните плащания) е предназначена за мерките от Ос 2, която е специално насочена към опазването на околната среда;
- много от мерките, финансирани по Оси 1 и 3 (а оттам и по Ос 4), не само че са предвидени така, че да се избягват всякакви негативни ефекти (конкретни компенсационни мерки са посочени в Стратегическия анализ на околната среда), но и донякъде допринасят за постигането на общата цел: защита/подобряване на околната среда.

Макар да е трудно да се посочат точните количествени индикатори за измерване подобрието на „качеството на околната среда“, ПРСР като цяло, (не само Ос 2) се очаква да има положително влияние на четирите индикатора на въздействието, свързани с околната среда.

Заетостта е посочена като една от основните цели в ПРСР. Целевата стойност от 17 749 създадени работни места и 28 423 запазени, изглежда постижима до края на програмата и подходяща за отстраняване на различията, посочени в Програмата по отношение на заетостта и активността на жените. Що се отнася до

² Милиона единици евро по Стандарта за покупателен паритет (Purchasing Power Standard), предназначен да «изчисти» ценовите равнища при сравняването на икономически показатели между страните-членки на ЕС.

заетостта сред жените, забелязва се, че най-много нови работни места се предвижда да се създадат по мерките от Ос 3.

Оценителите са включили предложение за преразпределяне на финансовите ресурси, което може да увеличи положителния ефект от Програмата върху заетостта. Очакваният брой допълнителни работни места в този случай ще бъде 20 212 нови и 30 083 запазени работни места.

Главни препоръки:

- Предвид изключително разнообразната структура на стопанствата и предприятията в земеделието, горското стопанство и ХВП, е необходимо да се изготви подходяща стратегия за всяка мярка, отчитайки както типовете потенциални ползватели на подкрепата така и географското им разположение в страната. След като са определени приоритетните ползватели и/или райони за всяка интервенция е необходимо да се настроят и съответните условия за допустимост и системи за ранкиране на допуснатите за разглеждане проектни предложения/кандидати за подкрепа.
- Важно е на кандидатите и бенефициентите по Програмата да се предостави ефективна процедура за възражения срещу решения на Управляващия орган или Разплащателната агенция; също се препоръчва на кандидатите и бенефициентите да се предостави трибуна за обмяна на добри и лоши практики, опит и предупреждения срещу неквалифицирани / некоректни консултанти, доставчици на услуги, техника или материали.
- Друг стратегически въпрос е необходимостта да се фокусират ресурсите на Програмата върху производствени сектори, които са перспективни по отношение на добавената стойност, експорта, опазването на околната среда.
- За всяка от мерките са изготвени специфични препоръки. Като цяло, препоръчва се определянето на критерии за приоритетност, особено за мерките, по които е налице голям брой потенциални бенефициенти.
- Опитът по САПАРД трябва да се вземе предвид при подготовката на процедурите за прилагане на ПРСР, така че да се избегнат проблемите в миналото. По-точно: а) необходимо е да се подсигури пълна прозрачност на процедурите: по отношение списъка с избираеми инвестиции, системата за ранкиране и избор на допустими проекти, и подробни мотиви за отхвърлянето на останалите; б) постигането на главните и оперативни цели на ПРСР винаги трябва да бъде с приоритет над стремежа само да се постигнат задачите по "усвояване на бюджета по мерките". Липсата на "интерес" по определена схема за подкрепа в мерките може да се дължи на недостатъчна информация недобре насочена към потенциалните бенефициенти, или на недостатъчен достъп до "междинно финансиране" на проекта преди получаването на подкрепата за завършения проект; в) процедурите трябва да бъдат максимално опростени за да се намалят транзакционните разходи за кандидатите/бенефициентите.
- Подходящото устройство на УО и РА и техните взаимодействия са съществени за успешното постигане на количествените цели на ПРСР. Предвид изключително големия брой очаквани проектопредложения, които трябва да бъдат обработвани при изпълнението на мерките, се препоръчва значителна част от административните процедури да се извършва на децентрализирано – областно ниво. Специфичното техническо обучение на съответния персонал може много да спомогне за ефикасното им прилагане.
- За да се подсигури необходимата ефикасност на процедурите по време на прилагането на Програмата е изключително важно да се подсигури по-тясно сътрудничество между УО и РА.
- Препоръчително е да се изгради специализирана Управленска информационна система (Management Information System), за да се опрости и направи по-прецизно набирането на информацията за мониторинг на Програмата.
- За да се достигне и до потенциални бенефициенти от малцинствата е необходимо да се предприемат специфични стъпки. Информационната кампания трябва да намери техническите решения за подходящата и директна работа с тях, като се вземат предвид регионалните концентрации на малцинствените групи.
- Важен проблем за разрешаване от ПРСР е гарантирането на по-лесен достъп за бенефициентите до кредити за инвестициите по проекта (междинно финансиране).

- При прилагането на мерките трябва да се насърчава участието на жените на пазара на труда. При оценките на проектопредложения, подадени от жени трябва да се присъждат допълнителни точки.
- От гледна точка "йерархия на нуждите" на България изглежда, че прилагането на някои мерки трябва бъде стартирано възможно най-бързо – особено тези, които допринасят за постигането на по-добър капацитет за управление на проекти от целеви бенефициенти, или такива, които носят колективна полза (Обучение, Консултиране, Придобиване на умения, Подход ЛИДЕР).
- Дейностите, свързани с обучение би трябвало да включват и създаването на ефективна мрежа от частни консултанти, способни да помогнат при подготовката на проектопредложенията. Административното натоварване на служителите, натоварени да оценяват проектопредложенията ще бъде намалено, ако документите които получават, отговарят на правилата.
- За създаването и прилагането на някои от мерките на ПРСР е необходимо да се вземат предвид предложените в *Стратегическата оценка на въздействие върху околната среда* предохранителни действия за избягване на нежеланите им отрицателни въздействия върху околната среда.

Оценителят предложи намаляване на броя мерки които да бъдат прилагани чрез ПРСР на България и по-точно мерки М131 Подпомагане приспособяването на фермери към нарастващите изисквания по стандартите на Общността, М132 Подпомагане на фермери участващи в схеми за качество на храните, М 133 Подпомагане групи производители за информационни схеми, промоциращи качество на храните и М 216 Подкрепа за непроизводствени инвестиции в земеделски земи. Тези предложения изглеждат обосновани предвид:

- Добавената стойност от мерките за постигане главните цели на ПРСР ще е ниска тъй като са налице по-належащи нужди, които могат да бъдат по-добре адресирани с други мерки
- Концепцията за подкрепа по мерките е доста нова за България и за момента не съществува акумулиран обществен интерес и готовност за възползване от мерките
- Сравнително малките бюджети на мерките не оправдават значителните административни усилия по създаването на системите за тяхното прилагане, наблюдение и оценка

Предложено беше техните бюджети да бъдат преразпределени към мерки, които са по-ефикасни за адресиране на неотложни нужди на селските райони. Същата логика бе приложена и при предложението за преразпределяне на бюджети между други мерки за развитие на селските райони, така че в рамките на Осите да бъде постигнат по-добър баланс по отношение на количествените цели на мерките и планираните им въздействия.

Екипът от експерти изразява своята благодарност на Дирекция "Развитие на селските райони" за навременното предоставяне на цялата поискана информация и добрата организация на срещите с експертите от Дирекция "Развитие на селските райони", отговарящи за конкретни мерки, с различни заинтересувани страни по ПРСР и потенциални бенефициенти по мерки от Програмата, с екипи, които оценяват изпълнението на САПАРД или подпомагат Дирекцията в трансформирането ѝ в Управляващ орган на Програмата за развитие на селските райони за България.

Това помогна изключително много на екипа, извършващ предварителната оценка да се ориентира бързо в моментната ситуация, както и да се запознае с организацията и предстоящите процеси.

Със съжаление отбелязваме, че щеше да е по-полезно, ако бе установено по-добро сътрудничество с Агенция САПАРД, определена да бъде Разплащателна агенция за земеделските дейности, финансирани от ЕС или националния бюджет, с цел да направим по-подробен анализ на административната организация и процедурите по изпълнението на ПРСР, който е необходими не само за оценяване на ефективността на изпълнението на мерките, но и на потребния административен капацитет.

2. ВЪВЕДЕНИЕ

2.1. Задание и цели на Предварителната оценка

България е кандидат за членство в ЕС от 1993г.; преговорите за членство бяха приключени през 2004г., а присъединяването към ЕС се очаква да стане през 2007г. Целта на правителството в тази връзка е да изпълни всички ангажименти по договора за присъединяване.

В тази рамка Политиката за развитие на селските райони е от особено важно значение за страната с оглед ролята на земеделието в българската икономика. С изпълнението на Националния план за развитие на земеделието и селските райони (НПРЗСР) по Програма САПАРД, България направи първата стъпка в присъединяването си към европейската политика за развитие на селските райони. В подготовката за следващия програмен период 2007-2013г. българските власти имат същите ангажименти като страните-членки и следва да подготвят програмните документи, посочени в Регламент 1698/2005г. по отношение на помощта от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони:

- Национален стратегически план за развитие на селските райони (НСП), който съдържа приоритетите в дейностите и е в съответствие със Стратегическите насоки на Общността;
- Програма за развитие на селските райони (ПРСР), съдържаща оперативните стратегии, които ще се изпълняват с оглед постигане на целите

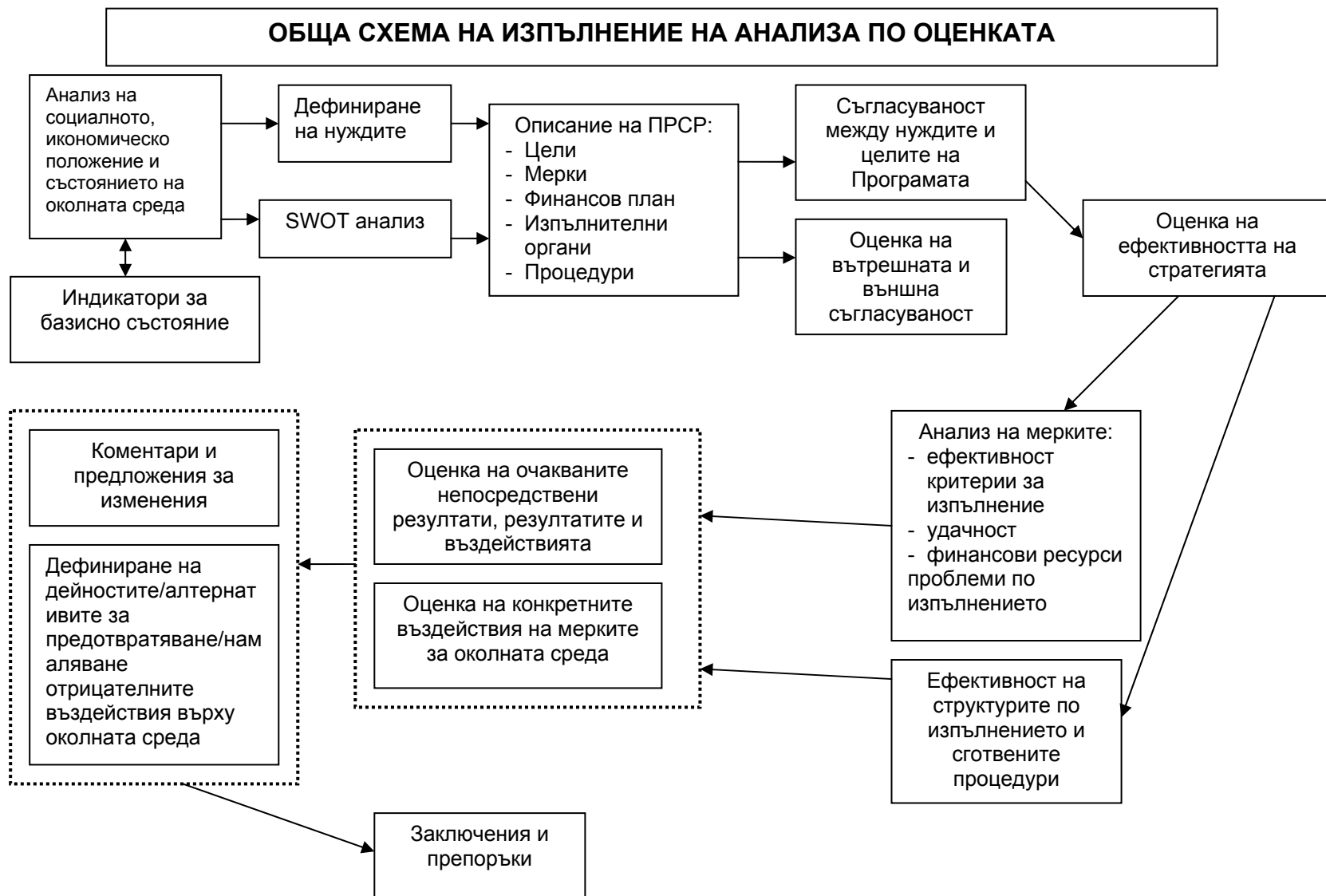
Едно от задълженията, посочени в Регламент 1698/84 – Чл. 84, 85, 86 и 87, засяга задължителните оценки на Програмата: предварителна, междинна и последваща. Регламентът изисква предварителната оценка да обхване и оцени:

- средно-срочните и дългосрочни нужди;
- целите, които следва да се постигнат;
- очакваните резултати;
- количествено изразените цели (особено по отношение на въздействието спрямо настоящото “базисно” положение);
- “добавената” полза от помощта от ЕС;
- степента на отразяване на приоритетите на Общността в програмните документи;
- поуките, извлечени от предходния програмен период;
- качеството на процедурите за прилагане, наблюдение, оценка и финансово управление.

Предварителната оценка, предмет на настоящия доклад, е насочена към подобряване на качеството на програмиране и оптимизиране на бюджетното планиране.

2.2. Методология на оценката

Схемата на следващата страница обобщава логиката, следвана от оценителите при изготвянето на настоящия доклад:

2.2.1. Използвани основни документи, регулаторна рамка и указания

Основните документи, събрани през първата фаза и използвани при анализа са:

- Регламент 1698/05 за подкрепа за развитие на селските райони от ЕЗФРСР;
- Ръководство по Общата рамка за наблюдение и оценка, юни 2006г. Ръководство + Бележки от А до О към Ръководството;
- Проектно–правилник за прилагане на Регламент 1698/05;
- Стратегически насоки на Общността за развитие на селските райони за 2007 – 2013;
- Национален стратегически план за развитие на селските райони в България в периода 2007 – 2013
- Коментари на ГД „Земеделие и развитие на селските райони” към ЕК по горния документ
- Програма за развитие на селските райони 2007 -2013;
- Междинна оценка на САПАРД (проектен вариант);
- Директива 2001/42/ЕС относно ефектите на планове и програми върху околната среда
- Междинен доклад по Предварителна оценка на секторна оперативна програма „Околна среда” в Националния план за развитие на България 2007 - 2013
- Доклади на експерти по проект за побратимяване “Подготовка на Министерство на земеделието и горите на България да прилага 2-рия стълб на ОСП – Развитие на селските райони” - (BG/2004/IB/AG/01);
- Национална агро-екологична програма;
- Стратегически план за развитие на горското стопанство и програма за производство на биомаса;
- Поименен списък на работните групи и протоколи от обсъжданията и взетите решения
- Вътрешни документи на ЕК относно изготвянето на НСП.

Екипът оценители получи през юни 2006 от Дирекция „Развитие на селските райони” на МЗГ (Управляващ орган на Програмата) последния вариант на Националния стратегически план за развитие на селските райони и първия проектен вариант на мерките, които ще се изпълнява от ПРСР. Въз основа на този материал бе изготвен и първият вариант на Предварителната оценка (септември 2006). През декември 2006 Дирекция „Развитие на селските райони” предостави на оценителите пълния вариант на Програмата за развитие на селските райони за България, въз основа на който е изготвен и окончателният вариант на Доклада.

2.2.2. Източници на информация и дейности, извършени от оценителя

Основни източници на информация за анализите (в допълнение към горепосочените документи):

- Среци с експерти от Д-я „РСР” към МЗГ и други звена на МЗГ, други министерства и институции, свързани с прилагането на ПРСР, като Държавен фонд „Земеделие”, Министерството на околната среда, Института по аграрна икономика, Пловдивския университет по хранителни технологии, Председателя на Асоциацията на хранителната индустрия, Камарата на дървообработващата промишленост (стратегия GOPA), Национална служба за растителна защита, Изпълнителна агенция по хидромелиорация, Агенция по почвени ресурси;

- Участие в работните групи, организирани от Д-я „РСР”, с представители на социалните партньори като работни групи от необлагодетелствани райони, работна група по мярка Гори;
- Среци с експерти, отговарящи за актуализирането на междинната оценка на програма САПАРД;
- Контакти с проекта за побратимяване (във връзка със сега прилаганата система за оценяване и ОВОС)

По време на подготвителните фази на НСП и ПРСР членовете на екипа за оценка извършваха непрекъснат обмен на информация, коментари и предложения за изготвянето на документите. След представянето на първия вариант на Доклада, Управляващият орган прие много от забележките/предложенията, посочени в документа

2.3. Структура на доклада

Настоящият доклад се състои от два тома, като двете части са неразделно свързани помежду си.

ТОМ 1

В първата си част (Глави 3-5) се прави описание на сегашното положение от гледна точка на:

- Развитието на контекста, в който се прилага политиката за развитието на селските райони в България от САПАРД до сегашния програмен период, включително опита, натрупан от прилагането на САПАРД;
- Преглед на социално-икономическото положение в селските райони;
- Общо описание на Програмата, която предстои да се изпълнява (мерки, бюджети и система за прилагане – управляващ орган, разплащателна агенция и сертифициращ орган).

Във втората част (Глави 6-7) се прави анализ на установеното при оценяването и се дава оценка чрез:

- Преразглеждане на анализа на силните и слаби страни, възможностите и заплахите, идентифициране на нуждите от развитие на селските райони;
- Проверка логиката на предвидените дейности по Програмата (съответствие между нуждите и целите на Програмата, анализ на съгласуваността, прилагане на принципите на субсидиарността и пропорционалността);
- Ефективността на предвидените дейности (разпределение на финансовите средства между Мерките и конкретен анализ на всяка Мярка)
- Анализ на възможностите за изпълнение на Програмата (функционалност на структурите за управление и мониторинг);
- Оценка на очакваните въздействия (количествени измерения на резултатите и индикатори за измерването им, анализ на въздействието върху икономическия растеж, околната среда и заетостта)

Третата част (Глави 9-10) обобщава основните препоръки, свързани с:

- Важните поуки от изпълнението на САПАРД;
- Ефективното и ефикасно изпълнение на целите на ПРСР.

ТОМ 2

Глава 8, оценка на екологичните аспекти на Програмата, е в отделен том, но независимо от това, тя е логически и оперативно свързана с останалите части на Доклада:

- настоящо състояние на околната среда;
- цели на защитата на околната среда;
- вероятните значими ефекти от изпълнението на Мерките върху околната среда;
- мерките, препоръчани с цел предотвратяване или намаляване на вредните въздействия от изпълнението на плана или програмата върху околната среда и посочване на възможни алтернативи.

ЧАСТ ПЪРВА – НАБЛЮДЕНИЯ И УСТАНОВЕНИ ФАКТИ

3. РАЗВИТИЕ НА КОНТЕКСТА ЗА ПРОГРАМИРАНЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА БЪЛГАРИЯ

3.1. Контекстът на Програма САПАРД и постиженията ѝ за периода 2000-2006

3.1.1. Социално-икономическа среда и съществуващи национални политики

Програма САПАРД бе разработена в периода 1999-2000 г., когато България все още търпеше последствията от голямата икономическа криза от 1997г. Приватизацията и/или банкрутите на държавни предприятия, започнали през 1998 г., доведоха до масови съкращения на работна ръка. Част от съкратените работници се върнаха да обработват своите имоти в селските райони и се заеха с екстензивно земеделие без да притежават необходимите знания и образование за конкретните земеделски дейности, и без достъп до капитали, с които да подобрят и развият своите стопанства.

По това време (1999) реституцията на земеделски земи бе току-що завършила, водейки до значително раздробяване на собствеността върху земята, придобита от хора в напреднала възраст – наследници на собствениците на земите отпреди национализацията през 1950-те години. Множество малки имоти бяха отдадени под наем на кооперативи, които постепенно започнаха да бъдат измествани от големи земеделски стопанства, които наемаха големи площи от множество села в съответния район.

Реституцията на частни/общински гори бе почти приключила.

Националните схеми за подкрепа на първичния сектор бяха слаби. Постепенно се увеличаваше подкрепата за селското и горско стопанство и бе възможно да се заделят повече средства за развитието на секторите – селско и горско стопанство.

До края на 2006 г. три отделни фонда: Държавен фонд „Земеделие“, Фонд „Тютюн“ и Фонд „Български гори“ насочваха държавната подкрепа към фермерите, тютюнопроизводителите, държавните и частни лица, ангажирани с управлението на горите и производството на дървен материал.

3.1.2. Процес и система на прилагане

Подготовката за САПАРД в България стартира през 1999г. с изготвянето на Национален план за развитие на земеделието и селските райони 2000-2006г. (НПРЗСР). Изготвянето на плана бе възложено на малък екип (по-малко от 10 души), който координираше подготвителната работа между партньорите по програма САПАРД.

Малкият екип на САПАРД, работил по програмата през периода 2001-2006, сега е част от Дирекция „Развитие на селските райони“, на която е възложено да бъде Управляващ орган на Програмата за развитие на селските райони. Административният капацитет на Дирекцията е увеличен и броят на служителите ѝ сега възлиза на 50 души, половината от които чрез САПАРД са придобили задълбочени познания в програмирането, мониторинга и отчитането, организирането и администрирането на програми за развитие на селските райони.

В края на 2000 г. Планът бе приет от ЕО като Програма за развитие на селските райони за България за периода 2000-2006 и **по този начин бе изпълнено първото основно условие за даване на достъп до помощта от ЕС за развитие на селските райони чрез децентрализирана система на управление.**

В Националната програма за развитие на земеделието и селските райони 2000 – 2006 са дефинирани следните **стратегически цели** :

- Развитие на ефективно и устойчиво земеделско производство и конкурентен хранително-преработвателен сектор, чрез подобряване на пазарната и технологична инфраструктура и стратегическа инвестиционна политика, насочени към достигане на европейските стандарти;
- Устойчиво развитие на селските райони, в съответствие с най-добрите екологични практики, чрез създаване на алтернативна заетост, диверсификация на икономическите дейности и създаване и рехабилитация на инфраструктурата, което ще доведе до подобряване на условията за живот, ще увеличи възможностите за получаване на доходи и възможностите за работа за хората, живеещи в селските райони.

Въз основа на горните стратегически цели са дефинирани **четири приоритетни области на дейности**:

1. Подобряване на условията за производство, преработка и маркетинг на земеделска продукция, горски и рибни продукти, съгласно Европейските стандарти; насърчаване на екологичното земеделие и опазването на околната среда.
2. Интегрирано развитие на селските райони с цел съхраняване и укрепване на техните икономики и общности;
3. Инвестиции в човешките ресурси – професионално образование и обучение на заетите в производство и преработка на селскостопанска продукция и разнообразяване на дейностите в селските райони;
4. Техническа помощ за изпълнението и мониторинга на Програмата, насочена към правилния мониторинг на Програмата, гарантиращ адекватен поток на информация и публичност, осигуряване на външна експертна помощ при обучението, консултирането и помощ при оценяването на Програмата.

Второто условие за достъп до помощ от САПАРД бе наличието на прилагаш орган, който да отговаря на **изискванията за Агенция САПАРД**. Създаването на българска агенция по САПАРД се осъществи през 2000 и първата половина на 2001 година.

Бе решено, че Държавен фонд "Земеделие" (ДФЗ) ще изпълнява функциите на Агенция САПАРД. Управителният съвет на Фонда³ стана управляващ орган на Програма САПАРД. Фондът е специализиран орган, чрез който се разпределя държавната помощ за българските фермери. Към 2000 година момент ДФЗ вече бе натрупал опит в предоставянето на помощ за фермери чрез различни национални схеми. Фондът разполага с регионални офиси, които улесняват достъпа до помощи по мерки на Програма САПАРД.

През 2000-2001г. Агенция САПАРД към ДФЗ назначи и обучи допълнителен персонал, бяха разработени процедури за работа и бяха установени връзки с други свързани със САПАРД органи, бе получена национална акредитация и ЕК официално реши да прехвърли управлението на помощта по 3 от 11те мерки по САПАРД (и една под-мярка: 1.2.1. Пазари на едро). Кратко описание на "българските" мерки по САПАРД е представено в Приложение 1 в настоящия Доклад.

Процесът на стратиране на изпълнението на мерките бе следният:

- През май 2001 ЕК прехвърли финансовото управление на три от мерките в НППЗСР, а именно: Мярка 1.1; Мярка 1.2 и Мярка 2.1.;
- На 1 юни 2001 Програма САПАРД официално стартира в България;
- През август 2003 ЕК прехвърли финансовото управление на още шест мерки и една под-мярка, а именно Мярка 1.4; Мярка 1.5; Мярка 2.2; Мярка 2.3; Мярка 3.1; Мярка 4.1 и под-мярка 1.2.1;
- През февруари 2006 Агенция САПАРД бе акредитирана за изпълнението на Мярка 1.3. Развитие на селскостопански дейности, целящи опазване на околната среда;

Мярка 1.6. Управление на водните ресурси бе изключена от Програмата и нейният бюджет бе разпределен между останалите мерки.

Изпълнението на мерките по САПАРД е насочено предимно върху финансовия и процедурен контрол, а не толкова към пълното постигане на целите на Програма САПАРД за България. При управлението на Програмата преобладава философията за предотвратяване на измами, което създава дисбаланс между ресурсите, предназначени за финансов контрол и тези, предназначени за улесняване на прилагането и анализа на резултатите от Програмата.

В момента на кандидатите не се предоставя **Списък на допустимите разходи**, въпреки че това е задължително според последните поправки в регламентите и Многогодишното финансово споразумение. Това

³ Управителният съвет на ДФ „Земеделие“ е колективен управляващ орган, с председател Министъра на земеделието и горите и членове съответните ресорни министри (на труда и икономиката) и държавни агенции.

създава несигурност и зависимост от наличието и качеството на външна помощ и в някои случаи увеличава разходите за подготвяне на проект за кандидатстване.

При оценяването бе установено, че **критериите за оценяване на жизнеспособността** на инвестицията не са публикувани и не са известни на потенциалните кандидати, бенефициенти, консултантите и членовете на Комитета за избор на проекти. Практиката на ЕС е всички критерии за оценка да се публикуват, за да могат потенциалните кандидати сами да оценят своите предложения.

Критериите за подбор на проекти бяха актуализирани с цел по-добро въвеждане европейските стандарти от гледна точка на спазването на съответствието на хигиената на продуктите и безопасността на храните. Като критерии при оценяването по Мярка 1.2 бяха въведени индикатори за защита на околната среда и хуманно отношение към животните, ветеринарните и фито-санитарни изисквания, като най-голяма тежест имат критериите за съответствие с ветеринарните и санитарните стандарти.

Определено подобрене се наблюдава по отношение на участието на социално-икономическите партньори в процеса на вземането на решения. Независимо от това все още има някои пропуски, засягащи информираността за програмата, които трябва да се отстранят. И обратното, там, където са положени най-големи усилия като напр. „Публични мерки“, резултатите са налице - изразени в броя и качеството на подадените предложения за проекти. Социално-икономическите партньори са активно ангажирани в програмирането, изпълнението и наблюдението на отделните етапи на САПАРД. От друга страна капацитета и представителността на партньорите в очите на много бенефициенти, най-вече фермери, е доста нисък. Това може би се дължи на обективните трудности в България при изграждането на обединения и групи отдолу нагоре. Степента на интеграция на **принципа на партньорството** в *Националните схеми за подкрепа* продължава да е доста ограничена. Не се провеждат периодични консултации и все още няма структури като Комитета за наблюдение на САПАРД и работни групи за националните програми/схеми.

Наблюдението все още се осъществява без специализирана информационна система за управление (Management Information System), както препоръчва докладът за Междинна Оценка от 2003г. Липсата на такава система води до увеличаване на средствата за изготвяне на обобщени данни за изпълнението, но това не се счита за голяма пречка. Сега вече е твърде късно да се изготвя такава система само за целите на Програма САПАРД. Данните от мониторинговата система се използват за подобряване на ефективността на Програмата, но най-вече за по-бързото усвояване на средства. Постигането на резултати, разминаващи се с предвидените в НПРЗСР 2000-2006, не винаги се използва от ръководството за увеличаване на възможността за постигане на целите на Програмата. Ефективността и въздействието на мерките трудно могат да се оценят или подобрят при отсъствието на анализ на данните на нивото на отделните проекти чрез УИС.

Много от препоръките в **Междинната оценка** (МО) са изпълнени, което е довело до значително подобряване на изпълнението на Програмата. Особено важно е въвеждането на възможността за поправки/изменения на проектите чрез Анекси към договорите. Това определено ще доведе до намаляване на санкциите, които така или иначе не се оценяват засега. Въпреки това, процесът на разработване и подписване на исканите анекси отнема твърде дълго време и забавя изпълнението на проектите, като по този начин се отразява върху отношенията на бенефициентите с техните кредитори и целия график на изпълнение на инвестицията.

Подходът, въведен след Междинната оценка от 2003 г. във връзка с една от препоръките в него – да се приемат предложения за проекти при покани за предложения с фиксирани срокове за кандидатстване – би бил по ефективен, ако са посочени конкретни срокове за подаване на проектно-предложенията и се даде повече време на бенефициентите за подготовка на приложенията им.

В съответствие с препоръките на МО бяха направени и някои изменения в критериите за оценка. Бе допълнен и списъкът на селските райони с потенциал за развитие на туризма.

САПАРД наложи нов начин на мислене и преди всичко строги и стриктни процедури на управление, изпълнение и отчетност. От друга страна, чрез същите процедури бе установено, че ритъмът на изпълнение и развитие на Програмата през годините е твърде неравномерен и като цяло - бавен.

Един по-задълбочен поглед върху структурата за изпълнението, процедурите и качеството на предложенията за проекти показва следното:

По отношение на системата за прилагане, влияеща върху продуктите (преките резултати) на Програмата, тя се нуждае от значително опростяване според 60% от анкетираните, а 74% от анкетираните са търсили помощ от консултанти при изготвянето на предложенията си за проект.

Несъответствието между реалните пазарни цени на консултантските услуги и фиксираната сума от „5 процента“ за разработване на бизнес план привличат в консултантския бизнес лица без консултантски познания и **често качеството на разработените бизнес планове е много ниско**. В това отношение регионалните офиси на НССЗ могат да предоставят примерни стандартни бизнес планове по Мярка 1.1.

Броят на **изискваните документи**, които се подават с проекта, в някои случаи достига 48, а цената за придобиването им става твърде висока, като в същото време се отнема много време. Общинските служби ЗГ на МЗГ могат да помагат при разрешаването на този проблем като предоставят част от документите чрез електронна комуникация с другите агенции и администрации.

Реалното съфинансиране в края на проектите (при проектите с реимбурсиране на частта - субсидия) реално е по-високо от одобреното при кандидатстването. В 10 от проектите частното съфинансиране възлиза на повече от 60%. Този по-висок процент на частното съфинансиране се дължи изцяло на недопустими разходи на етап на одобряване на проектите.

От проведените разговори стана ясно, че Агенция САПАРД разполага с адекватен **капацитет** независимо от голямото тежестно ниво и е твърдо решена да подобри работата си. Развитието на капацитета на регионалните офиси на Агенция САПАРД (особено на изпълнителните отдели) изостава и те са все още зависими от централния офис. Тъй като разполагат с ограничени отговорности и трябва да се обръщат за пояснения на централно ниво, това създава у кандидатите усещането, че управлението на Програмата е прекалено централизирано.

Един от проблемите, регистрирани през 2004 г. при преустановяването на подаване на проекти без публично обявена покана за подаване на предложения, бе решен през 2005 г. чрез промяна в Наредбите в раздел Допълнителни клаузи чл. 3а) и чл. 3б). По предложение на работните групи по различните мерки текстът на Наредбите бе изменен така, че решението за началото на срока за подаване на предложения за проекти трябва да се обявява в сайта на МЗГ и националните ежедневници най-малко 10 дни предварително.

В съответствие с предложенията в Междинната оценка бе решено Наредбите да бъдат изменени така, че да се даде възможност на бенефициентите да подават допълнителни документи или да коригират грешки в рамките на 10-дневен срок след като бъдат информирани от Агенция САПАРД.

Работните групи към Комитета по наблюдение направиха следното предложение по един от основните проблеми през 2004 г. – да се преустанови подаването на проекти без предварително публична покана. През 2005 бе решено да се направи промяна в Наредбите за допълнителните клаузи §3а) и §3б), където е отбелязано, че когато се вземе решение за преустановяване на подаването на предложения по една или повече мерки, решението трябва да се обяви най-малко 7 работни дни преди влизането му в сила. Това трябва да се обявява в сайта на МЗГ и на лесно достъпно място в регионалните дирекции на Агенция САПАРД и дирекции „Земеделие и гори“. Това изискване се отнася и за решенията за подновяване на приемането и подаването на проекти 10 дни преди реалната дата на подновяването.

3.1.3. Реализирани проекти, резултати, въздействие

а) Преки резултати (outputs)⁴ от изпълнението на мерки по САПАРД

Към 12 декември 2006 Агенция САПАРД е одобрила за изпълнение 2437 проекта. На практика, одобрените проекти са 2 437, но 302 от тях в крайна сметка са отхвърлени поради наложени санкции на бенефициентите заради неосигуряване на предварителното финансиране на проекта. Разпределението на проектите по мерки е както следва:

Таблица 1. Брой на договорените проекти и среден размер на субсидията по мерки на САПАРД

	Брой проекти	Одобрена субсидия (лв.)	Средно одобрена субсидия (лв.)
М 1,1 Инвестиция в земеделски стопанства	1605	436 096 748,81	271 711,37
М 1,2 Подобряване на обработката и маркетинга на земеделски и рибни продукти	341	404 113 812,46	1 185 084,49
М 1.2.1 Пазари на едро	16	51 431 826,00	3 214 489,13
М 1.4 Горско стопанство, залесяване на земеделски земи, инвестиции в горски стопанства, преработка и маркетинг на горски продукти	26	4 864 056,00	187 079,08
М 1.5 Създаване на групи производители	5	201 198,00	40 239,60
М 2.1 Развитие и разнообразяване на икономическите дейности, осигуряващи многостранни дейности и алтернативни доходи	291	52 431 184,19	180 175,89
М.2.2 Възстановяване и развитие на селата, опазване на селското наследство и културни традиции	88	106 640 508,00	1 211 823,95
М.2.3 Развитие и модернизация на селската инфраструктура	50	95 169 687,00	1 903 393,74
М.3.1 Подобряване на професионалното обучение	3	532 524,00	177 508,00
М.4.1 и М 4.2 Техническа помощ (Програма)	12	1 175 634,00	97 969,50
Общо	2437	1 152 657 178,46	472 982,02
Без невалидните проекти	302	117 342 079.89	-

Приложение 2 съдържа допълнителни детайли за продуктите по САПАРД по сектори в мерките.

б) Излишно предоставена подкрепа⁵ – резултати от анкетните проучвания на бенефициентите

Сравнително висок процент фирми (почти 36%) не биха направили инвестицията без подкрепата на Програма САПАРД. Този процент е още по-висок сред бенефициентите по Мярка 1.1 - 39% от тях въобще не биха я

⁴ Непосредствени резултати от подкрепата – например брой проекти, конкретни инвестиции в движимо, недвижимо имущество и т.н.

⁵ Deadweight loss – показва каква част от средствата на Програмата са подкрепили инвестиции които така или иначе са щели да бъдат осъществени в разглеждания период.

направили, а други 14% биха я направили в далечно бъдеще. Въпреки факта, че голяма част от инвестициите по Мярка 1.1 са използвани за земеделска техника, процентът на „излишна“ помощ в този сектор е доста нисък. Трябва да се отбележи, че 76% от публичните фондове по Мярка 1.1 са насочени към проекти, които без подкрепата на САПАРД или е нямало да се осъществят, или биха били отложени някъде в бъдещето.

Все пак събраните данни показват, че 89% от анкетираните споделят, че не биха направили такава инвестиция, 30% изобщо не биха направили каквато и да било инвестиция и само 7% - предимно преработватели, биха направили такава инвестиция, защото повечето преработватели са били принудени да я направят, за да отговорят на изискванията на ЕС. Също така, около 80% от анкетираните изтъкват, че са направили допълнителни инвестиции благодарение на финансирането по САПАРД.

с) Кредити за бенефициенти

Достъпът до банкови кредити продължава да е основна пречка за кандидатстване по Програма САПАРД. Проблемът е обсъждан многократно на заседания на Комитета по наблюдение. Организации на фермери са правили предложения за създаване на гаранционен фонд, но проблемът все още не е решен.

Някои от по-дребните бенефициенти не са и търсили банкови кредити, тъй като ги смятат за твърде рискови (10% от анкетираните). Този проблем е още по-сериозен при бенефициентите (дребните фермери), които не разбират от финанси и не са работили с банки. Сериозни проблеми за дребните фермери е неподържането на добро счетоводство за земеделските стопанства, разпокъсаността на земята и др., които карат банките да са много предпазливи при оценяването на проекти на дребни фермери.

д) Географско и секторно разпределение на инвестициите

Инвестициите по Програмата **не са разпределени равномерно** - необлагодетелстваните селски райони са получили само 14% от инвестициите. 84% от всички инвестиции отпуснати за проекти, осъществени в необлагодетелствани райони, са били в Североизточен, Южен Централен и Северозападен райони за планиране. До този момент Програмата се прилага основно с цел спазване на амбициозния график на Годишните финансови споразумения и отпускането на максимално много средства. Понастоящем няма механизъм, чрез който да се разпределят средствата в съответствие с приоритетите, дефинирани в НПРЗСР, в резултат на което някои от целите на мерките на САПАРД няма да бъдат напълно постигнати. В момента принципът на отпускане на средства е „обслужване по реда на пристигане“, стига кандидатите да отговорят на критериите за избираемост (за разпределението на договори по САПАРД до края на 2005 по райони на планиране (ниво NUTS II) виж таблицата в Приложение 3).

Секторната структура на подпомогнатите лица обаче показва концентрация на инвестициите в подсекторите на зърнените и промишлени култури. Тези подсектори поглъщат 57% от публичните средства по мярка 1.1. “Инвестиции в земеделски стопанства”, което е висок процент, като се има предвид, че това не е приоритет в стратегията на НПРЗСР. Много малко са помощите, отпуснати за животновъдство, което генерира около 40% от БДС от земеделие в страната и където проблемите с нагаждането към изискванията и стандартите на ЕС са най-големи. Почти никаква помощ не е отпускана на млекопроизводителните ферми. Програмата не е успяла да привлече много от по-дребните земеделски стопанства.

е) Синергия от подкрепените дейности/проекти

Оценката на Програма САПАРД не регистрира значими ефекти на **синергия**. Няма и данни за обединяване на усилията на производители и преработватели за реализация на съвместни проекти.

Интересно явление в момента е т.нар. „**демонстрационен ефект**“ на бенефициентите, получили помощ по САПАРД. Успешното изпълнение на проект по САПАРД в даден район е стимулирало и други стопани да кандидатстват. Появата на критична маса от относително модерни и структурно хомогенни стопанства е предпоставка за коопериране на стопаните и за реализиране на интегрирани проекти.

f) Постигнато въздействие

Изпълнението на Програма САПАРД е допринесло за повишаване публичността на дейностите на държавните институции. Социалните партньори са включени в процеса на консултиране и наблюдение на Програмата, въпреки че тяхната представителност, мотивация и подготовка са спорни.

Програма САПАРД, макар никога да не е имала за цел радикална промяна на този негативен сценарий, е постигнала известен положителен ефект, макар ограничен и частичен. Неравномерното разпределение на мерките по региони е довело до засилване на различията между отделните райони на планиране, а не до намаляването им. Най-общо казано, по-слабо развитите райони са получили и по-малко средства. Същото се отнася и до отделните кандидати, а именно – най-развитите стопанства и фирми са получили най-голяма помощ от програмата.

Както е посочено в Междинната оценка от 2003 г. обаче има един много съществен структурен проблем, който възпрепятства развитието на земеделския сектор и който не е обхванат от мерките по Програма САПАРД - разпокъсаността на собствеността върху земята. Проблемът с окрупняването на земята изисква огромна политическа воля и значителна финансова помощ. Следователно, не е сигурно дали ако САПАРД съдържаше такава мярка, тя би могла да спомогне за разрешаването на проблема. Страната влиза в ЕС с този сериозен структурен проблем, който ще повлияе отрицателно върху ефективността не само в първичния сектор, но и в преработвателната индустрия.

g) Въздействие върху околната среда

По отношение на управлението на природните ресурси и опазването на околната среда, прекият принос на САПАРД в това отношение не може да бъде оценен като положителен. Това се дължи на голям брой причини, включително отменянето на мярката за управление на водните ресурси и много късното стартиране на агро-екологичната мярка. Може да се каже, че хората все още гледат на опазването на околната среда като на набор от правила и ограничения, а не като на практика на устойчиво управление, която би могла в бъдеще да допринесе за разнообразяването на икономическите дейности в селските райони чрез създаването на алтернативни източници на доходи.

3.1.4. Поуки от прилагането на САПАРД

1. Програма САПАРД не успя да заличи достатъчно различията между отделните райони на планиране. Точно обратното: неравномерното разпределение на помощта - както по отношение на разпределението ѝ между районите, така и между бенефициентите – е довело до задълбочаване на различията;
2. По отношение на структурния проблем, свързан с раздробеността на собствеността върху земята, Програмата няма голям положителен ефект (не е приложена конкретна стратегия);
3. Според резултатите от проучването по места, повечето от анкетирани бенефициенти - 89% - посочват, че без помощта от ЕС не биха направили такава инвестиция, а 30% изобщо не биха направили инвестиции. Само 7% (предимно преработватели, които са били така или иначе задължени) посочват, че биха направили същата инвестиция и без подкрепата; 75% от анкетирани са увеличили броя на наетите от тях работници;
4. В междинната оценка се отчита, че целта свързана с подобряване на качеството на живот в селските райони, не е постигната.
5. Програмата има ограничен ефект върху околната среда, което се дължи и на нестартирането на мярката за управление на водите и късното стартиране на агро-екологичната мярка;

6. САПАРД е спомогнал много за развиването на административния капацитет на Агенция САПАРД и Министерството на земеделието. Напредъкът е най-забележим по отношение на персонала на централно ниво, докато капацитетът на регионалните офиси е все още недостатъчен. Сега националното законодателство е хармонизирано с това на ЕС;
7. Силно се препоръчва опростяване на процедурите по изпълнението;
8. Напредък е постигнат и по отношение на предоставянето на прозрачна информация на бенефициентите (списък на допустимите разходи), но е необходим напредък в други отношения (критерии за оценяване на бизнес планове и одобряване на инвестиционните разходи). Наличието на голям процент санкционирани или невалидни проекти (повече от 10% от отпуснатия бюджет) се дължи до голяма степен на този проблем;
9. Изпълнението на Програмата трябва да бъде насочено не само към пълно усвояване на отпуснатите средства, но и към качествено, териториално и секторно разпределение, за да се гарантира максимално постигане на целите, поставени в НПРЗСР.
10. За да се подсили прилагането на принципа на партньорството и за да се направи по-ефективен процесът на консултиране с икономическите и социални партньори, е необходимо да се предостави обучение и техническа помощ, така че икономическите и социалните партньори да са по-добре подготвени (познаване на програмата и умения за формулиране и обосноваване на позиция).
11. Сравнително голям дял от публичните фондове са били отпуснати на новосъздадени компании. Това показва, че Програмата се отразява на притока на частни капитали в подпомаганите сектори. Това може да се използва като фактор за модернизирани на целевите сектори чрез нови инвестиции, като се изместват от пазара старите фирми, които не отговарят на новите регулации. От друга страна, това показва, че значителна част от съществуващите фирми, които не отговарят на изискванията на ЕС, ще трябва да преминат през болезнен процес на адаптация, реструктуриране и закриване след влизането на страната в ЕС.
12. Трябва да се гарантира по-лесен достъп до банкови кредити най-вече на по-малките по размер бенефициенти.
13. Трябва да се преодолее липсата на статистически данни на общинско ниво с цел осъществяване на по-лесно наблюдение (все още не е внедрена специализирана информационна система за управление - УИС), планиране и предоставяне на помощ по Програмата.
14. На дребните стопани може да се осигури техническа помощ за изграждане на капацитета, за да могат да водят надлежно счетоводство и да работят с банките.
15. Споделянето на информация за успешни практики/проекти може да мотивира потенциални бенефициенти за кандидатстване (предимно дребни стопанства).
16. Процедурата по обжалване на решения на Агенция САПАРД от санкционирани кандидати и бенефициенти трябва да се подобри, тъй като в момента мотивите в някои решения за отхвърляне на проекти и санкциониране на разходи са не винаги подробни и оспорими.

3.2. Контекстът на прилагане на ПРСР 2007—2013 г.

Програмата за развитие на селските райони за България ще се изпълнява в различна социално-икономическа среда от тази на Програма САПАРД. Влизането в ЕС ще се отрази на националните политики и на цялостната социално-икономическа и бизнес среда.

- Европейското законодателство, транспонирано в националното, трябва да се прилага стриктно;
- Бизнес средата ще продължи да се подобрява, но ще се прояви по-силна бизнес конкуренция след присъединяването към Единния пазар, производствените квоти за първични/прероботени храни ще трябва да се спазват, а изменените митнически режими ще оказват влияние върху конкурентноспособността на българските земеделски хранителни вериги;
- Наложителна е по-добра координация между свързаните национални политики, вкл. тези съфинансирани от ЕС, за да е възможно спазването на хоризонталните европейски принципи и политики.

Освен това, различните инструменти на ЕС (ОСП I – Организация на общия пазар, структурните и кохезионния фондове, Фонда за рибарство), финасиращи политиките, ще имат много по-голямо влияние и въздействие от предприсъединителните инструменти ФАР, ИСПА и САПАРД.

Таблицата по-долу обобщава различните програми, които се предвижда да се финасират от структурните и кохезионния фонд в България в периода 2007—2013 г.

Финансова таблица за националната стратегическа референтна рамка – индикативно годишно разпределение по фондове и програми									
Конвергенция			Участие на Общността						
ОП	Фонд	Общо	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ЕФРСР и КФ									
ОП „Конкурентноспособност”	ЕФРСР	873	78	110	145	141	137	133	129
ОП „Регионално развитие”	ЕФРСР	1337	119	168	222	216	210	204	198
ОП „Транспорт”	ЕФРСР + КФ	1328	119	167	221	214	208	202	196
	ЕФРСР	323	29	41	54	52	51	49	48
	КФ	1005	90	127	167	162	158	153	149
ОП „Околна среда”	ЕФРСР + КФ	1328	119	167	221	214	208	202	196
	ЕФРСР	323	29	41	54	52	51	49	48
	КФ	1005	90	127	167	162	158	153	149
ЕСФ									
ОП „Човешки ресурси”	ЕСФ	873	78	110	145	141	137	133	129
ОП „Административен капацитет”	ЕСФ	135	12	17	22	22	21	21	20
ОБЩО									
НСРР 2007–2013		5873	525	739	976	948	921	895	869
Общо ЕФРСР		2855	255	359	474	461	448	435	422
Общо КФ		2010	180	253	334	324	315	306	297
Total ESF		1008	90	127	168	163	158	154	149

Източник: Националната стратегическа референтна рамка за България 2007—2013 (за структурните фондове на ЕС), юни 2006.

4. ПРЕГЛЕД НА ТЕКУЩОТО СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ И СЪСТОЯНИЕТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА

4.1. Икономически анализ

Общата площ на България е 111 000 кв.км: Използваната площ от секторите, обхванати в ПРСР, е дадена в таблицата по-долу (виж също НСП, приложение 2.1, Таблица 2)

Таблица 2 Използване на земите (базови индикатори за текущото положение)

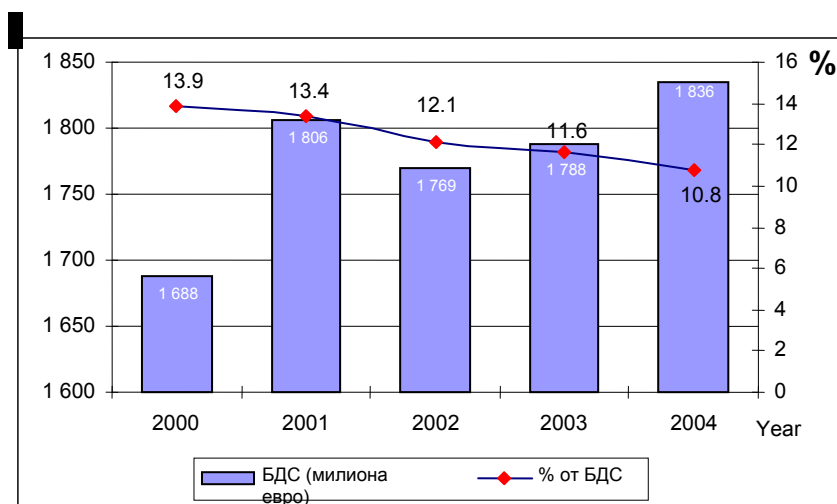
Вид използване	Милиони ха	% от общата площ
Земеделие и рибовъдство	5,72	51,53%
<i>в т.ч. Използвана Земеделска Площ (ИЗП)</i>	5,26	47,39%
<i>- обработваеми площи</i>	3,13	28,20%
Горско стопанство и защитени зони	3,68	33,15%
Друго	1,70	15,32%
ОБЩО	11,10	100,00%

Източник: анкета Бансик, Използване на територията; Дирекция "Агро-статистика", МЗГ.

Земеделieto и горското стопанство имат съществен принос към БВП, износа и заетостта в България. През 2004г. БДС в земеделието и горското стопанство е 1 835.5 милиона евро.

Относителният дял на земеделието и горското стопанство в БДС намалява през последното десетилетие. Той намалява от 18.7% през 1998г. до 13.9% през 2000г. и 10.8% през 2004г. (Фигура 1). Спадът на дела на земеделието в БДС се дължи на бавния и неравномерен растеж на сектора и на относително по-бързия растеж на националната икономика (НСП, приложение 2.1, таблица 1)

Фигура 1. Брутна добавена стойност в земеделието и горското стопанство

Източник: НСИ.

БДС на човек в земеделието и горското стопанство през 2004 е 2 260 евро, 43% от средния за страната.

4.1.1. Земеделие

Заетост

Резултатите от преброяването на земеделските стопанства през 2003г. показва, че 1.35 милиона души са заети в земеделски дейности, от които 25% на пълен работен ден. Обемът труд, вложен в сектора, е 794 000 годишни работни единици (ГРЕ). Според НСИ дялът на земеделието и горското стопанство от заетостта е 24.9% през 2004г. (803 000 души) (базови индикатори за текущото положение).

Структура на земеделските стопанства

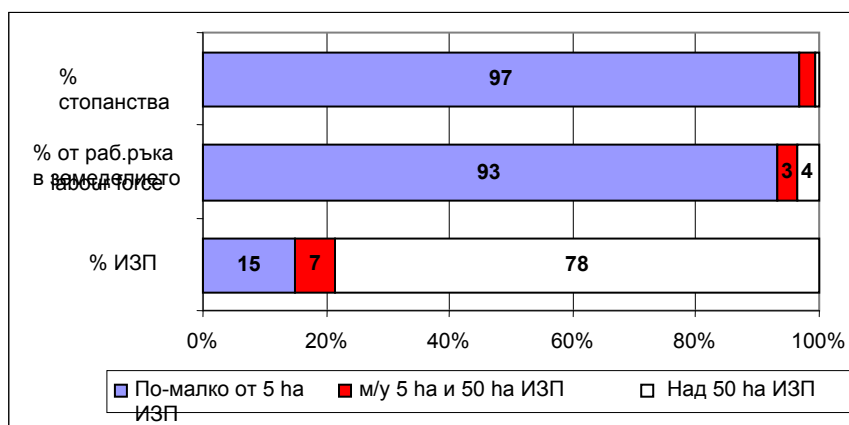
Структурата на земеделските стопанства в България е силно поляризирана благодарение на реституцията на собствеността върху земята. Повечето стопанства (над 90%) имат площ по-малко от 2 ха (6), но 68% от земята се използва от 0.5% от стопанствата.

Таблица 3 Земеделски стопанства по икономически размер и ИЗП (2003г.) (базови индикатори за текущото положение)

Размер на стопанствата (ИЕ)	ИЗП		Стопанства		Среден размер на ИЗП
	Общ брой	Процент	Общ брой	Процент	
До 2 ха	423.850	14,6%	615.270	92,4%	0,7
2-4 ха	104.030	3,6%	32.390	4,9%	3,2
4-40 ха	408.020	14,0%	14.680	2,2%	27,8
40-99.9	523.060	18,0%	1.640	0,2%	318,9
100-249.9	839.870	28,9%	1.150	0,2%	730,3
>=250	605.660	20,9%	420	0,1%	1442,0
Общо	2.904.490	100,0%	665.550	100,0%	4,4

Източник: Дирекция "Агростатистика", МЗГ – Преброяване на земеделските стопанства от 2003г.

Фигура 3 Разпределение на стопанствата по размер на ИЗП и създаване на заетост

Източник: Дирекция "Агростатистика", МЗГ – Преброяване на земеделските стопанства от 2003г.

⁶ Преброяването на земеделските стопанства не е обхванало стопанствата с размери под прага за земеделско стопанство, угарите и около 2 милиона ха пасища за общо ползване. Общата ИЗП на проучените земеделски стопанства бе 2,9 милиона хектара, от които 92,1% са обработваема земя, 3,7% - са пасища и 3,5% - трайни насаждения.

Поради наличието на голям брой малки стопанства, които очевидно не са в състояние да действат като пазарно ориентирани предприятия, 79% от ИЗП на земеделските стопанства се отдава под наем. Около половината от земята, използвана от стопанствата на физически лица се отдава под наем, както и 93% от земята на кооперациите и земеделските фирми.

Забелязва се, че въпреки големият брой земеделски стопанства, голяма част от ИЗП е съсредоточена в много малък брой стопанства.

Имайки предвид размерът на земеделските предприятия от гледна точка на вида собственост, положението е обобщено в следната таблица:

Таблица 4. Земеделски стопанства по вид собственост (2003г.) (базови индикатори за текущото положение)

Вид собственик	Брой стопанства	% от ИЗП	Среден размер (ха)
Физически лица	658,600	N.a.	N.a.
Юридически лица	6,954	N.a.	N.a.
<i>От които кооперации</i>	1,992	40%	584
Общо	665,548	100%	

Източник: Дирекция "Агростатистика", МЗГ – Преброяване на земеделските стопанства от 2003г.

Земеделските стопанства в България може да се разделят на 4 основни групи:

1. **Малки стопанства:** това са малки стопанства – с площ не повече от 2 ха – които принадлежат на пенсионери, на хора, имащи друга основна заетост или на безработни, които са били "освободени" от други сектори, пострадали от кризисния период след 1989г. Тези стопани най-често тглеждат зеленчуци и малко на брой овце, кози, свине или птици. Стопанствата имат за цел да подпомогнат семейния бюджет и не са пазарно-ориентирани; Те могат да се дефинират като полу-пазарни Друга важна категория дребни земевладелци – в резултат на реституцията на собствеността върху земята – са лица, които не са заинтересовани от разработването на стопанството или имат друг основен източник на доход/заетост, или са емигрирали, или нямат достатъчно финансови ресурси за развиване на жизнеспособно стопанство и размерът на земеделската земя не е достатъчен за целта. Тази земя се отдава под наем на кооперации или търговски стопанства или се оставя необработваема/изоставена.
2. **Средни по размер стопанства:** стопанствата с площ от 2 до 40-50 ха представляват 7% от общия брой стопанства, но тяхната обща ИЗП е сходна с общата ИЗП на малките стопанства (около 15% от цялата ИЗП). За тези стопани земеделието често е основно или единствено занимание. Най-често срещаният тип стопанство е от смесен характер, съчетаващо растениевъдство и животновъдство. Тези стопани обработват и земи, наети под наем от дребни собственици. Ефективността им е ограничена поради липсата на финансови ресурси, което води до остарели технологии, и поради недостатъчно техническо образование, особено по отношение на управлението (напр. Маркетингови стратегии). Тези стопанства са частично ориентирани към пазара;
3. **Големи частни стопанства:** в тази категория попадат известен брой големи стопанства (около 2 000), които обработват съществена част (около една трета) от земеделските площи в страната. Тези фермери не са собственици на земята, която обработват, а я наемат от дребните стопани. Основната им специализация е зърнопроизводството и са концентрирани в североизточната и централната северна част на страната, които са най-подходящи за зърнопроизводство. Тези фермери разполагат с финансови ресурси и модерна техника. Те са изцяло пазарно-ориентирани.
4. **Кооперации:** кооперациите също наемат земи от дребни собственици и обработват големи площи. Освен в зърнопроизводството и растениевъдството, съществуват кооперации в птицевъдството. Кооперациите са пазарно-ориентирани. Управлението им и използваните технологии са в много случаи неподходящи (а финансовите ресурси недостатъчни) и често са наследени от старите АПК.

Съществуват съществени различия по отношение на размера на стопанствата, управлявани от физически и юридически лица (кооперации, ООД, ЕТ и съдружия).

Кооперациите са имали важен принос в БДС в земеделието по времето на прехода, но тяхната роля намалява през последните години. Изследването на структурата на стопанствата от 2005г. регистрира голям спад в броя на кооперациите (23%) и в тяхната съвкупна ИЗП (24%). Тези площи обикновено се преотдават под наем.

Големият брой много малки стопанства на физически лица допринася за малкия среден размер на земеделските стопанства в България от едва 1.6 икономически единици (1 ИЕ е равна на брутен годишен доход от около 1 200 евро). Преобладаващата част от стопанствата (92.4%) имат размер до 2 ИЕ. Те допринасят едва 1/3 от стандартната разлика в страната. Те са най-вече полу-пазарни стопанства (стопанства до 1 ИЕ), които реализират на пазара само малка част от своята продукция.

(Броят на полу-пазарните стопанства според базовите индикатори е 76,400: това не съответства на другите статистически данни, които показват, че повече от 275 000 стопанства имат площ по-малка от 1 ха.)

Съществуването на голям брой малки стопанства се обяснява с няколко фактора:

1. Голям дял от тези стопанства се експлоатират от пенсионери и хора с друг основен поминък с цел допълнителен доход. (Базов индикатор: съотношение на фермери на възраст < 35 г. / фермери на възраст > 65 г. = 8%). Така 55% от стопанствата (369 000) през 2003г. са управлявани от хора на пенсионна възраст. Следва да се отбележи, че земеделието има дълбоки корени и е основен поминък в селските райони на България. Семействата на село произвеждат повечето от хранителните продукти, които консумират.
2. Част от малките стопанства принадлежат на хора, които нямат друг поминък. (Допълнителни данни за настоящото положение: безработицата в селските райони е между 13 и 15%, при средна за страната 12%). Няма конкретни статистически данни за този вид стопани, но делът им е значителен, като почти 1/5 от хората, заети със земеделие през 2003г., се определят като безработни. Тези стопанства допринасят за намаляване на безработицата, но са нестабилни и неефективни и заетите в тях считат своята дейност за временно занимание.
3. Поради трудностите при достъпа до кредити и липсата на възможности за професионално обучение малките стопанства имат ограничени възможности в периода на преход с оглед развитие и ориентиране към пазара.
4. Повечето малки стопанства се намират в планинските и други необлагодетелствани райони (базови индикатори: няма базов индикатор за % от ИЗП в необлагодетелстваните райони) и имат слаб потенциал за достигане на високи добиви. От друга страна тези стопанства имат възможности за производство на качествени продукти и за разнообразяване на дейността – в т.ч. селски туризъм – като се възползват от атрактивната природа на своя район.

Подобно на всички страни с развита икономика и в България икономическият растеж ще доведе до повече възможности за работа и доходи в други сектори и това ще наложи реструктуриране на земеделието и до намаляване на броя на стопанствата, особено на малките, които няма да могат да просъществуват в конкуренцията с по-големите и по-добре организирани.

По същата причина въвеждането на формите на подпомагане по ПРСР се очаква да доведе до намаляване на броя на малките и неефективни стопанства. В действителност такава тенденция е вече налице: проучването на структурата на стопанствата от 2005г. показва, че броят на стопанствата е паднал с 130 000. В таблицата по-долу са дадени данните за броя на стопанствата по категории, както и съответната ИЗП.

Таблица 5 Развитие на броя на стопанствата и тяхната ИЗП, 2003/2005г.

Размер на ИЗП в ха	% от стопанствата			% от ИЗП		
	2003	2005	Съотношение 2005/2003, %	2003	2005	Съотношение 2005/2003, %
0	1,6	2,6	163%	0	0	---
<0.5	49,9	48,6	97%	2,6	2,1	81%
0.5-0.9	25,5	22,1	87%	4	2,9	73%
1.0 - 1.99	13,5	14,6	108%	4,1	3,8	93%
2.0 - 4.9	6,3	7,6	121%	4,2	4,3	102%
5.0- 99.9	2,6	3,7	142%	9,4	11,5	122%
100.0 - 399.0	0,3	0,4	133%	14,8	15,3	103%
400.0 - 999.9	0,2	0,2	100%	27	25,4	94%
>= 1000.0	0,1	0,1	100%	33,8	34,7	103%

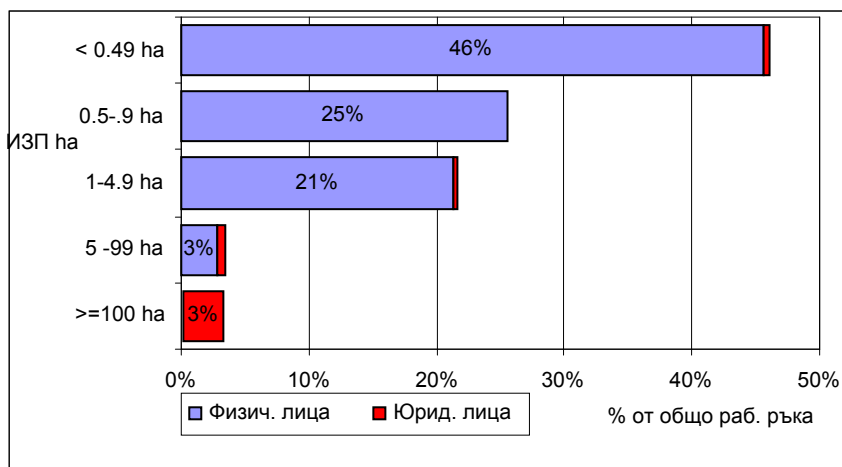
Източник: "Структура на стопанствата в България 2005, предварителни резултати"; Д-я "Агростатистика", МЗГ

Вероятно увеличаването на стопанствата без земя се дължи на специализираните животновъдни ферми (броят на тези стопанства е нараснал от 10 500 на 17 000), докато броят на малките по размер на ИЗП стопанства е намалял.

Може да се отбележи, че част от големите стопанства вече са достигнали добро ниво на ефективност, дори и да има нужда от допълнително развитие – особено по отношение на големите кооперации с оглед въвеждането на иновативни методи на производство и стратегии на управление. Този факт е важна силна страна на целия сектор, тъй като основно големи и добре структурирани стопанства могат да осигурят необходимите суровини за ХВП.

Барьерите за растежа на малките и средни стопанства са довели до силно поляризирана структура, при която основният дял от заетостта в сектора се осигурява от малки и неефективни стопанства. Преброяването от 2003г. показва, че малките ферми с не повече от 5 ха ИЗП осигуряват частична или пълна заетост на 1,26 милиона души или 93% от работната сила в земеделието (фиг. 3). Тези стопанства осигуряват 700 000 ГРЕ (вкл. временно или полу-пазарните) или 88% от общия брой, регистрирани при преброяването.

Фигура 4 Работната сила в земеделието по размер на ИЗП на стопанството

Източник: Дирекция "Агростатистика", МЗГ – Преброяване на земеделските стопанства от 2003г.

Броят на заетите на пълен работен ден в земеделието според преброяването от 2003г. е 336 300 души при 803 000 ангажирани в първичния сектор (базов индикатор). Проучването на структурата на стопанствата от 2005г.

регистрира голям спад от 20% на броя на хората, извършващи земеделски труд. Броят на заетите на пълен работен ден е намалял още повече (с 25%) до 254 000 души.

Проучването на работната сила на НСИ регистрира подобна тенденция на намаляване на заетостта в земеделието. Според данните на НСИ броят на заетите е намалял от 285 800 души през 2003г. до 265 400 през 2005г., което е 8.9% от общия брой на заетите в страната.

Един от основните проблеми в сектора е прогресивното застаряване на стопаните. (Базов индикатор: Съотношение: на стопаните на възраст < 35г. и тези на възраст > 55г. през 2003г. = 8%, ЕВРОСТАТ). В структурата на работната сила в земеделието едва 156 800 души (19.5% ⁷от всички, извършващи земеделски труд) са на възраст под 35г., а през периода 2003--2005г. техният брой намалява с 55 000 души. Бягството на младите хора от земеделието е сериозен проблем, който изисква специални мерки за задържане на младите хора.

Друг проблем е ниското образователно равнище на заетите в земеделието. Според данните от 2003г. положението в този аспект е както следва:

**Таблица 6 Стопанства по вид на собственост и образование на управителя (2003г.)
(допълнителни данни относно текущото положение)**

Собственик на стопанството	Брой стопанства		От които управителят има:		
			Само трудов стаж в земеделието	Средно професионално образование	Висше образование
	Брой	%	% Стопанства	% Стопанства	% Стопанства
Физически лица	658 594	98.96	98	2	0
Еднолични търговци	3 072	0.46	79	12	9
Кооперации	1 992	0.30	44	22	34
Фирми	1 518	0.23	55	12	34
Сдружения	67	0.01	82	9	9
Други	305	0.05	36	7	56
Общо	665 548	100	98	2	1

Източник: Дирекция "Агростатистика", МЗГ – Преброяване на земеделските стопанства от 2003г.

Мнозинството от хората, извършващи земеделска дейност, не притежават формално земеделско образование и управленски умения. Това се дължи и на прилива на хора от други отрасли в земеделието в резултат на икономическата криза след 1989г. и съответната необходимост от преразпределение на работната ръка. Положението е особено тревожно предвид на националния показател (базов индикатор: % от хората на възраст 25-64 със средно или висше образование: 71,7%, Източник Проучване на работната сила на НСИ, 2004г.).

Това ясно показва нуждата от развитие на система за продължаващо професионално обучение на стопаните и подобряване на качеството и обхвата на услугите за съвети в земеделието.

Понастоящем съвети на стопаните се осигуряват от Националната служба за съвети в земеделието (НССЗ). Тя разполага с 28 областни звена и аналитична лаборатория. НССЗ предлага на стопаните специализирана ежедневна информация, услуги и консултации. Услугите, предлагани от НССЗ, са безплатни за стопаните, тъй като службата се финансира от бюджета на МЗГ. НССЗ следва да разшири обхвата на услугите и да подобри тяхното качество, както и да разработи специализирани услуги за различните целеви групи. Поради недостатъчни финансови ресурси и недостиг на персонал службата не може напълно да покрие нуждите от съвети на стопаните.

⁷ Изчисленията са на база съотношение 156,800/803 000 заети в първичния сектор.

Площи, заети с основните култури и добивите от тях са представени в следната таблица (НСП, таблици 3-6, приложение 2.1) :

Таблица 7. Динамика в ИЗП и общите земеделски площи 2005/2004 - ха

	2005	2004	Промяна 2005/2004, %
Зърнени, в т.ч.	1.832.629,00	1.874.755,00	97,75%
Пшеница	1.134.354,00	1.044.006,00	108,65%
Царевица	340.847,00	415.971,00	81,94%
Маслодайни, в т.ч.	666.465,00	618.720,00	107,72%
Слънчоглед	653.371,00	598.203,00	109,22%
Технически култури	91.059,00	149.828,00	60,78%
Зеленчуци и цветя	125.047,00	127.921,00	97,75%
От които цветя, оранжерии и разсадници	6.217,00	6.796,00	91,48%
От които семейни градини	42.315,00	49.122,00	86,14%
Пасища и фуражни култури	109.205,00	104.975,00	104,03%
Ливади	1.904.016,00	1.805.711,00	105,44%
От които алпийски	136.933,00	132.785,00	103,12%
Трайни насаждения, в т.ч.	187.982,00	210.905,00	89,13%
Лозя	106.633,00	117.041,00	91,11%
Овощки	59.589,00	70.303,00	84,76%
Ягодоплодни	21.760,00	23.561,00	92,36%
Угари	348.118,00	437.674,00	79,54%
Всичко ИЗП	5.264.521,00	5.330.489,00	98,76%
Не-обработвани земи (за >3 г.)	461.142,00	455.197,00	101,31%
Земеделски земи	5.725.663,00	5.785.686,00	98,96%

Източник: анкета Бансик, Използване на територията; Дирекция "Агро-статистика", МЗГ.

През 2004г. растениевъдството допринася 57.8% от стойността на земеделската продукция. Производството на зърнени култури, зеленчуци и технически култури допринася 80.4% от стойността на продукцията от растениевъдството. Основните зърнени култури са пшеница, царевица и ечемик.

Резултатите от преброяването на земеделските стопанства през 2003г. показват растеж от 42% на зърнените и 47% на маслодайните култури. Агро-фирмите отглеждат 17% от площите с пшеница и 18% от площите с маслодайни култури, а едноличните търговци съответно 13% и 15%. Останалите земи, засяти със зърнени и маслодайни култури, са стопанства на физически лица. През 2004г. са произведени 1.6 милиона тона зеленчуци: около 80% от това количество е произведено в южна България. Според преброяването от 2003 г. 87% от зеленчуците са произведени в малки стопанства на физически лица.

По отношение на заетите площи лозята са най-важната трайна култура – те заемат 61% от общите площи с трайни насаждения. През 2004г. са реколтирани около 85 000 ха лозя и са добити 351 000 тона грозде. Около 50% от лозята се отглеждат от физически лица.

Тютюнът е важна техническа култура в България. Общото производство на тютюн (сурови листа) през 2004г. е 69 600 тона. 61% от това количество тютюн се падат на Централен южен район. През 2004г. има 62 000 регистрирани тютюнопроизводители. Около ¼ от тях отглеждат по-малко от 0.5 ха, но дават 1/3 от общия добив.

Значителен дял от продукцията в растениевъдството идва от стопанства от смесен тип. Такива стопанства произвеждат $\frac{1}{2}$ от кореноплодните, $\frac{1}{3}$ от ечемика, зеленчуците и царевичата.

Биологично производство

Общата площ на биологичните стопанства в края на 2004г. е 12 284,14 ха . Това е 0.23% от ИЗП. От тях 11 771 ха са преминали задължителния преходен период (0,2% от всички земеделски земи) (базов индикатор) и за 512 ха (0,008 %) този период все още тече (преди да е възможна сертификацията им).

Площите, сертифицирани за събиране на биологични плодове и билки, заемат общо 27 881 ха през 2004г. Биологичното оранжерийно производство се извършва към момента в 12 оранжерии с обща площ 206 ха.

В момента съществуват 77 растениевъдни стопанства, заети с биологично производство, от които 56 са вече сертифицирани, а останалите са в период на преход. Има пет биологични животновъдни ферми, отглеждащи общо 722 животни (говеда, овце и кози).

Производството на мед е друг сектор с голям потенциал за развитие на биологично производство. В момента има признати 23 508 пчелни семейства и 258 пчелина. Други 375 пчелни семейства и 11 пчелина са в преход.

Биологичното производство на семена и посадъчен материал също набира сила: в момента има 4 стопанства, които произвеждат сертифицирани семена и посадъчен материал.

Българските стопани показват засилен интерес към биологичното производство. Основните пречки за развитието на сектора остават:

- Недостатъчни технически знания на стопаните;
- Недостатъчна техническа помощ за сектора;
- Трудности при осигуряването на специфични вложения (например, сертифицирани семена);
- Липса на инвестиции;
- Слабо развит вътрешен пазар.

В момента българските биологични продукти са предназначени най-вече за износ. Добър прием на пазара на ЕС намират продуктите от етерично-маслени култури, билки, подправки, плодове, зеленчуци и мед. След присъединяването към ЕС този пазар може да се разшири и да се включат нови продукти.

През октомври 2005г. колегиумът на МЗГ прие стратегия и план за действие за развитие на биологично земеделие.

В допълнение към усилията за задържане на външните пазари и спечелване на позиции на други външни пазари са предприети и редица мерки за популяризиране на биологичните продукти на вътрешния пазар, където в момента практически липсва търсене на биологични продукти. Националният план за действие отделя важно място на мерки, насочени към разширяване на асортимента от биологични продукти.

Следните документи извеждат следните стратегически цели:

- Развитие на вътрешния пазар за биологични продукти;
- 8% от ИЗП са сертифицирани за биологично производство към 2013г.;
- През 2007 се приема ефективно законова рамка в подкрепа на развитието на биологичното земеделие;
- Научните изследвания в областта на биологичното земеделие са ориентирани към практиката; обучение и системи за обучение и съвети в биологичното земеделие функционират към 2010г.
- Създаване на ефективна система за контрол и сертифициране на биологичните продукти.

Производителността на малките стопанства като цяло е ниска, тъй като те страдат от липса на механизация, подходящо управление и др. Състоянието на кооперациите също не е добро – те страдат от същите проблеми. При големите частни стопанства положението е по-добро, тъй като те разполагат с повече финансови ресурси.

Липсата на инвестиции в земеделска техника е довела до значително нарастване на използването на ръчен труд и до ниска производителност. През 2004г. в страната има 32 000 трактора и 10 000 комбайна, което при 2.9 милиона ха ИЗП означава 1 трактор на 90 ха и 1 комбайн на 290 ха. По-малко от 5% от стопанствата на физически лица притежават трактор и значителна част от техниката е износена и морално остаряла. Поради това и въпреки значителните инвестиции по САПАРД за модернизиране на техниката има нужда от допълнителни инвестиции в тази насока особено за средните по размер стопанства

Значителни инвестиции са необходими за създаване на трайни насаждения, напояване на ниво ферма и за преминаване от конвенционално към биологично производство.

Енергийни култури

България има голям потенциал за производство на енергийни култури. Приблизително 4.8-5.2 милиона тона годишно са растителните остатъци или биомасата, оставаща след прибирането на реколтата. Преобладаващият дял от биомасата (около 3 милиона тона) идва от производството на зърнени култури. Част от тази биомаса се използва за фураж в животновъдството, а останалата се заорава или изгаря. Основните култури, които може да се използват за производство на био-горива, са зърнените култури, техническите и маслодайни култури, зеленчуците, трайните насаждения и ливадите. (Базов индикатор: ИЗП, предназначена за енергийни култури и производство на биомаса: Няма данни).

По информация на оценителите Законът за възобновяемите източници на енергия все още се доработва от Министерство на икономиката и енергетиката. Правилникът за прилагане на закона ще регламентира процедурите за експлоатация на водните, слънчеви, ветрови и био-източници на енергия.

Оценителите не са открили в проектите на Оперативните програми: Конкурентоспособност, Регионално развитие и Околна среда конкретни цели, насочени към енергийните култури и културите, използвани за биомаса. Информацията относно този показател липсва и на страницата в Интернет на Агенцията за енергийна ефективност.

Оценителите са използвали аналитични материали в пресата (8), за да изчислят горните аспекти:

Когато България въведе Директива 2003/30/ЕС ще има търсене био-дизел на вътрешния пазар за около 150 000 тона (което е около 5% от горивото, използвано в страната).

Към края на 2008г. в страната ще функционират седем различни инсталации за био-дизел от маслодайни култури: основно слънчоглед и рапица. Производственият им капацитет ще надвиши 350 000 тона био-дизел годишно, което предполага нужда от 600 000 тона семе от тези маслодайни култури. Ако се използва само слънчогледово семе, това ще изисква поне 300 000 ha (при добив от 2 000 кг семе/ха) (в противен случай семена на енергийни култури ще трябва да се внасят).. По-голяма част от произведения био-дизел ще се изнася за ЕС.

Същевременно немският инвестиционен фонд ICS (с подкрепата на General Electric и Световната банка) вече строи 6 инсталации за производство на био-дизел от биомаса-органични отпадъци (от домакинствата и от животински произход). Общият капацитет на 6-те инсталации ще достигне 600-700 000 тона алтернативно дизелово гориво.

Според публикациите, използвани от оценителите 9 има нужда от координиране на усилията между Министерствата на икономиката и енергетиката, на околната среда и водите, и на финансите. В тази публикация се казва, че в момента в страната има близо 100 малки производители на био-дизел, които не могат да покрият високите изисквания на МОСВ. Те се противопоставят на плащането на акцизи, каквито плащат производителите на традиционни горива.

Оценителите не са намерили информацията относно потенциалното търсене или намерения за строителство на инсталации за производство на био-етанол от зърнени култури.

⁸ „Нови петролни полета” в. „Капитал”, част II, бр. 29 юли-4 авг. 2006; „Фирми в бизнеса с био-горива застрашени от липса на суровини”, в. „Дневник”, 17 юли 2006.

⁹ „Държавата не прави необходимото за био-дизеловия бизнес”, в. "Български фермер, бр. 24-30 авг. 2006р бр. 770.

При всички сценарии на бъдещо развитие изграждането на инсталации за био-етанол и био-дизел ще има положителен ефект върху икономическия растеж, тъй като ще доведе до износ на готови продукти (вместо на зърно и маслодайни семена) и добавената стойност ще остане в страната.

Животновъдство

Продукцията от животновъдството дава 35.7% от стойността на продукцията на българското земеделие. Важността на този отрасъл може да се отчете чрез анализ на специализацията на стопанствата в страната:

Таблица 8. Специализация на стопанствата (допълнителна информация относно текущото положение)

Вид специализация	Земеделски стопанства	
	Брой	%
Полски култури	69 541	10.4
Градинарство	21 827	3.3
Трайни насаждения	32 965	5.0
Пасищно животновъдство	117 337	17.6
Развъждане на свине, птици, зайци	53 877	8.1
Смесено растениевъдство	69 528	10.4
Смесено животновъдство	191 588	28.8
Смесено растениевъдство и животновъдство	106 641	16.0
Некласифицирани стопанства	2 244	0.3
Общо	665 548	100.0

Следва да се отбележи, че около 95% от стопанствата, които имат животни, имат малък икономически размер, до 2 ИЕ, което потвърждава тезата, че това са полу-пазарни стопанства, работещи предимно за собствена консумация.

През 2004г. поголовието от стопански животни е както следва: (виж също НСП приложение 2.1 и 2.2).

Таблица 9. Животновъдни стопанства и брой на животните по вид (допълнителна информация относно текущото положение)

	Брой стопанства	Брой животни
Говеда	211 968	682 985
Биволи	2 379	8 731
Овце	237 742	1 635 223
Кози	269 044	856 854
Свине	278 844	1 278 933
Птици	494 298	21 796 380
Коне	114 456	126 321
Зайци	69 457	651 175
Пчелни семейства	37 636	409 656
Общо стопанства	600 815	

Таблица 10. Разпределение на животновъдните стопанства (допълнителна информация относно текущото положение)

ИЗП (ха)	Животновъдни стопанства	
	Брой	%
0-1	462.618	77,0%
1-5	123.070	20,5%
5-50	13.314	2,2%
50.0-99.9	618	0,1%
>=100	1.195	0,2%
Общо	600.815	100,0%

Преброяването от 2003г. показва, че има голям брой стопанства, специализирани в пасищно животновъдство – 117 000. Те, обаче, имат малък икономически размер (0.8 ИЕ) и раздробен производствен капацитет. Поради това и поради неподходящата селекция и сграден фонд, животновъдството има ниска производителност. Производството е концентрирано във ферми с площ по-малка от 1 ха при овцете (60%), козите (78%), свинете (66%) и пчелните семейства (74%). Следва да се отбележи, че 28% от фермите без земя са свиневъдни ферми (които не са малки стопанства, а специализирани предприятия), които купуват 100% от фуража за своите животни. Обикновено малките животновъдни стопанства отглеждат не повече от 10 овце или кози, или по 1-2 прасета.

При говедовъдството и птицевъдството положението е малко по-различно. Половината от говедата в страната се отглеждат във ферми с площ по-малка от 1 ха (а 3% в стопанства без ИЗП), а 10% се отглеждат в стопанства с площ по-голяма от 50 ха. Малките говедовъдни ферми обикновено имат по 3 животни, от които 2 дойни крави. Повече от 80% от дойните крави се отглеждат в стопанства с по-малко от 10 животни, които нямат инсталации за доене. Като цяло това производство е важно за стопанства с всякакви размери.

При птицевъдството също има поляризация на производството, като $\frac{3}{4}$ от птиците се отглеждат във ферми без земя или малки ферми, а 8% във ферми с ИЗП по-голяма от 50 ха. През 2004г. стопанските птици са наброявали 19.5 милиона, от които 88% кокошки. Производството на пилешко е концентрирано в големи стопанства (93%), 38% от тях без собствена земя. Индустриалното производство на яйца дава 60% от общото производство.

Хармонизирането на националното законодателство с Европейските стандарти в областта на хигиената, опазването на околната среда и хуманното отношение към животните – особено в млекопроизводство/месо-производството и по отношение на пречиствателни съоръжения и съхраняване на оборската тор – изисква големи инвестиции, най-вече в нитратно чувствителните зони. Твърде малък брой стопанства – едва 528 – разполагат със специална площадка за безопасно съхраняване на оборската тор (по данни от май 2006г.).

Тенденции в животновъдството

Животновъдството регистрира същите тенденции в своето развитие като растениевъдството. Броят на животните е намалял във всички отрасли на животновъдството, с изключение на „други говеда“, където има повишение от 69.9% (това са животни за производство на говеждо и телешко). Особено драстичен е спадът при свинете за възпроизводство (- 47.5% от броя животни и – 62.5% от броя на стопанствата) и на овцете/козите за възпроизводство (- 42.2% от броя животни и – 40.2% от броя стопанства). Броят на млечните крави, овцете и птиците е намалял съответно с 4.8%, 1.4% и 9.2%.

По отношение на броя на стопанствата увеличение има единствено в отрасъл „други говеда“: + 54.3%

4.1.2. Преработвателна индустрия (храни, напитки, тютюн)

Значение

Размерът на БДС в хранително-вкусовата промишленост (ХВП) през 2004г. е 441,6 милиона евро¹⁰, като дялът ѝ в общия размер на БДС за страната е 2,6% (Базов индикатор). През 2004г. в ХВП са заети около 111 300 души (базов индикатор), което представлява 3,5% от заетите лица в страната.

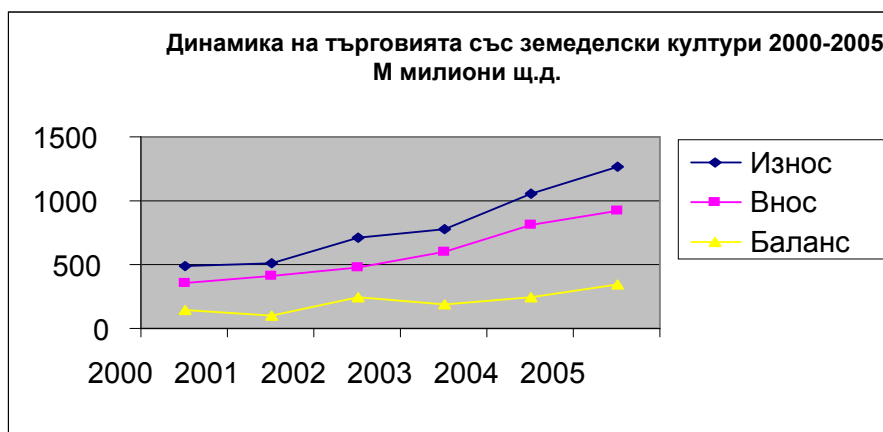
През 2003г. в областта на производството на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия функционират около 6 500 предприятия. От тях 73% са микро-, а 20% са малки предприятия. Има 1 288 предприятия с по-малко от 50 служители (20%) и 363 предприятия, които имат до 250 служители (6%) (виж също НСП, Приложение 2.3, таблица 20) Броят на работещите в ХВП е намалял в периода 2001-2005 г. поради това, че броят на преработвателните предприятия е намалял с 15%; общият обем на произведената продукция нараства, което говори за увеличаване на производителността.

През 2004г. ХВП има дял от 15% в стойността на промишленото производство. Стойността на продукцията на ХВП нараства с 27,6% в сравнение с 2001 г., но все още остава по-ниска в сравнение със стойността на общото индустриално производство (40,5%). В периода 2001—2004 най-бързо нараства стойността на продукцията от сектор месопроизводство (77%), в сектор преработка на плодове и зеленчуци (66%) и в сектор млекопреработване (41,1%). Този растеж може да се обясни с бързото нарастване на потреблението на вътрешния пазар.

Най-важните сектори на ХВП от гледна точка на стойността на продукцията са производството на хляб и хлебни изделия (близо 25% от стойността на общата продукция и 1/3 от заетите в ХВП), производството на напитки (18% от общата стойност), месопреработването (16% от общата стойност) и производството на тютюневи изделия (12% от общата стойност). Следват ги сектори млекопреработка, преработка на плодове и зеленчуци, мелничарство, производство на растителни масла, всеки от които има дял от около 7% в общата стойност на продукцията на ХВП.

През 2004 г. дялът на земеделските продукти възлиза на 10,7% от общия износ, а през 2005 г. той е бил около 10,4%, но като стойност той достига 1267,3 милиона щ.д. (по данни на НСИ). Въпреки че като цяло балансът на външната търговия на България за 2005 г. е отрицателен, за земеделските продукти той е положителен с ръст от 54,7% в сравнение с предходната година.

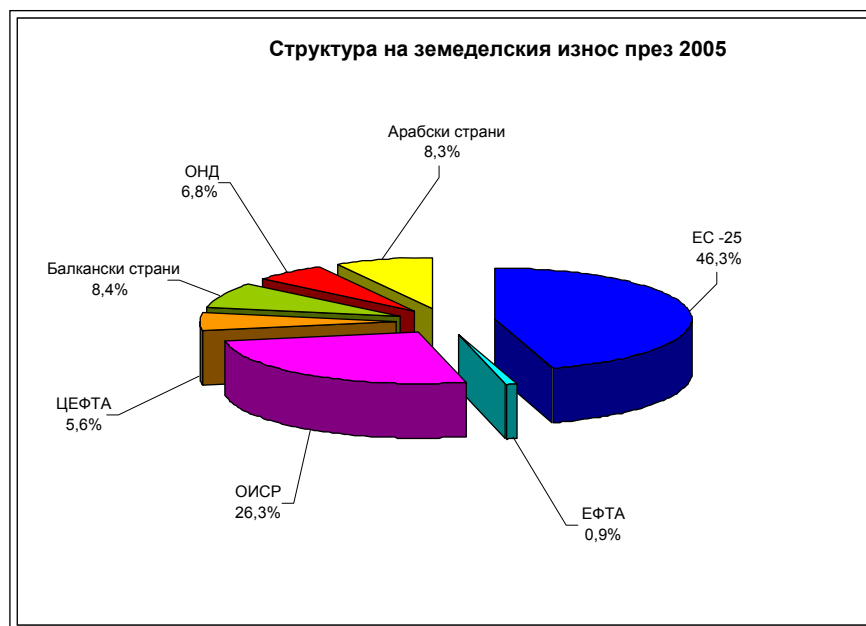
Фигура 5 Динамика на търговията със земеделски продукти

¹⁰ Данните за анализа са предоставени от НСИ, освен ако не е посочен друг източник.

През 2005г. България е изнасяла предимно в страни от ЕС: 46,3% от общия износ на земеделска продукция (по данни от Агенция „Митници“). Делът на износа към ЕС нараства непрекъснато. Делът на вноса от ЕС е 54,4% от целия внос на земеделски продукти. Износът за 25-те страни-членки на ЕС възлиза на 586,2 милиона щ.д., а вносът е достигнал 503,8 милиона щ.д. Търговският баланс с ЕС е положителен и е нараснал от 69,1 милиона щ.д. през 2004г. до 82,4 милиона щ.д. през 2005 г. Второ място в износа заемат страните от ОИСР (26,5% от общия износ), следват страните от балканския регион и арабските страни с почти еднакъв дял - 8,4% и 8,3% съответно. От общия износ на земеделски продукти 6,8% са за ОНД, 5,6% са за страните от ЦЕФТА, 0,9% - за ЕФТА.

Фигура 6 Структура на износа на земеделски продукти от България през 2005 г.

Основна част от вноса от страни от ЕС-25 идва от Гърция, Холандия, Франция, Полша и Унгария.

През последните няколко години четири групи традиционни за страната продукти заемат челно място в износа – зърно, тютюн, маслодайни култури и вино. Най-голям относителен дял има слънчогледовото семе; през 2005г. износът на слънчогледово семе възлиза на около 525 805 тона на стойност 162 271 щ.д. (12,8% от общия износ на земеделски продукти). Пшеницата и тютюнът заемат второ и трето място по значение (10% и 7,78% съответно). Други продукти, заемащи важен дял от износа през 2005г., са вино, хлебни произведения, птиче месо, царевица, агнешко месо и сирене.

Таблица 11. Износ на основни земеделски продукти и храни през 2005 г.

Продукт	Количество тона	Щ.д. '000
Слънчогледово семе	525 805	162 271
Пшеница и смес от пшеница и ръж	1 116 383	126 757
Суров необработен тютюн	33 383	98 601
Вино	114 503	93 799
Хляб и хлебни произведения	35 979	81 582
Птиче месо – прясно, охладено и замразено	8 481	67 745
Царевица	519 104	55 402
Сирене	15 899	48 438
Агнешко месо – прясно, охладено и замразено	8 264	43 246
Овес	229 081	28 745

България заема водещо място в света по износ на кориандър, гъши дроб, охлюви и преработени череши.

Търговският баланс за земеделските и хранителните продукти е положителен, но изнасяните от България земеделски продукти са предимно суровини и суб-продукти, докато вносът се състои предимно от готови продукти с висока добавена стойност. През 2004г. най-голям дял в износа имат следните продукти (виж също НСП, Приложение 2.1, таблица 13):

Таблица 12. Външна търговия с основни земеделски продукти и храни

Групи продукти	Търговски баланс, 2004г. (.000 щ.д.)	
		% от общата стойност
Общо - България	-4.503.400	
Вкл. земеделски продукти	247.004	
Тютюн и цигари	101.560	41.1%
Маслодайни семена и продукти	91.261	36.9%
Зърнени култури	75.182	30.4%
Напитки	56.677	22.9%
Зърнени изделия	35.548	14.4%
Плодни и зеленчукови изделия	28.037	11.4%
Мляко, млечни продукти, яйца и мед	25.215	10.2%
Зеленчуци и кореноплодни	21.151	8.6%
Различни храни	-41.825	-16.9%
Захар и захарни изделия	-41.148	-16.7%
Какао и какаови изделия	-22.018	-8.9%
Продукти от мелничарството, малц, скорбяла	-19.591	- 7.9%
Плодове и ядки	-11.822	- 4.8%
Риба и аквакултури	-6.314	- 2.6%
Месо и карантия	-5.279	- 2.1%
Месни продукти	-2.245	- 0.9%

Източник: Годишник за 2005 на НСИ

Проблеми на хранителните вериги

Производителност, конкурентоспособност и нужда от инвестиции

Инвестициите в ХВП през 2004 г. са 288 милиона евро, което е 7% от общите инвестиции за страната. Около 20-35% от работещите предприятия в сектора, произвеждащи храни, вино и тютюн, са с обновен сграден и технологичен фонд, като 25-35 % от тях отговарят на стандартите и изискванията на ЕС.

Въпреки значителните инвестиции в модернизацията на ХВП, подпомогнати от Програма САПАРД през периода 2001—2006¹¹, този сектор остава все още по-ниско производителен от другите сектори на българската индустрия. БДС на човек от ХВП през 2004 г. е 4 036 евро (78% от средната за страната).

¹¹ 341 проекта на стойност 852 776 923 лв. общо (ок. 427 милиона евро) и 36 проекта на стойност 101 387 443 лв. Общо отхвърлени

Достатъчно количество и качество на суровините

Преработвателната промишленост е силно зависима от продукцията на българското земеделие. ХВП изкупува директно 75% от произведеното винено грозде, мляко и селскостопански птици и между 30% и 70% от плодовете. Вертикалната интеграция на производствените/преработвателни вериги си остава доста ниска (виж НСП, Приложение 2.1, таблица 11).

Анализът показва, че съществуващият преработвателен капацитет в повечето сектори на ХВП е по-висок от реално използвания. Ефективността и конкурентоспособността на ХВП страдат от структурните проблеми на българското земеделие. Малкият размер на стопанствата води до ниско качество и/или големи колебания в количеството на продукцията, която може да бъде изкупена за преработка. Най-сериозни са проблемите в преработката на продукцията от животински произход – мляко и месо – тъй като преобладаващата част от продукцията идва от много малки стопанства.

Секторите, зависими от внос на суровини са:

- 1) *Производството на захар и захарни изделия*
- 2) *Месопреработвателна индустрия*
- 3) *Преработка на плодове и зеленчуци.*

Производството на вино също е изпитвало недостиг на суровини в дадени години. През последните 6-7 години млекопреработвателната промишленост страда от недостатъчно количество качествена суровина през определени периоди. (Виж Приложение 3 относно търговския баланс на основни продукти в периода 2004-2005; отрицателният баланс показва незадоволено вътрешно търсене за потребление или преработка).

Перспективи за ХВП

Биологични продукти

Много малка част от предприятията са специализирани в преработката на биологични продукти. Обемът на производство е сравнително малък и ограничен в следните направления: сушени билки, подправки, семена, плодове и зеленчуци, консервирани плодове, зеленчуци и смесени храни с ниско съдържание на захар. Развиват се и преработката и пакетирането на мед и пчелни продукти, преработката и дестилацията на етеричномаслени култури, производството на масла и козметични продукти, преработката на краве и овче мляко, производство на замразени плодове и зеленчуци.

Използването на пазарни канали за доставка на пресни и пакетирани органични продукти на европейските пазари за деликатесни стоки е все още много слабо, като същото се отнася до биологичните продукти с регистриран произход.

Традиционни български продукти

Продуктите на ХВП, които може да се считат за типично български и които имат потенциал за износ, са:

- Българско кисело мляко, произведено чрез *Lactobacillus Bulgaricum* – това е традиционен български продукт, тъй като този щам бактерия може да се размножава само в български условия.
- Българските червени вина с марките Мелник, Мавруд и Гъмза са от традиционни български сортове винено грозде. Българският пчелен мед (вече има добри пазарни позиции в Германия, Гърция, Италия, Австрия, Обедненото кралство и САЩ).
- Българско розово масло (вече получило признание на международните парфюмерийни пазари).

- Различни видове луканки, смятани за деликатеси: Пастърма – сушено месо/телешко или козе филе/ с подправки.
- Лютеница – традиционна национална храна, използвана като салата/ордьовър (продава се основно в райони с български общности в страната, на Балканите или в Германия).
- Българско бяло саламурено сирене от овче или краве мляко. (Намира пазар сред българските общности в Германия, САЩ, Канада и Близкия изток);
- Кашкавал „Витоша” (от краве мляко) и „Балкан” (от овче мляко). (Има силни пазарни позиции в Сирия, Ливан и Германия);

Предизвикателства, произтичащи от присъединяването към ЕС

Безопасност на храните

Законът за храните (изм. ДВ 31) от 31 април 2006, член 12, параграф 1, т.3 а) и б) предвижда задължително въвеждане на системата HACCP във всички предприятия, считано от 01.01.2007г. В съответствие със Закона за храните системата HACCP следва да бъде въведена във всички предприятия, които произвеждат, съхраняват или търгуват с храни. Процедурите в съответната компания следва да бъдат адаптирани към спецификата на нейната дейност. Наредби 35; 36 (ДВ, № 35/2006) и Наредба 5 (ДВ, № 55/2006) са в сила и отменят всички наредби от 1964 г. до момента. Последната от трите наредби гарантира прилагането на Регламенти 852¹²; , 853¹³; , 854¹⁴, 882¹⁵.

Предвижда се преходен период до 2009 г. за ветеринарните изисквания, тъй като не всички съоръжения и оборудване отговарят на изискванията.

Предприятията, обработващи храни от неживотински произход, не са поискали удължаване на срока за спазване на съответствието по чл. 17 на Регламент 852/2004.

Въвеждането на системи за качество като ISO 9001 и 22000 не е задължително, но е препоръчително. Предприятията, които изнасят за САЩ и Канада, са задължени да се сертифицират по ISO 9001 и 22000.

Въпреки че няма налични статистически данни, може да се предположи, че голяма част от предприятията, произвеждащи храни от неживотински произход, работят при неподходящи хигиенни условия и няма да могат да изпълнят законовите разпоредби, тъй като не са въвели HACCP или системи за добри производствени и добри хигиенни практики.

Производствени квоти на Общия пазар за земеделски храни

Прилагането на ОСП в България изисква и спазването на определени договорени производствени квоти. Ако тези производствени квоти бъдат превишени, страната трябва да плаща глоби на Европейската комисия. Информацията на сайта на МЗГ показва, че са договорени следните производствени квоти:

Таблица 13. Договорени производствени квоти в чувствителни сектори:

Сектор	Количество - тона	Площ - ха
Полски култури		2 635 258 ha
Захар от захарно цвекло	4752 t	
Изоглюкоза	56063 t	
Дълги влакна от лен	13 t	
Къси влакна от лен/коноп	48 t	
Необработен памук	9115 t	
Преработени домати	156343 t	

¹² Хигиена на храните от животински и неживотински произход

¹³ Хигиена на храните от животински произход

¹⁴ Организация на официалния контрол на храните от животински произход

¹⁵ Проверка на официалния контрол върху храните, хранителните продукти и хуманното отношение към животните

Преработени праскови	17843 t	
Орехи, бадеми, лешници		11,984 ha
Лозя		153 500 ha
Площи, засяти с хмел		275 ha
Оризиви семена:	833,2 t	
Други семена:	936 t	
Тютюн	Вирджиния 9 023 t Бърли 3 208 t Басма 31 106t Каба Кулак 3 800 t	
Мляко и млечни продукти - За преработка: - 722 000 т - За директна консумация: 257000	979 000 t	
ДОБИТЪК Мъжки говеда - права: 90343 Крави с телета-сукалчета – права: 16019 Права за клане и премии: 22191 (крави) + 101542 (телета)		
ОВЦЕ и КОЗИ	Премии: 2 058 483 животни	

Помощта от ПРСР за първичния и преработвателния сектори трябва да гарантира, че няма да се изгради свръхкапацитет нито в първичните, нито в преработвателните единици на хранителната верига.

Присъединяване към общото митническо пространство на ЕС

От 01.01.07 България губи привилегиите и преференциите си в рамките на ЦЕФТА и другите двустранни споразумения за свободна търговия и се подчинява на договореностите, валидни в ЕС.

ЕС има сключени преференциални търговски споразумения с Албания, Босна и Херцеговина, Израел, Македония, Сърбия и Черна гора и Турция, ЕФТА, страните от Средиземноморския регион, Мексико, Чили и Швейцария.

България е хармонизирала своите митнически тарифи с Комбинираната номенклатура на ЕС.

За някои по-чувствителни продукти вносните митнически ставки се намаляват и продуктите на вътрешния пазар не са така добре защитени. Тези продукти са:

- Минерална вода, бира, алкохолни напитки - митническата ставка за внос в ЕС е нула;
- Някои пресни плодове и зеленчуци като картофи, лук, карфиол, зеле, боб, патладжан, чушки, салати, спанак, грозде, пъпеши, малини и др.;
- Някои преработени плодове и зеленчуци, кетчуп;
- Мед;
- Готови месни продукти и птичи консерви.

Общата преференциална система ще създаде някои проблеми в търговията между България и Русия, Украйна и Китай, които са големи земеделски производители.

С въвеждането на правилата за свободно движение на стоки конкуренцията при вноса на българския пазар ще се засили.

Приложение 5 съдържа кратък анализ и препоръки.

4.1.3. Горско стопанство и дървопреработване

Българският народ смята горите за свое национално богатство и част от националната си идентичност. Средната възраст на българските гори е 49 години.

Общата залесена площ е 3.6 млн. ха, от които 65,9% са основно с дърво-производителни функции – гори за добив на дървесина (базов индикатор: 2.37 милиона ха гори за добив на дървесина). Около 2/3 от горите за добив на дървесина са заети с широколистни гори (базови индикатори: иглолистни гори 24.2%, широколистни 66.2%, смесени 9.6%, източник МКЗГЕ – 2003г.).

За последните 50 години са залесени 1.5 милиона ха. След 1989г. темпът на залесяване е спаднал до 5-7 000 ха годишно – доста под планираните 12 000 ха в лесоустройствените планове. Този спад е предизвикан от драстичното намаление на средствата за залесяване. Залесените площи може да се увеличат с 300 000 ха, като почти половината от тази площ са изоставени земеделски земи.

Запасите от дървесина се изчисляват на 600 милиона кубични метра през 2004г. Годишният прираст е 14.5 милиона кубични метра.

Годишният добив от обла дървесина е около 4.5 милиона кубични метра (84% от планираното в лесоустройствените планове). 72% от добива на обла дървесина се използва от дървопреработвателната индустрия и 28% от местното население (вкл. за огрев).

Според експертни оценки¹⁶ добивът на обла дървесина може да достигне 7 милиона кубични метра до 2015г. и 8.5 милиона кубични метра до 2020г. 40% от добива ще е от иглолистни гори.

Разпределението на горските площи по вид собственост (Мерките в Програмата са за частните собственици) е илюстрирано по-долу:

Таблица 14. Структура на собствеността върху горите

	.000 ха	%
Държавни гори	2,910.31	79.3
Частни гори, в т.ч.:	759.69	20.7
Физически лица и фирми	355.99	9.7
Общини	341.31	9.3
Религиозни общности	22.02	0.6
ОБЩО	3,670.00	100

Източник: НСИ, Годишник, 2003

Както и при земеделските земи, и при собствеността върху горския фонд има раздробяване с много дребни собственици с площ под 1 ха, които използват своите гори за получаване на допълнителни доходи и дървесина. За съжаление няма конкретни данни за средния размер на публичните/частните гори.

Оценителите получиха информация, че част от държавните гори са в процес на прехвърляне за стопанисване от общините. Това ще осигури по-добри възможности за инвестиции в горския сектор по ПРСР.

¹⁶ Проект на стратегия за горите, януари 2006, сайт на Национално Управление на горите: <http://www.nug.bg/index.htm>

Проблеми в горските площи и горите за дърводобив

Част от иглолистните гори измират, тъй като не са разположени на подходяща надморска височина и климатични условия. Съхнат и някои дъбови гори. Националният план за действие във връзка с промените в климата съдържа препоръки за адаптиране на горите към променящите се екологични условия. Това важи най-вече за горите, разположени на ниски надморски височини – до 800 м.

Българските гори пострадаха от наводненията през 2005г., които причиниха ерозия и активираха свлачища в много райони на страната.

Горските пожари също причиняват икономически и екологични щети. Според статистиката за последните 14 години, средно на година са избухвали 500 горски пожара. Те обхващат средно 11 000 ha гори и причиняват щети за 13 милиона лева.

Положението в част от горите се влошава и поради липса на инфраструктура: средната гъстота на горските пътища от 7.9 m/ha показва, че има недостиг на пътища в определени райони, което възпрепятства нормалното управление на горите и на ефективното използване на горските ресурси.

Икономическо значение на горите и свързаната с тях промишленост

Горското стопанство и дървопреработвателната (вкл. мебелната) промишленост имат дял от 2.8-3% от БВП. Приносът през 2004г. в БВП е 2.8%, когато достигна 1 милиард лева. Общата заетост в дървопреработвателната промишленост е нараснала от 72 000 души през 2003г. до 80 000 души през 2005г. Половината от тези работни места за временни/сезонни.

В страната има над 3 500 дървопреработвателни предприятия, като 2 000 от тях произвеждат мебели (или части за тях). 90% от предприятията са микро-предприятия.

Общият обем на производството е нараснал с 32% в двата под-сектора (мебелен и немебелен). Производителността на труда е все още много ниска (няма данни).

Основните външни пазари за преработената дървесина са Италия, Гърция, Македония. Пазарите в Близкия Изток също имат все по-голямо значение за износа на дървен материал. Готовите мебели имат традиционни пазари в старите страни-членки на ЕС, като най-важи от тях са Великобритания, Германия, Италия и Франция.

Дървопреработвателните предприятия трябва да покрият изискванията на 22 стандарта, заложи в директивите на ЕС:

- I – свързани с безопасността на труда;
- II - опазването на околната среда;
- III - качеството на продукцията (маркировка „CE“)

В зависимост от мащабите на предприятието необходимите инвестиции за покриване на тези изисквания са от 100 000 до 300 000 евро.

Добивът на обла дървесина в страната е недостатъчен. България внася обла дървесина от Украйна и Румъния. Особено силно се чувства недостигът на обла дървесина в района на Троян и Родопите.

Успешната стратегия за развитие на сектора ще се базира на организацията на микро-предприятията в клъстери с оглед ефективна специализация, подобно на опита в страни-членки на ЕС като Италия.

Вече има добър опит в създаването на клъстери във Велинград, Смолян/Чепеларе, Банско/Разлог, Троян. Клъстерите следва да се формират от предприятия, имащи обща бизнес история. Местната общност следва също да е ангажирана в клъстерите, особено специализираните професионални училища, финансирани от МЗГ.

Екологично значение на горите

Горските площи със защитно и рекреационно предназначение обхващат 26% от всички горски площи. Горският фонд е дом на повече от 80% от защитените растения и на 60% от защитените видове диви животни, които са заплашени от изчезване.

Защитените територии обхващат 7.5% от горския фонд и включват 3 национални парка, 10 природни парка и 55 резервата. Основната цел на 14% от всички гори е да осигурят защита от ерозия и поддържане на водния баланс, тъй като горите са източник на 85% от притока на питейна вода в страната (около 3.6 милиарда кубични метра).

Проблеми с екологичната роля на горите

Екологичната роля на горите е застрашена от лошото им управление (т.е. освен от съхнене, горите страдат от нашествия на вредители в повечето части на горския фонд), от природни бедствия (наводнения, свлачища) и от пожари, причинени от хората.

Биологичното разнообразие в горите е застрашено от браконьерите, които нанасят щети на дивата флора и фауна.

4.2. Социален анализ

Социалният анализ показва, че голяма част от селските райони в България страдат от следните общи проблеми:

- Обезлюдяване и намаляване на гъстотата на населението най-вече в по-изолираните селски райони
- Застаряване на населението и увеличаване на коефициента на възрастова зависимост
- По-ниско образователно ниво в сравнение с градското население
- По-лош достъп до публични услуги – здравеопазване, образование, възможности за професионално обучение
- По-малък брой фирми и оттам по-малка конкуренция между фирмите за вниманието на клиентите, по-ограничени възможности за намиране на работа за местното население
- По-неблагоприятна бизнес среда поради липсата на интернет услуги и консултантски услуги.

Някои конкретни селски райони са с концентрация на малцинствени групи, което изисква специфичен подход при интегрирането им в социално-икономическия живот на страната.

4.3. Анализ на околната среда

Пълен анализ на състоянието на околната среда и проблемите в екологичните компоненти и дивата флора и фауна е даден в Глава 8 на този доклад (в отделен Том II).

4.4. Регионални различия и различия в развитието на градските и селските райони

Фигура 2. Райони на планиране в България (ниво NUTS II)

Регионални различия на земеделската структура в шестте района на планиране¹⁷

За разлика от „по-секторно ориентираната и хоризонтална“ програма САПАРД, ПРСР 2007-2013г. следва да отчете политиката на ЕС за сближаване, като се опита да допринесе за преодоляване на регионалните различия и неравнопоставеността в развитието на градските и селските райони.

Досега различията в развитието на селските райони не са проучвани систематично. **Липсват статистически**

данни за основните социално-икономически и бизнес променливи в селските райони на областно (NUTS IV) и общинско (LAU) ниво.

Североизточният район за планиране обхваща преобладаващия дял от ИЗП за производство на пшеница (31% от ИЗП с пшеница през 2003г.), царевица за зърно (59%), слънчоглед (39%), рапица (41%), леща (67%), боб (42%), кайсии (83%) и малини (32%). Районът има водещ дял в свиневъдството, овцевъдството, отглеждането на пуйки и гъски и пчеларството.

В **Централния северен район** водещо място има производството на зърнени и маслодайни култури: площите със слънчоглед са 24% от националната ИЗП, заета с тази култура. Водещо е и производството на фуражни култури: през 2003 г. в този район се намират ¼ от площите с тези култури.

Северозападният район обхваща само 9% от ИЗП на страната и само 26% от неговата територия се използва за земеделие. В този район имаше преобладаваща концентрация на биволи (18% от поголовието) и кози (10%) през 2003 г. Преброяването от 2003 регистрира само 4% пасища от ИЗП на района.

Югоизточният район обхваща 14% от ИЗП в страната. Тук са най-големите масиви с лозя, зърнени култури, боб, маслодайни култури. Същото важи за размера на стадата от едри и дребни преживни животни. Поради своите специфични климатични характеристики този район и централният южен район обхващат стопанства, специализирани в производството на култури, *непознати в останалите райони*: Нахут, кориандър, бадеми, лозя за производство на стафиди и др.

В **Централния южен район** само 18% от неговия (полу)-планински ландшафт са годни за земеделие. Районът заема водещо място по отношение на производството на зеленчуци, грозде и тютюн. Общото производство на тютюн (сурови листа) през 2004г. е 69 600 тона. 61% от това количество тютюн се падат на Централен южен район. През 2004г. има 62 000 регистрирани тютюнопроизводители. Около ¾ от тях отглеждат по-малко от 0.5 ха, но дават 1/3 от общия добив. В района са разположени 46% от площите със зеленчуци, 31% от лозята и 61% от площите с тютюн. Специфичните почвени и климатични условия позволяват отглеждането на „уникални“ култури, необичайни за останалите райони: фъстъци, ориз, ръж, памук, рози, лавандула, мента и пр. Районът е водещ и в животновъдството: говедата са 33% от поголовието, бивоците – 30%, козите – 22%, патките – 50%.

Югозападният район има предимно планински ландшафт и само 7% от неговата територия се използва за земеделие – тук са най-малките стопанства в страната. Този район също има висок дял от пасищата и преброяването от 2003г. регистрира 25% пасища в ИЗП.

¹⁷ Всички регионални данни в това Приложение са взети от Преброяването на земеделските стопанства, освен тези, чиито източник е изрично посочен.

- Североизточният и Централен северен райони (NUTS 2) произвеждат около 60% от пшеницата и овеса и 85% от царевичата за зърно в страната.
- Основните маслодайни култури са слънчоглед и рапица. През 2004г. са произведени 1 милион тона слънчоглед. Около 70% от него идва от Североизточния и Централния северен райони.
- През 2004г. са произведени 1.6 милиона тона зеленчуци: около 80% от това количество е произведено в южна България. Според преброяването от 2003 г. 87% от зеленчуците са произведени в малки стопанства на физически лица.

Размерът на ИЗП варира според районите в зависимост от природните условия и структурата на културите.

Таблица 15 Земеделски стопанства по райони NUTS 2 (2003г.) (базови индикатори за текущото положение)

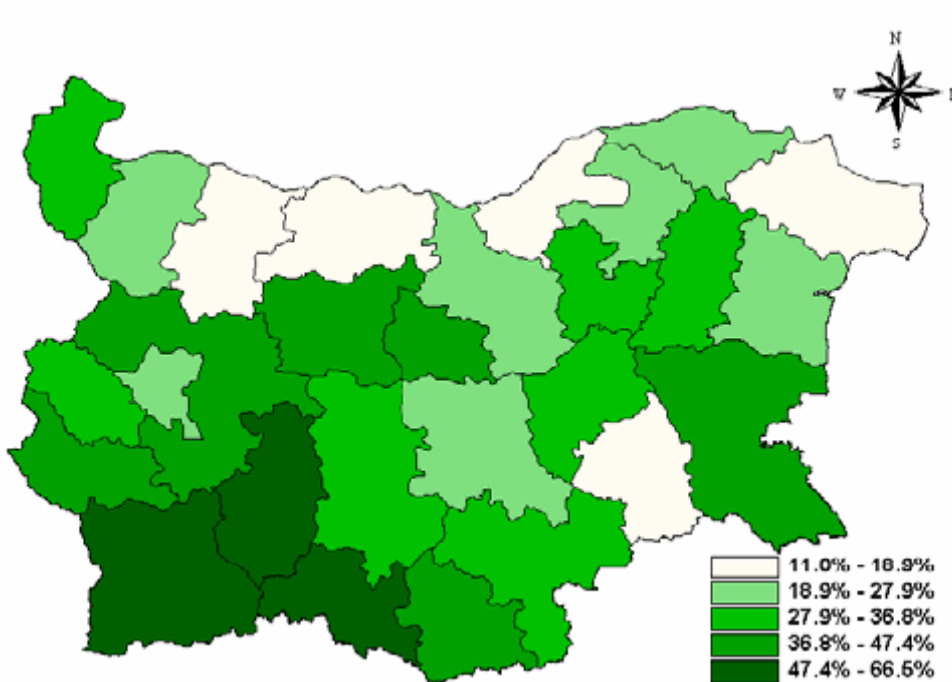
Размер на стопанствата (ИЕ)	Стопанства	ИЗП	Работна ръка	ИЗП на стопанство	Среден размер
	Хиляди	Хиляди ха	Хиляди	ха	ИЕ
Северозападен район	66.6	275.9	120.8	4.2	1.3
Централен северен район	100.9	611.5	210.0	6.1	2.0
Североизточен район	119.6	975.6	260.2	8.2	2.4
Югоизточен район	73.9	414.9	143.0	5.8	1.8
Централен южен район	191.7	485.3	393.6	2.6	1.4
Югозападен район	112.9	141.3	220.4	1.3	0.8
Общо	665.60	2 904.5	1348.1	4.4	1.6

Източник: Дирекция "Агростатистика", МЗГ – Преброяване на земеделските стопанства от 2003г.

Разпределението на горите между отделните райони е също неравномерно.

В Югозападен и Централен южен район има области с преобладаващо горско покритие, което показва, че като цяло първичният сектор разчита много повече на горите и дървопреработвателни дейности, а не на земеделие.

Фигура 3. Регионална концентрация на горите в България

Източник: МЗГ, Бансик, 2006

България има разнородна територия по отношение на:

- Релеф (надморска височина: климат и почви);
- Ландшафт (обработваеми земи в равнините и гори в полу-планинските и планински райони);
- Околна среда (почви, повърхностни/подпочвени води, въздух, биологично разнообразие);
- Структура на населението и местни умения (поминък, възраст, образование, малцинства,);
- Структура на земеделските стопанства (по отношение на икономически размер и специализация на производството на суровини);
- Етапи на икономическо развитие и бизнес среда (гъстота на фирмите, наличие и качество на публични (напр. здравеопазване, образование, обучение) и частни услуги (напр. свързани с развитие на бизнеса);
- Нива на развитие на инфраструктурата (пътища, улично осветление, водоснабдяване, канализация, сметосъбиране и третиране отпадъци, и най-вече комуникации и модерни информационни и комуникационни технологии – особено Интернет за бизнес цели).

Друго важно регионално различие е наличието или липсата на активно гражданско общество в различните сектори (неправителствени организации, защитаващи колективните интереси – напр. фермерски съюзи, съюзи на горовладелци, женски, младежки и спортни организации и пр.).

Различните селски райони имат различен потенциал за развитие (земеделие, горско стопанство, промишленост и др.) и са изправени пред различни бариери в икономическото развитие, създаването на работни места и преодоляването на различията в регионален аспект и между градските и селски райони. Различните бариери

пред развитието изискват диференциран подход в изграждането на капацитет и оказването на помощ като се отчитат регионалните характеристики (по възможност на ниво област).

Съществуват големи разлики във възможностите за развитие между общинския център и селата в съответните общини. Селата предлагат като цяло само основни услуги (магазини за хранителни стоки), места за живеене и възможности за земеделие. За задоволяване на други нужди или получаване на даден документ селяните трябва да пътуват до общинския център или дори до областния център (на разстояния 20-50 км).

Някои от комплексните проблеми се нуждаят от тясна координация с останалите програми, финансирани по Структурните фондове в периода 2007-2013г., както и с националните политики и нормативна уредба¹⁸.

4.5. Проблеми и въпроси, които трябва да реши ПРСР

4.5.1. Земеделие

- Крайната поляризация на стопанствата по отношение на големината – голям брой стопанства, притежаващи малка част от земята, и много малък брой стопанства ползващи повече от 2/3 ИЗП – налага два различни подхода за развитието им.
- Голяма част от стопанствата се управляват от възрастни стопани или хора, които нямат възможност да си намерят друга работа (не са отдадени на земеделието).
- Налице е тенденция към намаляване на броя на стопанствата, която ще се засили в бъдеще след изпълнението на Програмата.
- Разликите в структурата на стопанствата в шестте района са значителни. Преброяването на земеделските стопанства от 2003 г. показва, че стопанствата в отделните райони са различават по големина, по средна големина на управляваната земя (както и дали отдават/наемат още/допълнителна земя) по характеристиките на мениджърите (възраст, пол, образование) и специализацията на фермите.
- Няма налична информация за стопанствата в необлагодетелстваните райони на България. Оценителите предполагат, че те са полу-пазарен тип, ползват много по-малка от средната за страната ИЗП, са със смесено животинско производство, основно кози и овце, както и традиционни породи едър рогат добитък в определени планински райони. Необлагодетелстваните райони в България са в голямата си част екологично чисти райони; те включват голяма част от защитените територии в България и бъдещи зони със специален режим: Зони по Директивата за Водите, НАТУРА 2000 и др.
- Големите стопанства, оборудвани със съвременна техника, могат да се използват за производство на големи количества суровини за преработвателните индустрии.

4.5.2. Горско стопанство

- Адаптиране на горите към промените в климата
- Ролята на горите за защита на околната среда и запазване на биологичното разнообразие
- Производителността на труда в първичния и преработващите горски сектори
- Човешките ресурси в първичния и вторичния сектори на горското стопанство
- Гамата на продаваемите продукти (горите са източник не само на дървесина, но и на други суровини)
- Отчитане на регионалната концентрация на гори (може да е основен източник на приходи в определени райони).

¹⁸ Като насърчаване на електронното правителство по оперативната програма за административен капацитет и насърчаване на хората да се възползват от интернет базираната система

4.5.3. Хранително-вкусова промишленост - хоризонтални и секторни приоритети за ПРСР

Необходима е помощ за първичния и вторичния сектори, произвеждащи земеделски продукти и храни, в преходния период за адаптиране към изискванията на ЕС, както и към новите санитарни, ветеринарни и хигиенни изисквания на ЕС.

Помощта е необходима за първичния сектор, за да може да гарантира постоянни и достатъчни количества качествени суровини за ХВП в рамките на договорените квоти за производство или преработка на земеделски продукти или храни.

Помощ е необходима за вертикалната интеграция между първичното производство и преработвателния сектор, както и сътрудничество за въвеждане на иновации в хранителните вериги за производство на качествени храни (биологични/традиционни) с по-висока добавена стойност в съответствие с променящото се търсене сред потребителите.

Помощта може да бъде насочена към секторите, които са от значение за вътрешния пазар, но и към тези с потенциал за износ. Обработването и неутрализирането на всички видове отпадъци и емисии в съответствие с европейските стандарти ще бъде сред приоритетите за ХВП през този период.

Предприятията, преработващи храни от животински произход съгласно Регистъра на НВМС, които продължават да работят след извършените проверки и регистрации, трябва да отговарят на всички изисквания за безопасност на храните действащото законодателство. Въпреки че всички предприятия и фирми, които произвеждат, съхраняват и търгуват с храни, бяха длъжни да въведат системата HACCP до края на 2006 г., се очаква, че не всички изпълняват това изискване. В това отношение вниманието на Програмата трябва да се насочи към:

- Подпомагане на предприятия при въвеждането на системи за управление на качеството и безопасността на храните.
- Обучение по системи за управление на качеството и безопасността на храните с оглед постигане на по-висока квалификация на работещите в преработвателните предприятия.
- Обучение и повишаване на нивото на квалификацията на специалистите и лаборантите в лабораториите.
- Подпомагане на фермерите при адаптирането им към изискванията на стандартите на ЕС.

Наред с тези хоризонтални задачи, ПРСР може да постави допълнителни специфични приоритети при подбора на предложения за проекти по сектори, включително:

Създаване на малки и микро производствени предприятия, произвеждащи традиционни, екологично чисти и нови, авангардни за България продукти. Приоритетите трябва да отговарят на новите тенденции в храненето, като вниманието трябва да е насочено към:

1. Въвеждането на нови продукти и технологии
2. Производството на здравословни храни
3. Производството на пресни, готови и полу-готови (fresh-cut) прясно заготвени без термична обработка продукти – (иновация, която след внедряването ѝ в практиката ще доведе до намаляване нивото на ръчен труд в домакинствата, в социални заведения като болници и детски градини, домове за възрастни и инвалиди, ресторанти и хотели)
 - Това ще гарантира и проследяемостта и безопасността на храните;
 - Ще подобри качеството на живот във всички региони на страната;
 - Ще се улесни усвояването на поне 60% от произведените пресни зеленчуци и плодове на вътрешния пазар като се добави допълнителна стойност към прясната продукция;
 - Ще доведе до увеличаване на общото потребление на пресни плодове и зеленчуци;
 - Ще се подобри общия здравен статус на населението и най-вече на младите хора;

Използването на ноу-хау за (fresh-cut) технологии за прясно приготвени храни от Европа и САЩ ще позволи на производителите успешно да се конкурират и заемат пазарите ниши на пазара в България и на Балканския полуостров;

Необходимо да се прилага комплексен подход в различните селски райони на България :

1. Създаване на малки предприятия в необлагодетелстваните рядко населени планински райони – специализация в производство на традиционни продукти, използващи суровини, произведени по традиционен и екологичен начин. Това ще гарантира по-висока вертикална интеграция при производството на овче, козе и биволско мляко (за което няма ограничителна производствена квота), и продуктите от тях съответно кисело мляко, бяло саламурено сирене и кашкавал, за които има пазарна ниша на европейския и българския пазар.
2. Изграждане на събирателни пунктове и сушилни за култивирани и диви билки, гъби и горски плодове в сертифицираните и екологично чисти или планински райони (последните могат и да са дълбоко замразени)
3. Енерго-спестяващи технологии и оборудване за използване на възобновяеми енергийни източници (вкл. вятърна енергия на подходящи места) в преработвателния сектор, което ще доведе до намаляване на производствените разходи и повишаване на конкурентноспособността им..
4. Подкрепа за производствените предприятия за модернизация, автоматизация и компютързация на производствените процеси.

Успешното реструктуриране на сектора, което започна с Програма САПАРД, ще бъде възможно, само ако се обърне специално внимание на професионалното образование, квалификация и пре-квалификация на мениджърския и производствен състав в ХВП.

Включването на предприятията произвеждащи храни в Мярка 111 Професионално обучение и информационни дейности или Мярка 331 Обучение и информация за участниците в Ос III е предпоставка за успешното въвеждане на системите за контрол и безопасност на храните и системите за управление на качеството, които са съществена част от инвестиционния процес.

Алтернативно предложената за целта ОП „Развитие на човешките ресурси“ (финансирана от ЕСФ) трябва да гарантира, че в хранителните вериги влиза достатъчно информация и ноу-хау по отношение на:

- Системи за контрол на качеството и изисквания на специфични външни пазари и съответстваща сертификация.
- Спазване на Закона за храните (практическото прилагане на принципа за проследяемост на храните)
- Иновации, информация за нови производствени технологии, използване на алтернативни методи на маркетинг с цел по-адекватно задоволяване на предпочитанията на потребителите.

Тази информация и знания трябва да достигат до всички, работещи в сектора – мениджъри, финансисти, лаборанти, работници от производството, търговци и др. В съответствие с принципа за обучение през целия живот, нивото на знания трябва да се актуализира редовно в съответствие с непрекъснато развиващите се и изменящи технологии за производство на храни и потребителски предпочитания.

4.5.4. Регионални различия

Раздел 4.4 по-горе обосновава необходимостта от разработване на конкретен подход за прилагане и гарантиране на регионални бюджетни квоти в ПРСР за Районите на планиране в България, тъй като те имат вариращи:

- Природни условия
- Първични индустрии
- Социални характеристики.

И обратното:

- Ако се гарантира, че мерките за развитие на селските райони стартират в последователността, която няма да дискриминира район или сектор ¹⁹
- Ако се гарантира достъпът до консултации и временно финансиране за по-малките и по-слаби стопанства и предприемачи (особено млади хора и жени, които нямат бизнес история)
- Ако се гарантира предоставянето на малцинствата на информация и помощ, нагодени към техните нужди,

то няма да е необходимо да се регионализира бюджетът на Програмата.

Във всеки случай системата за мониторинг и непрекъснато оценяване трябва да гарантира, че ПРСР не води до задълбочаване на неравенствата между **районите за планиране** между **градските и селските райони и потенциала им за развитие**.

¹⁹ (т.е. късно стартиране на горските мерки ощетяват предимно горските райони; късното стартиране на мярката, подкрепяща напоителната инфраструктура, ще ощети района с производителите на зеленчуци и т.н.)

5. ОПИСАНИЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

България ще приложи своя Национален стратегически план чрез единна Програма за развитие на селските райони, разработена на национално ниво. Индикативният размер на средствата по ЕЗФРСР за 2007—2013 г. възлиза на 2,3 милиарда евро.

20% от средствата за развитие на селските райони за първите три години след присъединяването, 2007-2009, (20% от 733 милиона евро без съфинансирането от българска страна) ще бъдат разпределени към Мярка „Национални доплащания към директните плащания”.

Целият ЕЗФРСР е запазен за Цел „Сближаване”, доколкото цялата територия на България е класифицирана по тази цел.

Таблица 16 Разпределение на бюджета на ПРСР по оси

Ос	Публичен принос		
	Общо публични средства	Принос на ЕЗФРСР (%)	Средства по ЕЗФРСР
Ос 1	1 228 551 645,28	80,0%	982 841 316,22
Ос 2	779 081 531,15	82,0%	638 846 855,54
Ос 3	921 413 733,96	80,0%	737 130 987,17
Ос 4	76 784 477,83	80,0%	61 427 582,26
Техническа помощ	122 855 164,53	80,0%	98 284 131,62
Мярка „Национални доплащания към директни плащания”	181 841 021,64	80,0%	145 472 817,31
ОБЩО	3 233 743 096,55	80,5%	2 602 576 107,86

5.1. Избрани за прилагане мерки и предвидени бюджети

След интензивни консултации със социалните и икономически партньори и потенциални заинтересувани страни в ПРСР българските власти са решили да прилагат 33 от мерките, включени в Регламент 1698/2005.

Таблица 17 Относителен дял на бюджета по всяка мярка

№	Мярка/Код	Договорености за мярката според % от общия бюджет на Програмата	Общо публични фондове (милиона евро)	% бюджет по всички Оси и техническа помощ
1	322	Възстановяване и развитие на селата	539,03	16,28%
2	121	Модернизиране на стопанствата	380,85	11,50%
3	214	Агро-екологични плащания	311,63	9,41%
4	123	Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти	245,71	7,42%
5	211	Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони	233,72	7,06%
6	141	Подпомагане на полу-пазарни стопанства в процес на реструктуриране	147,43	4,45%
7	311	Разнообразяване към неземеделски дейности	149,27	4,51%
8	112	Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери	104,43	3,15%

№	Мярка/Код	Договорености за мярката според % от общия бюджет на Програмата	Общо публични фондове (милиона евро)	% бюджет по всички Оси и техническа помощ
9	213	Плащания по Натура 2000 и плащания, свързани с Директива 2000/60/ЕС (WFD)	101,28	3,06%
10	321	Основни услуги за населението и икономиката в селските райони	101,36	3,06%
11	312	Подкрепа за създаване и развитие на бизнес (микропредприятия)	99,51	3,01%
12	131	Подпомагане на фермерите да се приспособят към нарастващите изисквания на стандартите, произтичащи от законодателството на Общността	98,28	2,97%
13	122	Подобряване на икономическата стойност на горите	67,57	2,04%
14	411-413	Прилагане на местни стратегии за развитие с оглед постигане на целите, заложи в една или повече от трите приоритетни оси	53,75	1,62%
15	125	Подобряване и развитие на инфраструктурата, свързана с развитието и адаптирането на земеделието и горското стопанство	49,14	1,48%
16	223	Залесяване на неземеделски земи	40,51	1,22%
17	212	Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските	38,95	1,18%
18	114	Използване на консултантски услуги от фермери и собственици/ползватели на гори (2010—2013)	36,86	1,11%
19	111	Професионално обучение и информационни дейности	30,71	0,93%
20	226	Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки	29,60	0,89%
21	313	Насърчаване на дейности, свързани с туризма	32,25	0,97%
22	124	Сътрудничество за разработване на нови продукти, процеси и технологии в земеделието, хранителната промишленост и горския сектор	24,57	0,74%
23	431a	В т.ч. за подсигуряване на дейността на местна инициативна група	10,75	0,32%
24	431b	В т.ч. за придобиване на умения и оживяване на територията	7,16	0,22%
25	224	Плащания по НАТУРА 2000 – за гори	15,58	0,47%
26	126	Възстановяване на селскостопанския производствен потенциал, разрушен от природни бедствия	12,28	0,37%
27	142	Подпомагане създаването на групи производители	12,28	0,37%
28	216	Подпомагане на непроизводствени инвестиции	7,79	0,24%
29	143	Консултантски услуги по Приложение VIII, Чл. 34 от Договора за присъединяване на България и Румъния (2007-2009)	6,14	0,19%
30	132	Подпомагане на фермерите, които участват в схеми за качество на храните	6,14	0,19%
31	133	Подпомагане на групи производители за информационни и рекламни дейности за продукти, включени в схеми за качество на храните	6,14	0,19%
32	421	Изпълнение на проекти за сътрудничество с оглед постигане на цели, включени в местни стратегии за развитие и заложи в една или повече от трите приоритетни оси	5,12	0,15%

Анализ и препоръки по разпределението на бюджета на ПРСР са дадени в Глава 10.

5.2. Система на прилагане

Проектът на Националната програма за развитие на селските райони съдържа описание на институциите и организациите, които ще участват в администрирането на програмата.

Проекто-програмата съдържа достатъчно информация за администрирането и мерките за изпълнението ѝ с две изключения (второто със значително по-голямо значение):

- Не са описани финансовите потоци и финансовите отчети от/към Европейската комисия, както и финансовите потоци и информация от Разплащателната агенция към бенефициентите с приключени проекти по мерките от ПРСР;
- Не са описани процедурите за набиране и подбор на проекти, процесът на плащане по мерките, което на свой ред прави невъзможно да се оцени ефикасността на прилагане на мерките по ПРСР от Разплащателната агенция, а оттам и препоръките за постигане на по-добра ефективност при изпълнението им могат да са само „теоретични“.

В съответствие с Чл. 2а от Закона за подпомагане на земеделските производители **Министърът на земеделието и горите е компетентният орган, който може да акредитира Разплащателната агенция** (както и да отнеме акредитацията ѝ) по смисъла на законодателството на Европейския съюз. В съответствие с Чл. 2в от Закона за подпомагане на земеделските производители Министърът на земеделието и горите контролира дейността на Разплащателната агенция чрез:

- Сертифициращия орган
- Специализираното звено, което осъществява мониторинг и контрол върху Разплащателната агенция в МЗГ на пряко подчинение на министъра на земеделието и горите, чиито функции са разписани в Устройствения правилник на МЗГ. Специализираното звено извършва одити в съответствие с международните одитни стандарти.

5.2.1. Управляващ орган

Дирекция „Развитие на селските райони“ (Д-я „РСР“) в Министерството на земеделието и горите (МЗГ) е официално определена за Управляващ орган на Програмата за развитие на селските райони. Д-я „РСР“ постепенно се разви в УО от специалното звено по САПАРД, създадено в края на 1998 г. с цел да подготви България за изпълнението на Програма САПАРД. Д-я „РСР“ играе важна роля в изготвянето на НПРЗСР и понастоящем участва в мониторинга на изпълнението САПАРД в ролята си на Секретариат на Комитета по наблюдение. Дирекцията организира предварителните и междинните оценки и помага популяризирането и отчетността на САПАРД. Дирекцията има 50 служители, половината от които имат значителен опит в програмирането, наблюдението, отчетането и администрирането на оценки по изпълнението на САПАРД в България в периода 2001-2006 г.

Управляващият орган ще подсили:

- Подбраните за финансиране проекти да отговарят на одобрените критерии;
- Функционирането на информационната система за събиране и съхраняване на данни за наблюдение и оценка;
- Бенефициентите и отговорните органи да познават своите задължения и отговорности по отношение счетоводното отразяване на всички договорирани средства по Програмата;
- Оценките на изпълнението да се извършват съобразно с поставените крайни срокове и в съответствие с Общата рамка за наблюдение и оценка;
- Спазването на изискванията за публичност на Европейската комисия; и
- Необходимата на Разплащателната агенция информация относно процедурите и контрола на Програмата.

Стратегическо управление и наблюдение

Функциите на УО по Стратегическото управление и наблюдението на ПРСР от се изпълняват чрез Комитет по управлението, създаден със заповед на Министъра на МЗГ. Комитетът, председателстван от министъра/зам.министър на земеделието и горите, се състои от директорите на дирекции в МЗГ, имащи отношение към мерките по ПРСР. Комитетът провежда редовни заседания, най-малко четири пъти в годината, на които е поканена да присъства и Разплащателната агенция.

УО (чрез Комитета по управление) представя за приемане от Комитета по наблюдение критериите за подбор на проекти и промените във финансовите таблици на Програмата и осъществява постоянно наблюдение на изпълнението на Програмата.

Звеното за наблюдение и координация на дейността на Разплащателната агенция към МЗГ бе създадено през юни 2006 г. То се състои от 7 експерти, които се отчитат пред Министъра на земеделието и горите и го подпомагат при надзора на дейността на Агенцията във връзка с изпълнението/спазването на критериите за акредитация.

5.2.2. Разплащателна агенция

Държавен фонд „Земеделие“ (ДФЗ) е акредитиран като единствената Разплащателна агенция в съответствие с Чл. 6 от Регламент № 1290/2005. В съответствие с чл. 26 от Закона за подпомагане на земеделските производители Разплащателната агенция ще осигурява финансирането от Европейските земеделски фондове, Европейския фонд за рибарство и държавния бюджет за селските райони и рибното стопанство. ДФЗ ще извършва и задачите, възложени от УО на ПРСР, които са посочени в договор между Управляващия орган и ДФЗ.

Акредитираната Разплащателна агенция отговаря:

- Че подадените приложения са в съответствие с изискванията, че в рамките на развитието на селските райони процедурата за отпускане на помощи, както и тяхното съобразяване с правилата на Общността, са проверени преди оторизиране на плащането;
- За извършените плащания се водят точни и изчерпателни отчети;
- Са извършени проверките, предвидени в законодателството на Общността;
- Са представени изискуемите документи в сроковете и във вида, регламентирани в правилата на Общността;
- Документите са достъпни и се съхраняват по начин, който гарантира, че с течение на времето ще бъдат запазени в пълен комплект, валидни и четливи, включително и електронните документи по смисъла на правилата на Общността.

Освен описанието на Разплащателната агенция в Програмата, оценителят се е запознал и с по-подробното описание на организацията, задачите, процедурите, които трябва да се спазват и друга информация за цялостната дейност на Разплащателната агенция, съдържащи се в следния документ: „ПЛАН ЗА СЪЗДАВАНЕ НА РАЗПЛАЩАТЕЛНА АГЕНЦИЯ И ИНТЕГРИРАНА СИСТЕМА ЗА АДМИНИСТРИРАНЕ И КОНТРОЛ (ИСАК) В БЪЛГАРИЯ (януари 2006)“.

Според този документ персоналът на Агенцията трябва да достигне 1100 души през 2007г., които ще изпълняват различни задачи. 250 от тях ще останат в централата, а 70 от тях ще обработват подадените предложения за проекти само по ПРСР. В страната има 28 Регионлни офиса на РА и 11 Областни офиса. Предвижда се персоналът в областните офиси да бъде 100, а в регионалните – 140 души.

Таблица 18. Развитие на административния капацитет на Разплащателната агенция

Служители	2005	2006	2007	2008
На постоянен договор	638	938	1100	1100

Трябва да се отбележи, че освен плащанията по мерките на ПРСР, Разплащателната агенция ще извършва и следните плащания:

- ОСП I – Директни плащания
- ОСП I – ОП, засягащи пазарни дейности и контрол върху групи производители
- ОСП I – експортни субсидии
- Плащания по Програмата за рибното стопанство и аквакултурите (финансирана от Европейския фонд за рибно стопанство)
- Проекти по САПАРД (според правилото n+2 в Годишното финансово споразумение).

5.2.3. Сертифициращ орган

Сертифициращият орган за Програмата за развитие на селските райони за България е „Грант Торнтън ООД България“ (представител на Грант Торнтън Интърнешънъл) .

Сертифициращият орган е отговорен за удостоверяване на верността, пълнотата и точността на сметките на Разплащателната агенция и осигуряването на сигурността на ИТ системите на Разплащателната агенция.

Договорът с фирмата е сключен от Министерството на земеделието въз основа на тръжна процедура за извършване на одит на Разплащателната агенция за съответствие с критериите за акредитация и сертификация. Според договора, фирмата ще завери финансовите отчети на РА и за 2007 г.

5.2.4. Звено за контрол

Звеното за наблюдение и координация на дейността на Разплащателната агенция към МЗГ бе създадено през юни 2006 г. То се състои от 7 експерти, които се отчитат пред Министъра на земеделието и горите и го подпомагат при надзора на дейността на Агенцията във връзка с изпълнението/спазването на критериите за акредитация.

ВТОРА ЧАСТ – ОЦЕНКА

6. АДЕКВАТНОСТ И СЪГЛАСУВАНОСТ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

6.1. Преглед на анализа на силните и слабите страни, на заплахите и възможностите

Анализът на силните и слабите страни, на заплахите и възможностите е от ключово значение за идентифициране **на основните социални и икономически нужди** на селските райони, върху които да се фокусира стратегията за тяхното развитие и системата на прилагане на ПРСР 2007-2013г.

Таблиците по-долу представят анализа на силните и слабите страни, на заплахите и възможностите по Оси от ПРСР 2007-2013. Той се базира на социално-икономическия анализ в ПРСР, коригирани от оценителите, както и на допълнителни източници на информация.

ОС I. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ	
СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> ● Функционираща система от специализирани средни и висши училища, изследователски звена и звена за съвети в земеделието; ● Богати традиции и добър имидж на българските храни и земеделски продукти в централна и източна Европа; ● Наличие на значим производствен капацитет в хранително-вкусовата промишленост, в голямата си част несъответстващ на европейските стандарти; ● Близост до големи пазари за износ; ● Наличие на институционална рамка за безопасност и качество на храните; ● Част от секторите на ХВП и земеделието са представени от добре организирани браншови съюзи. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Поляризирана структура на земеделските стопанства с много голям брой полу-пазарни стопанства и раздробена собственост върху земята; ● Ниско ниво на образование и квалификация в земеделието и преработвателната промишленост; ● Износени и остарели технологии, които водят до ниска производителност. Повечето продукти все още не отговарят на новите стандарти и европейски изисквания; ● Липса на собствен капитал и труден достъп до кредитиране за малките земеделски производители и микропредприятия; ● Застаряваща работна ръка; ● Нежелание за коопериране между малките производители; ● Недостатъчни финансови ресурси за адекватно управление и защита на горите; ● Слаба интеграция на хранителните вериги, водеща до несъответствие между предлагането и търсенето на местни продукти/суровини, износ, доминиран от продукти с ниска добавена стойност и внос, доминиран от продукти с висока добавена стойност; ● Неспособност да се осигурят продукти, съответстващи на потребителското търсене; ● Неадекватна интеграция на научноизследователските звена (иновационната дейност) и преработвателната промишленост и горското стопанство; ● По-голямата част от районите в страната не са подпомогнати по САПАРД; ● Небалансирана териториална структура на звената, предлагащи обучение, съвети в земеделието и пазарна информация; ● Системата за безопасност на храните все още не действа напълно; ● Лоша инфраструктура в селските райони, вкл. пътища, мелиорации, туристическа инфраструктура и такава за защита от наводнения ● Замърсяване на околната среда от интензивно земеделие и ХВП.
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ul style="list-style-type: none"> ● Увеличаване на доходите и на вътрешното търсене на качествени продукти ● По-лесен достъп на български продукти да пазара на ЕС – въз основа на облекчен митнически режим ● България ще стане атрактивна за работна ръка от страни извън ЕС ● Либерализирането на пазара за земя ще доведе до увеличение на чуждите инвестиции ● По-лесен достъп до знания и участие в Европейски научни мрежи ● Компенсиране на централизираното управление чрез стимулиране на инициативи по Лидер. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Неспособност политиката на развитие на селските райони да се пригоди към регионалните особености; ● Неблагоприятен ефект от промените в митническия режим на ЕС и по-голяма конкуренция отвън в някои традиционни сектори; ● Специализирана работна ръка от селските райони емигрира към градовете или развитите страни от ЕС след присъединяването; ● Липса на помощ за малцинствата, за да кандидатстват по ПРСР; ● Неблагоприятни последици върху хранителната верига, поради неспособността на мнозинството стопани да покрият изискванията за кръстосано съответствие, спад на доходите в селските райони и недостиг на суровини за ХВП; ● Загуба на работни места, заради принудителното реструктуриране на производствени и преработвателни сектори след въвеждане на производствени квоти от 2007; ● Недостиг на суровини за алтернативно производство и неземеделски дейности, подкрепяни от ПРСР; ● Бавен старт на подхода ЛИДЕР (който следва да подобри местното самоуправление и да намали отрицателните миграционни процеси).

ОС II. ОКОЛНА СРЕДА	
СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> • Благоприятен агро-екологичен потенциал; • България е една от най-богати страни в Европа по отношение на биоразнообразие и добре запазени природни зони; • Подобен статус на екосистемите и видовете, в резултат на намаленото използване на химически вещества в земеделието през последното десетилетие; • Многообразен ландшафт; раздробяване на големите блокове на по-малки полета с разнообразен начин на използване; • Наличие на екстензивни практики, способстващи опазването на околната среда; • Наличие на опит в предпазването от ерозия; • Функционираща система от изследователски звена, звена за обучение и консултации. 	<ul style="list-style-type: none"> • Разрушаване на ценни полу-естествени ареали в следствие на отводняване, обработка на почвата, строителни дейности или „подобрения“, свързани с използването на химикали и торове; • Загуба на биологичното разнообразие; • Неефективно използване на природните ресурси (вкл. свръх експлоатация); • Неадекватно управление на водите и почвите: замърсяване, нарушен воден баланс, изоставяне на земи и пр.; • Трайна тенденция към деградация на почвената структура в обработваните земеделски земи; • Амортизация на инфраструктурата, липса на канализация и заводи за преработка на отпадъци; • Неадекватно управление на горите: свръх експлоатация, ерозия и т.н.; • Ниска степен на защита от пожари в горите; • Ниска степен на налагане на закона в горите/горското стопанство; • Слаби познания сред земеползвателите относно природната стойност и устойчивото използване на земите.
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<p>Положителен общ/мултипликационен ефект от мерките в сектора по европейски и национални програми</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Висока зависимост на застрашени видове (от полу-естествени ареали) от използването на специфични практики на земеползване

ОС III. КАЧЕСТВО НА ЖИВОТА	
СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> ● Добре развита мрежа от населени места с богати исторически и културни традиции. ● Разнообразни природни и климатични условия и запазени традиции, позволяващи развитие на алтернативен туризъм. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Висока зависимост от земеделското производство (монокултури); ● Висока безработица в селските райони; ● Липсваща и/или амортизирана инфраструктура за водоснабдяване, канализация, пътища, преработка на отпадъците; ● Влошен достъп до основни социални услуги за населението в селските райони (здравеопазване и образование) и лошо качество на частните услуги; ● Недостатъчно разпространение на модерните комуникационни и информационни технологии; ● Недоразвит социален капитал; ● Селските райони не привличат/задържат младите хора, които мигрират към градските райони (в резултат на това качеството на работната сила в селските райони се влошава) ● Недоразвито гражданско общество, особено в изостаналите селски райони.
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ul style="list-style-type: none"> ● Подобряване на инфраструктурата с помощта на оставащите средства от Структурните фондове ● Разпространение на модерните комуникационни и информационни технологии, въвеждане на електронно правителство на местно и централно ниво чрез дейности, финансирани от МЗГ и държавната администрация ● Участие в европейски мрежи ● Увеличаване на броя на туристите, посещаващи селските райони. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Липса на стимули за малцинствата да участват в дейностите, подпомагани по ПРСР ● Влошаване на състоянието на околната среда/природните условия в следствие на промените в климата

ОС IV. ПОДХОД ЛИДЕР	
СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> • Наличие на информация на местно ниво относно Лидер, получена по мрежата PREPARE и от семинари и конференции по TAIEХ; • Наличие на известен опит в инициативи за планиране на местното развитие на принципа на партньорството по проекти на международни организации (ПРООН, USAID, SDC и МТСП) • Наличие на местни агенции за развитие и бизнес центрове – финасирани по програми на JOBs, BARDA, GTZ, мрежата „Читалища” • Наличие на регионални асоциации на общините („Родопи”, „Тракия”, „Марица”, „Дунав” и др.) • Наличие на регионални браншови съюзи и занаятчийски камари • Съществуваща мрежа от 33 кредитни кооперации • Хартата на Съвета на Европа за участие на младите хора в живота на общностите и регионите е възприета от България – има създадени младежки парламенти и инициативи в отделни общини за включване на младите хора в местното социално-икономическото развитие. 	<ul style="list-style-type: none"> • Свр̀хцентрализация на управлението – слаби управленски прерогативи на местните власти, особено по отношение на финансирането на местното развитие; • Липса на специализирано висше образование по местно развитие (подходът Лидер се прилага чрез Местни Инициативни Групи, които следва да се ръководят от образовани хора/секретариат); • Местните производители в земеделието и горското стопанство са представени от местни/регионални сдружения и съюзи; • Съществува липса на желание за коопериране: (между местните власти, между производителите, между институциите на местно и местно/централно ниво); • Липса на опит и готовност за публично-частни партньорства; • Липса на местен капацитет за управление на публични средства (извън местната администрация); • Ограничена финансова автономия на местните администрации и затруднено местно съ-финансиране на проекти/програми за развитие; • Липса на желание за промяна и иновации • Намаляващ брой на активните млади хора в селските райони • По-висока безработица сред жените • Няма разбиране и желание за прилагане на стратегии „ти печелиш - аз печеля”; • Високо ниво на сивата икономика (нелоялна конкуренция и неспособност за кандидатстване с проекти за подпомагане на МИГ)

ОС IV. ПОДХОД ЛИДЕР	
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ul style="list-style-type: none"> • Създаването и успешното функциониране на Мрежа за развитие на селските райони ще спомогне за преодоляването на липсата на местен капацитет и умения за управление • Популяризиране на добри практики в България, вкл. такива по САПАРД • Местно сътрудничество и обмен на опит с МИГ от страните на ЕС • По-високо качество на живот в селските райони (инфраструктура и услуги) с оглед привличане на активни млади хора • Трансгранично сътрудничество: в Родопите (България-Гърция) и по Дунав (България-Румъния) • Наличие на средства за привличане на „външен“ опит и знания • Децентрализация и деконцентрация с цел увеличаване на управленските прерогативи на местно/регионално ниво. 	<ul style="list-style-type: none"> • Разширяващи се различия в привлекателността на периферните селски и градски райони • Бавно подобряване на качеството на живот в селските райони (бавно подобряване на инфраструктурата и услугите) • Твърде тромави и бюрократизирани процедури за прилагане на подхода ЛИДЕР • Забавяне в избора на Местни Инициативни Групи поради твърде дълга и тромава процедура • Дълга организация по създаването и регистрацията на МИГ, поради нежелание за сътрудничество и неверие, както и паралелни инициативи за регистриране на МИГ в същия район • Централизация на управлението на местните финансови институции (местни офиси на банки) – заемите се одобряват на по-високо ниво, което затруднява финансирането на иновативни проекти; • Липса на координация между местните стратегии и регионалните планове за развитие и други национални програми за селските райони.

6.2. Съответствие на ПРСР с потребностите за развитие на селските райони

Таблиците по-долу показват връзката между целите на Програмата и нуждите, идентифицирани при анализа на силните и слабите страни, на заплахите и възможностите на ниво Ос, с цел да се провери дали всички нужди намират „оперативен“ израз в целите и мерките за развитие на селските райони.

Нуждите са идентифицирани въз основа на предлагания изменен анализ на силните и слабите страни, на заплахите и възможностите, въз основа на следните принципи:

- Съществуващите **силни страни** следва да се използват;
- Премахване или компенсиране на **слабите страни**;
- „Възползване“ от идентифицираните **възможности**;
- Предотвратяване или избягване на **заплахите**.

Нуждите са диференцирани и включени в матрицата Нужди/Цели по-долу за всяка Ос

Броят на плюсовете „+“ показва степента, в която дадена нужда е покрита от целите:

- +++ Максимална степен на удачност
- ++ Средна степен на удачност
- + Ниска степен на удачност
- 0 Липса на удачност

Оценителите са идентифицирали и специфични нужди по Ос 4, но за тази Ос е необходима специфична стратегия преди да се оцени връзката с целите.

ОС I. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

Стратегическа цел: Развитие на конкурентно земеделие и горско стопанство и основан на иновации хранително-преработвателен сектор				
НУЖДИ	Под-цели (ревизирани)	1. Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите	2. Подкрепа за адаптиране на структурата на стопанствата и насърчаване на сътрудничеството	3. Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал
	Модернизация на съоръженията и производствените технологии	+++	+++	0
	Консолидация на земеделските земи	0	+++	0
	Улесняване на навлизането и задържането на млади хора в земеделието	++	+++	++
	Професионално обучение за стопаните и за консултанти, предлагащи съвети в земеделието. Подобряване на системата за съвети в земеделието	0	0	+++
	Подкрепа за вертикалната интеграция на стопанства – МСП с оглед въвеждане на нови технологии/процеси и осигуряване на суровинна база	++	+	0
	Подкрепа за подобряване на маркетинга на вътрешния и външен пазар	+	++	+++
	Развитие на полу-пазарните стопанства към пазарно-ориентирани дейности	+++	+++	0
	Подкрепа за модернизация на малките и средни предприятия (за покриване на европейски стандарти), особено на МСП, чиято продукция има голям пазарен потенциал	++	+	0
	Подкрепа за инвестициите, свързани с прехода от конвенционално към биологично земеделие	++	0	+
	Укрепване на организациите на производители	0	++	(+)
	Осигуряване на облекчен достъп до кредит	0	0	0
	Подкрепа за частните инвестиции в горите, подобряване на управлението и защитата им	+++	0	0
	Засилване на връзките между научноизследователските звена и производителите	++	0	+
	Подобряване на инфраструктурата в селските райони	+++	0	0

ОС II. ОКОЛНА СРЕДА

Стратегическа цел: Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони			
НУЖДИ	Под-цели (ревизирувани)	1. Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи	
		2. Подкрепа за адаптиране на структурите в горското стопанство	
Опазване на земеделските земи с висока природна стойност		+++	+
Загуба на биологичното разнообразие;		+++	0
Покриване на изискванията на Рамковата директива по водите		0	0
Прилагане на добрите земеделски практики (задължителни за зоните, уязвими на замърсяване с нитрати)		+++	0
Подпомагане на борбата с почвената ерозия		+	++
Подпомагане на борбата със замърсяването на водите		++	0
Осигуряване на адекватно управление на държавните/общински гори		0	++
Подобряване на системата за защита на горите от пожари		0	+++
Осигуряване на информация на земеползвателите относно методи за устойчиво земеползване		+	0
Подкрепа за изпълнението на задълженията на България по Протокола от Киото по отношение на:			
- приспособяване на земеделието към промените в климата		+	0
- намаляване на емисиите от вредни/парникови газове (метан, амоняк) в атмосферата		+	0

ОС III. КАЧЕСТВО НА ЖИВОТА

Стратегическа цел: Подобряване на качеството на живот и разнообразяване на възможностите за заетост в селските райони			
ПОД-ЦЕЛИ (РЕВИЗИРАНИ)	1. Подобряване на качеството на живот в селските райони	2. Създаване на разнообразни възможности за заетост в селските райони	3. Изграждане на местен капацитет
НУЖДИ			
Разнообразяване на моно-секторната икономика на селските райони	+	+++	0
Преодоляване на неравномерното разпределение на доходите в селските райони	+	+++	0
Разширяване и подобряване на достъпа до основни социални услуги за селското население	+++	+	0
Инвестиции в модерна инфраструктура	+++	++	0
Развитие на икономически дейности, свързани с използване на местните традиции и местата с потенциал за развитие на туризма в селските райони	+	++	+++
Обучение на предприемачите за прилагане на нови технологии	0	0	(+)
Необходимост от внимание към особеностите на малцинствата при улесняване на достъпа им до Програмата	0	++	++
Улесняване на бизнес начинанията на млади предприемачи	+	+++	++

ОС IV. ПОДХОД ЛИДЕР

Стратегическа цел: Изграждане на местния капацитет и подобряване на местното самоуправление

Под-цели:

1. Подобряване на капацитета за осъществяване на подхода ЛИДЕР
2. Подпомагане изпълнението на местни стратегии за развитие

Под-цели:	ОС 3			ОС 1			ОС 2	
	1. Подобряване на качеството на живот в селските райони	2. Създаване на възможности за заетост	3. Изграждане на местен капацитет	1. Преструктуриране на физическия потенциал/насърчаване на иновациите	2. Адаптиране на структурата на стопанствата	3. Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал	1. Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи	2. Насърчаване на устойчивото управление на горите
НУЖДИ								
Обмен на местен и международен опит и добри практики	+	++	+	++	++	+++	++	++
Финансова автономия за местната администрация при осигуряване на съ-финансирането	0	0	0	0	0	0	0	0
Засилване на местния капацитет за планиране на принципа на партньорството и публично-частни партньорства	+	+	+++	0	0	+	+	+
Изграждане на социалния капитал; насърчаване положително отношение към стратегиите „Ти печелиш – аз печеля“	++	+	++	0	0	+	++	++
Осигуряване на стимулри за младите хора от селските райони (семейства, двойки)	+++	+++	+	+++	+++	+++	+	+
Насърчаване на заетостта сред младите хора, жените, малцинствата и хората с увреждания	+	+++	+++	+++	++	++	0	0
Засилване на капацитета за местно и трансгранично сътрудничество	++	0	++	+	+	+	+	+
Повишаване на качеството на живот в селата	+++	+++	+++	+	+	++	+++	+++
Осигуряване на пълна информация за потенциалните бенефициенти	Хоризонтална дейност на Програмата							
Информационна кампания, базирана на специфичните особености на бенефициентите (вкл. малцинствата)	Хоризонтална дейност на Програмата							
Осигуряване на активно участие на банковия сектор в прилагането на подхода Лидер	0	0	0	0	0	0	0	0

Като цяло има добро съответствие между нуждите и мерките, предлагани за изпълнение по осите на ПРСР.

Въпреки това следва да се подчертае, че е необходима ясна политика за разпределение на помощта на териториална основа, за да се избягнат дисбаланси в усвояването на финансовите ресурси. Такава политика ще подобри удачността на програмата, като мерките се пригодят към нуждите на бенефициентите, които са различни в различните региони на България. Опитът и резултатите по САПАРД ще са от полза в това отношение.

Конкретните коментари по мерките от различните оси са както следва:

ОС I

- По отношение на професионалното обучение тематиката на курсовете следва да включи укрепване/организационна помощ за браншовите съюзи. Обучението в областта на горското стопанство и преработката на земеделски и горски продукти следва да включи не само частни лица, а и специалисти по горско дело от общинските служби
- Облекчаване на достъпа до кредит на бенефициентите: може да се предвидят следните възможности :
 - Споразумение между Управляващия орган и банки за отпускане на кредити при облекчени условия
 - Създаване на кредитен фонд, подобно на схемата, приложена по САПАРД, или на гаранционен фонд по примера на страни-членки на ЕС
- Въвеждането на иновативни технологии и осигуряване на качеството на храните следва да се подкрепи по-силно от специфични дейности.

ОС II.

- Следва да се предвидят дейности за изпълнение на изискванията на Рамковата директива по водите
- Осигуряването на информация за устойчивото земеползване може да се финансира и по мерките от тази Ос, дори ако курсовете за обучение по Ос 1 (Професионално обучение) обхващат частично тази тема;
- Няма предвидени мерки/дейности за подпомагане на националните усилия за изпълнение на ангажиментите по Протокола от Киото по отношение на (повторно) залесяване. Такива дейности има по другите оси, най-вече Ос 1 (Модернизация на стопанствата) и Ос 3 (Създаване на микро-предприятия) (Разнообразяване на икономическите дейности).

ОСИ III и IV

- Мерките по Ос III може да бъдат подсилени чрез прилагането на дейностите по Ос IV. Ето защо е важно да се стартира възможно най-бързо Ос IV, тъй като липсва опит в организацията на Местни Инициативни Групи;
- Обучението на предприемачи (с изкл. на сектори земеделие и горско стопанство) по отношение на използване на нови технологии ще може да се прилага единствено чрез Местните Инициативни Групи по Ос IV. Други области, обхванати в тези дейности, няма да могат да получат подкрепа. По данни на оценителите обучение по предприемачество ще се осигурява по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, управлявана от МТСП. Препоръчва се на Д-я „РСР” да координира дейностите по обучение с Управляващия орган на тази оперативна програма с оглед специфичните нужди на бенефициентите. Освен това ще се постигне по-лесна интеграция на веригите, добавящи стойност, ако се предлага координирано обучение за МСП от първичния и вторичния сектори.

6.3. Предложени изменения в Стратегията за развитие на селските райони

Този раздел засяга проекта за Стратегията за развитие на селските райони както е представена в Националния стратегически план за развитие на селските райони през август 2006г. Според оценителите повечето от препоръките в следващите редове са отразени в стратегията за развитие на селските райони на Програмата за развитие на селските райони.

Следващите абзаци съдържат:

- Описание на целите на стратегията;
- Предложение за промени във формулировката на стратегическите цели и под-цели;
- Връзките между стратегическите цели и под-цели в НСП по Оси;
- Връзките между целите и под-целите, и приоритетите на Общността.

6.3.1. Стратегически и специфични цели на ПРСР (към м. август, 2006 г.)

Стратегическите цели на Националния стратегически план за развитие на селските райони за периода 2007-2013г. се основават на стратегическите насоки на Общността за развитие на селските райони, на ключовите приоритети на ЕС за създаване на работни места, растеж и устойчивост от Лисабон и Гьотеборг, и в съответствие с политиките на ЕС отразяват социално-икономическите условия в селските райони на България:

- Развитие на конкурентно земеделие и горско стопанство и основан на иновации хранително-преработвателен сектор.
- Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони.
- Подобряване на качеството на живот и възможностите за заетост в селските райони

Всички цели на НСП се насочени към подобряване на икономическите и социални условия в селските райони и се допълват взаимно.

Те допринасят за постигане на стратегическите цели на Националната стратегическа референтна рамка за периода 2007-2013г.:

- Постигане и поддържане на висок икономически растеж чрез динамична икономика на знанието в съответствие с принципите на устойчивото развитие.
- Подобряване на качеството на човешкия капитал и постигане на нива на заетост, доходи и социална интеграция, които осигуряват по-високи стандарти на живот.

Първата цел на НСП е насочена към увеличаване на конкурентоспособността на земеделието, ХВП и горското стопанство. Тази цел съответства на първата стратегическа насока на Общността по отношение на развитието на селските райони.

Тази цел ще насърчи нарастването на производителността в земеделието, ХВП и горското стопанство и по този начин ще допринесе за реализиране на стратегическите цели от Лисабон за икономически растеж.

Втората цел на НСП е насочена към опазване на природните ресурси и подобряването на околната среда в селските райони. По-доброто управление на земите и опазването на околната среда ще се осъществят чрез Националната агро-екологична програма в съответствие с поетите международни ангажименти: Протокола от Киото, конвенциите по биологично разнообразие, борбата срещу опустиняването и промените в климата.

Третата стратегическа цел е насочена към увеличаване на възможностите за заетост и подобряване на качеството на живот в селските райони. Тази цел отразява третия стратегически приоритет на Общността, а именно „подобряване на условията за живот в селските райони и насърчаване на разнообразяването на селската икономика”.

Стратегията има за цел да подкрепи развитието на селските райони като създаде по-добра жизнена среда и възможности за работа.

Мерките за постигане на третата стратегическа цел ще допринесат за разнообразяване на икономическите дейности в селските райони и за създаване на работни места, което е съответствие с приоритети от Лисабон.

Развитието на селските райони ще се насърчи чрез изграждането на социален капитал и придобиване на умения за разработване и прилагане на местни инициативи за развитие.

Чрез **подхода Лидер** ще се подкрепят иновативни интегрирани инициативи за развитие на селските райони.

Иновациите са заложили като приоритет в НСП. Този приоритет ще се постигне чрез мерки, насочени директно към въвеждане на иновации (т.е. подкрепа за разработване на нови продукти, процеси и технологии), както чрез даване на приоритет на иновативните дейности по всички оси.

Осигуряването на равнопоставеност между половете ще бъде заложило като хоризонтален приоритет при всички мерки. Специални информационни дейности, насочени към жените на село, може да бъдат организирани за запознаване на жените с възможностите за финансиране по ПРСР.

6.3.2. Предложени изменения в стратегическите цели и под-целите

С оглед на коментарите по ПРСР – третия вариант на НСП от страна на Комисията, оценителите считат, че са необходими известни промени във формулировката на целите и под-целите по Оси (включените в ПРСР) с оглед по-ясно описание на подхода, възприет от Управляващия орган, и на конкретните стратегии по оси.

В таблиците по-долу са дадени първоначалните дефиниции на целите и под-целите по оси, предлаганото изменение и окончателната формулировка:

ОС I

	Дефиниция в НСП	Предложено изменение (Септември 2006)	Окончателна формулировка (Декември 2006)
Стратегическа цел:	Подпомагане на развитието на конкурентно земеделие и горско стопанство и основан на иновации хранително-преработвателен сектор.	„Подпомагане на развитието на конкурентни и основани на иновации земеделие, горско стопанство хранително-преработвателен сектор.“	Развитие на конкурентни и основани на иновации земеделие, горско стопанство и хранително-преработвателен сектор
Под-цели	1. Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите	1. Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите	1. Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите
	2. Адаптиране на структурата на стопанствата	2. Адаптиране на структурата на земеделските и горски стопанства и интегрирането им в хранителните вериги и горско-преработвателните вериги	2. Подкрепа за адаптиране на структурата на стопанствата и насърчаване на сътрудничеството
	3. Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал	3. Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал	3. Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал

Обосновка:

Нуждата от модернизация, основана на иновациите, се отнася не само до ХВП, но и до земеделието, горското стопанство и преработката на горски продукти. С други думи, въвеждането на иновативни производствени системи следва да бъде хоризонтална стратегия за всички производствени сектори.

България има научно-изследователски потенциал в земеделието и ХВП, и в горското стопанство и преработката на горски продукти. Това позволява ефективно коопериране на производителите и преработвателите във всички тези сектори. Предлаганата промяна е в унисон с първата цел по стратегическите насоки за развитие на селските райони на Общността за периода 2007-2013г.

Ос 2

	Дефиниция в НСП	Предлагано изменение	Окончателна формулировка
Стратегиче ска цел:	Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони.	II. Защита на околната среда и подобряване на природните ресурси	Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони
Под-цели	1. Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи 1.1 Необлагодетелствани райони 1.2 Агро-екология 1.3 НАТУРА 2000	1. Запазване на биологичното разнообразие	1. Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи: - Запазване на биологичното разнообразие и земите с висока природна стойност - Подобряване на качеството на водите и почвите - Превенция на процесите на деградация на почвата
	2. Адаптиране на структурата на горските стопанства	2. Защита на почвите, водите и въздуха от замърсяване 3. Защита и подобряване на земеделските и горски обекти с висока природна стойност	2. Подкрепа за адаптиране на структурите в горското стопанство

Обосновка:

Промяната във формулировката дава възможност за формулиране на под-целите, пряко свързани с националните цели (залесяване, подобряване използването на горите; превенция на опустиняването) и общите национални и на ЕС приоритети (запазване на биологичното разнообразие, борба с промените в климата, защита на почвите от замърсяване и ерозия, защита на водите и др.; виж предлаганата организация на целите и под-целите в следващия раздел).

Ос 3

	Дефиниция в НСП	Предлагано изменение	Окончателна формулировка
Стратегиче ска цел:	Подобряване на качеството на живот и възможностите за заетост в селските райони	Подобряване на качеството на живот и насърчаване на разнообразяването на възможностите за заетост в селските райони	Подобряване на качеството на живот и разнообразяване на възможностите за заетост в селските райони
Под-цели	1. Подобряване на качеството на живот в селските райони	1. Подобряване на качеството на живот в селските райони	1. Подобряване на качеството на живот в селските райони
	2. Създаване на възможности за заетост в селските райони	2. Засилване и разнообразяване на икономиката в селските райони	2. Създаване на разнообразни възможности за заетост в селските райони
	3. Засилване на териотриалното сближаване и сигергия	3. Засилване на териотриалното сближаване и сигергия	3. Изграждане на местен капацитет

Обосновка:

Позволява насочване на диверсификацията към местната икономика като предпочитан процес, генериращ допълнителни/повече привлекателни работни места за населението в селските райони; това е по-добро решение на набелязаните общи слабости на моно-секторната икономика, разчитаща основно на първичния сектор (в общия случай икономики с ниска добавена стойност, осигуряващи ниски доходи и заплати).

Ос 4

По Ос 4 – Подход ЛИДЕР не са формулирани конкретни цели. Предложението на оценителите е:

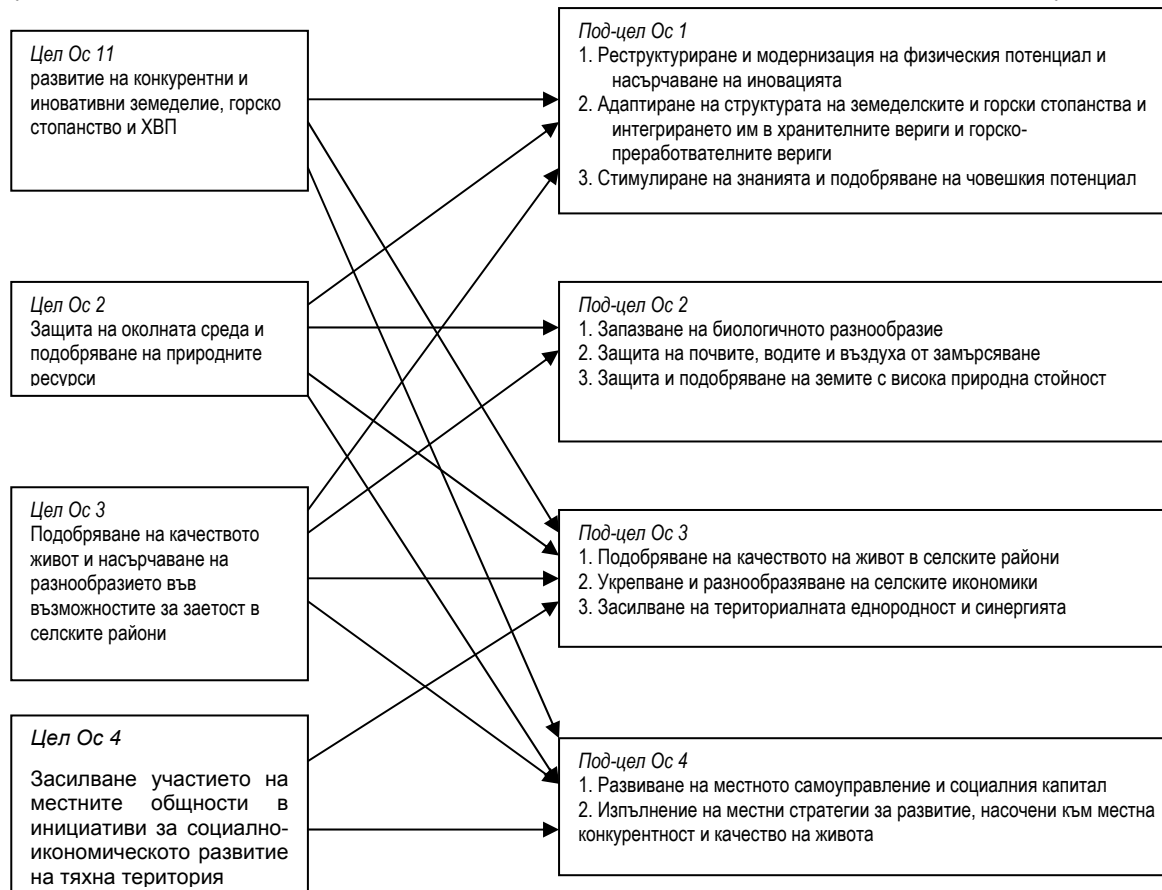
	Дефиниция в НСП	Предлагано изменение	Окончателна формулировка
Стратегиче ска цел:	Няма дефиниция в НСП	Засилване на участието на местните общности в инициативите за социално-икономическо развитие на тяхната територия	Изграждане на местния капацитет и подобряване на местното самоуправление
Под-цели	Няма дефиниция в НСП	1. Развиване на местното самоуправление и социалния капитал	1. Подобряване на капацитета за осъществяване на подхода ЛИДЕР
		2. Осъществяване на стратегии за местно самоуправление, насочени към местната конкурентоспособност и качество на живот	2. Подпомагане изпълнението на местни стратегии за развитие

Обосновка:

Подходът Лидер е метод за мобилизиране на местния потенциал за интегриране на дейностите по различните инициативи за развитие. Тези инициативи може да се финансират по Ос 1 и Ос 3, както и по други хоризонтални и местни програми и инициативи. По този начин добавената стойност от прилагането на Лидер за местните общности ще бъде изграждането на социален капитал (доверие), въвеждане на иновации (модернизация), и постигане на по-добър социален климат. Гражданското общество също ще бъде насърчено вследствие на прилагането на Лидер.

6.3.3. Връзки между стратегическите цели по оси и под-целите

Този раздел показва в графичен вид връзките между стратегическите цели и осите за развитие на селските райони. С други думи, въпросите са: Има ли връзка между стратегическите цели по една ос и под-делите по друга ос? Може ли целите по една ос да бъдат постигнати чрез изпълнение на под-цели от друга ос?

Връзки между целта по Ос 1 Конкурентоспособност с друга Ос

Връзки има с Оси 3 и 4.

- С Ос 3: Създаването на алтернативни дейности в селските райони може да помогне за създаването на конкурентни и съвременни предприятия. Създаването на селски туризъм (М 311, 312) във всеки случай трябва да бъде допълнено с укрепване на земеделски/животновъдни дейности. Маркетингът на типични продукти в турстическите центрове (М 313) трябва да бъде подкрепен със съответните доставки от местните стопанства;
- С Ос 4: Изпълнението на местни инициативи от МИГ ще бъде свързано в повечето случаи с развитието на производството на земеделски/горски продукти;

Връзки между целта по Ос 2 Околна среда с друга Ос

Могат да се открият връзки с всички останали Оси

- С Ос 1: Конкурентоспособни производствени единици (от хранителните и горски вериги) използват екологични и ефективни производствени технологии (подкрепяни от М 121, М 122 и 123). Те знаят как да спазват изискванията и условията за опазване на околната среда и съответните законови изисквания на ЕС (М 114). Освен това намесата на млади фермери (М 112) вероятно ще доведе до екологично управление.

- С Ос 3: Съществуването на алтернативни дейности – селски туризъм, занаяти и др. – не може да се отдели от съществуването на добре запазена околна среда. Целта „подобряване на качеството на живот“ не може да бъде постигната, ако на територията има замърсяване на въздуха, водите или почвите;
- С Ос 4: В този случай връзките между двете Оси могат да бъдат и отрицателни, ако инициативите, развивани от местните групи, са насочени само към създаване на възможности за работа и нямат отношение към опазването на околната среда;

Връзки между целта по Ос 3 Качество на живота с друга Ос

Могат да се открият връзки с всички останали Оси

- С Ос 1: Дори и индиректно, укрепването на земеделските и горски стопанства на територията на района ще доведе до облекчаване на икономическото положение и оттам и до подобряване на качеството на живот. Независимо от това може да се каже същото като в горния случай. Развитието на неподходящи производствени дейности също може да доведе до влошаване на качеството на живот;
- С Ос 2: Според казаното в предишния абзац винаги има двустранна връзка между околната среда и качеството на живот и всеки параметър е силно свързан с друг;
- С Ос 4: Поради това, че е в същността си подходът е хоризонтален, инициативите по Лидер могат да окажат влияние върху другите инициативи от Програмата. Връзките между двата аспекта са същите като описаните в горния абзац.

Връзки между целта по Ос 4 Лидер с друга Ос

Връзки има с Ос 3.

- С Ос 3: Най-общо казано, може да се приеме, че инициативите, финансирани по Ос 3, могат да създадат по-благоприятна среда за осъществяване на инициативи отдолу нагоре. Проектите, предлагани от МИГ, в много случаи са свързани с подобряването на качеството на живот в техния регион. Подходът Лидер е методът за постигане на **по-бърза модернизация и цялостно социално-икономическо развитие на селските райони в България**. Това ще бъде възможно чрез създаването на доверие между заинтересуваните страни, чрез мобилизиране, подкрепяне и координация на отделните усилия, финансирани не само по осите от ПРСР, но и по други програми и инициативи през програмния период 2007-2013 г. Този новаторски подход към интегрирано развитие ще бъде стимулиран от достъпа до международни и български най-добри практики. Постигането на добро социално сближаване ще бъде силен фактор за засилване атрактивността на определени селски райони с активни МИГ.

6.3.4. Връзка между стратегическите цели и под-цели и стратегическите насоки на Общността

Този раздел илюстрира връзките между стратегическите цели и под-цели на НСП и стратегическите насоки на Общността.

Цел	Под-цел	Стратегически приоритети на Общността
Развитие на конкурентни и основани на иновации земеделие, горско стопанство и хранително-преработвателен сектор	1. Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите	СН 1: Обмен на знания и иновации по веригата на производство на храни и приоритетните сектори, и инвестиции във физически и човешки потенциал за: <ul style="list-style-type: none"> - Преструктуриране и модернизация на земеделския сектор - Интеграция на веригата за производство на храни - Улесняване на иновациите и достъпа до изследвания и научни и технологични разработки - Насърчаване на използването и разпространението на информационни и комуникационни технологии - Насърчаване на динамичното предприемачество - Разработване на нови пазари за земеделските и горски продукти - Подобряване на въздействието на фермите и горското стопанство върху околната среда
	2. Адаптиране на структурата на земеделските и горски стопанства и интегрирането им в хранителните вериги и горско-преработвателните вериги	
	3. Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал	
II. Защита на околната среда и подобряване на природните ресурси	1. Запазване на биологичното разнообразие	СН 2: принос към опазване на био-разнообразието, системите с висока природна стойност, водите и към борбата с промените в климата <ul style="list-style-type: none"> - Използване на практики, опазващи околната среда и хуманно отношение към животните - Опазване на земеделския и горски ландшафт - Борба с промените в климата - Консолидиране на биологичното земеделие - Насърчаване на инициативи, които опазват околната среда и способстват взаимно изгодното икономическо развитие - Насърчаване на балансираното териториално развитие
	2. Защита на почвите, водите и въздуха от замърсяване	
	3. Защита и подобряване на земеделските и горски обекти с висока природна стойност	
III. Подобряване на качеството на живот и насърчаване на възможностите за алтернативна заетост в селските райони	1. Подобряване на качеството на живот в селските райони	СН 3: Създаване на заетост и условия за растеж <ul style="list-style-type: none"> - увеличаване на икономическите дейности и възможностите за заетост в селската икономика - насърчаване на участието на жените на пазара на труда - оживяване на селата - развитие на микро-бизнеса - обучение на младите хора - насърчаване на разпространението на информационните и комуникационни технологии - насърчаване на използването на възобновими източници на енергия - насърчаване на развитието на туризма - модернизиране на местната инфраструктура
	2. Засилване и разнообразяване на икономиката в селските райони	
	3. Засилване на териториалното сближаване и сигергия	
IV. Засилване на участието на местните общности в инициативите за социално-икономическо развитие на тяхната територия	1. Развиване на местното самоуправление и социалния капитал	СН 4: подобряване на управлението и мобилизиране на местния потенциал за развитие на селските райони <ul style="list-style-type: none"> - изграждане на капацитет за местно партньорство - насърчаване на публично-частното партньорство - насърчаване на сътрудничеството и иновациите - подобряване на местното управление
	2. Осъществяване на стратегии за местно самоуправление, насочени към местната конкурентоспособност и качество на живот	

Основното, което може да се каже относно съгласуваността на целите на НСП и стратегическите насоки на Общността, е следното:

- Ос 1 отразява в най-голяма степен стратегическите насоки на Общността;
- Дейностите по Ос 2 също отразяват стратегическите насоки. Но по отношение на „насърчаване на баланса в териториалното развитие” следва да се предвиди специфична стратегия, тъй като до момента подходящи мерки не са били предприети;
- По Ос 3 би трябвало да се отдели специално внимание на жените – „насърчаване на участието на жените на пазара на труда” (тази препоръка се отнася и до Ос 1). Най-вече при алтернативните дейности - като селски туризъм – ролята на жените е винаги от значение. Съответно трябва да се включат допълнителни стимули - напр. допълнителни точки при оценяването на проектите.
- Опазването и обновяването на социалното и културно наследство на селските райони в България изискват значителни усилия за изпълнение на стратегическите насоки по Ос 4. НСП отдава малка тежест на тази ос, вероятно поради очакваните трудности при прилагането на подхода Лидер

6.4. Анализ на съгласуваността на ПРСР

В центъра на вниманието на този анализ е не постигането на целите на НСП за развитие на селските райони или положителното въздействие като цяло, а ролята на дейностите, в които е ангажиран ЕС. Основното условие за създаване на добавена стойност е дейността на ЕС **да допълва и да е съгласувана** с другите дейности. Друг аспект на анализа е вътрешната съгласуваност на НСПРСР от гледна точка на вътрешните връзки и допълването между стратегическите цели, под-целите, оперативните цели и мерките за ефективното им изпълнение.

Анализът на съгласуваността на Програмата е насочен към два основни аспекта:

- Вътрешна съгласуваност: Анализ на връзките и допълняемостта между стратегическите цели, под-целите и оперативните цели, и мерките, за да се избегнат конфликти и/или прекриване.
- Външна съгласуваност: Целта на този анализ е да провери дали целите на Програмата и оперативните стратегии са подчинени на политиката и целите на ЕС и допълват и са съгласувани с другите дейности на ЕС.

6.4.1. Вътрешна съгласуваност:

Четвъртият вариант на НСПРСР очертава глобалната цел (дългосрочната визия) и трите стратегически цели, насочени към подбръвяване на икономическите и социални условия в селските райони в България, в пълно съответствие с йерархията на целите в Регламент на Съвета 1698/2005, в който са набелязани основните приоритети за развитието на селските райони на нивото на Общността.

Глава 1 от НСП съдържа описание на настоящото състояние и анализ на икономическото, социалното и екологично положение в България, очертава положението в момента, предизвикателствата, нуждите, възможностите и заплахите за всеки от анализирания райони.

Глави 2 и 3 от НСП обясняват стратегията, цялостната йерархия на целите на всички нива и по тематичните оси за развитието на селските райони на ниво Общността. Всяка стратегическа цел на НСП има съответните под-цели и оперативни цели, разделени на мерки, обхващащи конкретни области на действие в контекста на стратегическите цели.

Глава 3 очертава йерархията и логиката на дейностите по оси 1, 2, 3 и Подход Лидер в цялостното изпълнение на НСП.

Въз основа на анализа и описанието на стратегията в НСПРСР може да се изработи следната графика:

Структура на ПРСР

Глобална цел (визия)									
Стратегическа цел 1 Развитие на конкурентно земеделие и горско стопанство и основан на иновации хранително-преработвателен сектор			Стратегическа цел 2 Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони		Стратегическа цел 3 Подобряване на качеството на живот и възможностите за заетост в селските райони			Подход Лидер Изграждане на местния капацитет и подобряване на местното самоуправление	
Под-цел 1 Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите	Под-цел 2 Адаптиране на структурата на стопанствата	Под-цел 3 Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал	Под-цел 1 Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи	Под-цел 2 Насърчаване на устойчивото управление на горите и залесените земи	Под-цел 1 Подобряване на качеството на живот в селските райони	Под-цел 2 Създаване на възможности за заетост в селските райони	Под-цел 3 Изграждане на местен капацитет	Под-цел 1 Подобряване на капацитета за осъществяване на подхода ЛИДЕР	Под-цел 2 Подпомагане изпълнението на местни стратегии за развитие
Оперативна цел 1 Подобряване икономическата производителност на стопанствата и ХВП чрез по-добро използване на производствените фактори	Оперативна цел 1 Улесняване на прехода на полупазарните стопанства към пазарни	Оперативна цел 1 Гарантиране на подходящо ниво на технически и икономически знания	Виж сл. стр.	Оперативна цел 1 Подобряване защитата и устойчивото управление на горите	Оперативна цел 1 Подобряване достъпа до основни услуги и инфраструктура в селските райони	Оперативна цел 1 Развиване на доходоносни неземеделски дейности за земеделските домакинства в селските райони	Оперативна цел 1 Увеличаване капацитета на ангажираните в земеделието при подготовянето, разработването и изпълнението на стратегии и мерки	Оперативна цел 1 Увеличаване капацитета на местните инициативни групи	Оперативна цел 1 Изпълнение на местни стратегии за развитие за постигане на целите по една или повече други оси
Оперативна цел 2 Оползотворяване на пазарните възможности чрез широко прилагане на иновативни подходи при разработването на нови продукти, процеси и технологии	Оперативна цел 2 Подпомагане на млади фермери и при структурното адаптиране на стопанствата им			Оперативна цел 2 Увеличаване и подобряване на горските ресурси	Оперативна цел 2 Запазване и осъвременяване на природното и културно наследство			Оперативна цел 2 Насърчаване на сътрудничеството и най-добрите практики	
Оперативна цел 3 Подобряване на инфраструктурата, необходима за повишаване на конкурентността	Оперативна цел 3 Насърчаване на създаването на групи производители			Оперативна цел 3 Възстановяване на горския потенциал, увреден от природни бедствия и пожари и въвеждане на превантивни дейности					
Оперативна цел 4 Повишаване на икономическата стойност на частните гори и разнообразяване на производството	Оперативна цел 4 Подкрепа за консолидацията на земята			Оперативна цел 4 Подкрепа за преодоляване на специфични ограничения, наложени от Директиви на ЕС					
				Оперативна цел 5 Постигане на целите на ЕС за използване на възобновяеми източници на енергия					
Техническа помощ									
Национална селска мрежа									

Под-цел 1		
Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи		
Запазване на биологичното разнообразие и земите с висока природна стойност	Подобряване на качеството на водите и почвите	Превенция на процесите на деградация на почвата
<p>Оперативна цел 1</p> <p>Въвеждане на земеделски методи, съвместими със запазването на биологичното разнообразие</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Опазване на почвените и водни ресурси, включително в районите с висок риск от загуба на хранителни вещества или друга форма на земеделско замърсяване.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Въвеждане на анти-корозионни практики и земеделски дейности</p>
<p>Оперативна цел 2</p> <p>Насърчаване на мултифункционалния характер на земеделието</p>		<p>Оперативна цел 2</p> <p>Въвеждане на подходящ сеитбооборот и предотвратяване на многокултурно земеделие</p>
<p>Оперативна цел 3</p> <p>Предотвратяване на изоставяне на земи, запазване на земеделските дейности</p>		<p>Оперативна цел 3</p> <p>Запазване и възстановяване на синорите и ветрозащитни съоръжения</p>
<p>Оперативна цел 4</p> <p>Запазване на традиционните овощни градини</p>		
<p>Оперативна цел 6</p> <p>Опазване на обектите от НАТУРА 2000 – подкрепа на биологичното земеделие.</p>		

Фигурата показва, че всички оперативни цели и под-цели са логически обвързани със стратегическите цели. Това е важно, тъй като йерархията на целите следва да бъде сведена по подходящ начин до оперативното ниво (ниво – мерки) с оглед постигане на стратегическите цели.

Както е посочено в таблиците от Приложение 6, връзката между целите от една страна и мерките от друга е видима и солидна и доказва логическо взаимодействие и съгласуваност, които в крайна сметка ще допринесат за постигането на глобалните цели. **Анализът се базира на варианта на Програмата от Декември 2006 г.**

Нивото на синергия е добро и няма видими конфликти между цели – мерки, хоризонтални и вертикални нива.

Предлаганите мерки, вписани в ПРСР, обхващат широк спектър от въздействия върху аспекти на икономическото, социалното и екологичното развитие на селските райони. Анализът на отделните мерки не показва дублиране между тях. На ниво мерки има добра логическа връзка и като цяло има видима връзка между мерките и дейностите на по-високо ниво. В описанието на всяка мярка има връзка с целите на по-горните нива, като тези цели спомагат за разбирането на особеностите на мерките и предложените дейности.

Предложените в Програмата проектно-мерки са добре подредени по приоритети; има ясно разграничаване по отношение на ресурсите, отпуснати по всяка мярка и оттам и балансът между дейностите е ясен. Необходимо е внимателно доуточняване на очакваните непосредствени резултати и крайни резултати на ниво мярка.

Като цяло, всички предложени връзки със стратегическите цели, оперативните цели и мерки са добре структурирани и обосновани.

Таблицата за Ос 1 показва силна вътрешна съгласуваност от гледна точка на добре балансирани и преки връзки между очакваните резултати на ниво под-цели и общите резултати от мерките. Цялостната йерархия на дейностите доказва обвързаност с предвидените непосредствени резултати.

Има съществен напредък по отношение на засилване на вътрешната логика и съгласуваност между целите и мерките по Ос 2. Те са добре балансирани, обръща се специално внимание на междусекторния подход, гарантира се глобално въздействие по отношение на биологичното разнообразие, качеството на почвите и водите при съвместно изпълнение на групи мерки. Очаква се, че всички екологични цели по осите ще могат да бъдат изпълнени чрез агро-екологичните мерки. Независимо от това, най-несигурно е постигането на икономическите и най-вече социалните цели. Трябва да се отбележи, че някои мерки (агро-екологичната програма, мерките по залесяване) ще имат слабо въздействие върху икономическото укрепване на земеделските стопанства. Ефективността на агро-екологичните и залесителни инструменти ще зависи и от подробното разработване на решенията и начина на изпълнение. Една програма, която е успешно изпълнена в един регион, може да се окаже напълно безполезна в друг и това засяга основно агро-екологичната програма, която е неразривно свързана с местната околна среда.

Има здрава връзка и ясно обосноваване на приоритета на различните мерки и разпределението на ресурсите между тях. Мерките съдържат ясни и добре дефинирани цели, но някои от очакваните непосредствени резултати от изпълнението на мерките трябва да бъдат доразвити и доизяснени, за да се оцени реалното въздействие и резултати на по-горните нива на целите.

Програмата съдържа и точни срокове и последователност при започването и изпълнението на различните мерки, което дава по-ясна представа за всички предвидени дейности, сроковете и разпределението на ресурсите. Трябва да се направи още по мерките, които ще започнат на по-късен етап – доуточняване на конкретните резултати и процедури на изпълнение.

6.4.2. Външна съгласуваност

а. Съгласуваност с Националната стратегическа референтна рамка (НСРР) на България

Националната стратегическа референтна рамка (НСРР) на България за периода 2007-2013г. извежда следните две средносрочни цели:

- Засилване на конкурентността на икономиката и постигане на висок и устойчив ръст;
- Развиване на човешкия капитал с цел гарантиране на по-високи заетост, приходи и социална интеграция.

За да постигне общите средносрочни цели, България трябва да насочи усилията си върху **четирите стратегически приоритета** - три тематични и един териториален:

- Подобряване на основната инфраструктура;
- Подобряване качеството на човешкия капитал, като се обърне особено внимание на заетостта;
- Насърчаване на предприемачеството, благоприятната бизнес среда и доброто управление;
- Насърчаване на балансираното териториално развитие.

Целите на НСП допринасят за усилията за постигане на стратегическата цел на НСПП, според която към 2013г. България ще е конкурентна членка на ЕС с високо качество на живота, приходи и социално развитие.

Външната съгласуваност на НСП с НСПП може да се представи по следния начин:

Таблица 3. Външна съгласуваност на НСП с НСПП

Водещият принцип, възприет на национално ниво, е ясното разделяне на помощта за развитие на селските райони, мерките за рибарството и аквакултурите, и дейностите, финансирани по Структурните фондове и Кохезионния фонд на две нива – стратегическо (на ниво НСП и НСПП) и на ниво Оперативни програми, финансирани от Структурните фондове на ЕС. Като цяло НСП е в унисон с политиките на Общността, отразени в Оперативните програми Регионално развитие, Конкурентоспособност на българската икономика, Развитие на човешките ресурси, Административен капацитет, Околна среда и Транспорт.

Таблицата по-долу демонстрира съгласуваността и допълването между целите (на ниво мерки) на НСПРСР и другите национални политики, подкрепени от Структурните фондове на ЕС (Оперативните програми за България):

Таблица 19. Съгласуваност и допълване между НСП и други национални политики

Легенда:

= няма директна връзка

+ допълване

? Необходимост от засилване на съгласуваността

- риск от конфликт

Мерки от НСП	ОП „Регионално развитие”	ОП „Околна среда”	ОП „Развитие на човешките ресурси”	ОП „Конкурентоспособност на икономиката”	ОП „Транспорт”	ОП „Административен капацитет”
Модернизирани на фермите	+	+	=	+	=	=
Подобряване на икономическата стойност на горите	=	+	=	+	=	=
Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти	=	+	+	+	=	=
Сътрудничество за разработване на нови продукти, процеси и технологии в земеделието, хранителната промишленост и горския сектор	=	+	=	+	=	=
Инфраструктура, свързана с развитието и адаптирането на земеделието и горското стопанство	+	+	=	=	+	=
Възстановяване на потенциала на земеделското производство, пострадал от природни бедствия, и въвеждане на превантивни дейности	=	+	=	+	=	=
Привеждане в съответствие със законодателството на Общността	=	+	=	+	=	=
Участие на фермери в схеми по качество на храните	=	+	=	+	=	=
Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери	=	+	+	+	=	=
Полу-пазарни стопанства	=	+	=	+	=	+
Подпомагане създаването на групи производители	=	+	+	+	=	=
Обучение, информация и разпространяване на знания	=	=	+	+	=	+
Използване на консултантски услуги (2010—2013 г.)	=	+	+	+	=	+
Агро-екологични плащания	=	+	=	+	=	=
Осигуряване на консултантски и специализирани услуги в България и Румъния (2007-2009 г.)	=	+	+	+	=	+
Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони	=	+	=	+	=	=
Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските	=	+	=	+	=	=
Плащания по НАТУРА 2000	=	+	=	+	=	=
Залесяване на неземеделски земи	=	+	=	+	=	=
Натура 2000 за гори	=	+	=	+	=	=
Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки	=	+	=	+	=	=
Насърчаване на дейности, свързани с туризма	-	=	=	+	=	=
Основни услуги за населението и икономиката в селските райони	+	+	=	=	+	?
Възстановяване и развитие на селата	+	+	=	=	+	=
Разнообразяване към неземеделски дейности	?	+	=	+	=	=
Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия	=	+	+	+	=	=
Текущи разходи, придобиване на умения и анимация	+	=	+	=	=	+
Вътрешно и транс-национално сътрудничество	+	=	=	=	=	=
Изпълнение на местни стратегии за развитие;	+	+	+	+	+	+

Изводи от анализа на външната съгласуваност с останалите политики:

Като цяло, има последователност и взаимно допълване между политиките, финансирани от Структурните фондове на Общността. Горната таблица показва следното:

- Обхватът на дейностите, предвидени по НСП, в повечето случаи директно свързани с други политики, е насочен към оперативните програми “Регионално развитие”, “Околна среда”, “Подобряване конкурентоспособността на българската икономика” и в известна степен към оперативни програми “Транспорт” и “Развитие на човешките ресурси”. По-явна съгласуваност е постигната между НСП и ОП „Административен капацитет”.
 - Всички предвидени мерки са синхронизирани и отчитат екологичния ефект от предлаганите дейности, както и хоризонталните приоритети на Общността и на националната политика. ОП „Околна среда” и НСП правят ясно разграничение по отношение на инвестициите във водоснабдителната инфраструктура и канализационните системи, подпомагани от ЕЗФРСР, и дейностите, подпомагани от структурните и кохезионния фондове от гледна точка на ефективното и логично въздействие на дейностите. ЕЗФРСР ще финансира дейности, свързани с изграждането/реконструкцията/рехабилитацията на водоснабдителната инфраструктура в селищата, дефинирани като селски райони до 2000 еквивалентни жители, и рехабилитация и строителство на отводнителни системи и малки защитни съоръжения срещу наводнения и ерозия на бреговете на територията на земеделските стопанства.
 - Най-ясно са разделени дейностите по инвестиции в пътната инфраструктура – има точно разделение на целите и обхвата на мерките по ОП “Транспорт”, “Регионално развитие” и НСП.
 - Посочва се, че инвестициите в човешки потенциал, подпомагани от ЕЗФРСР, ще са насочени към земеделските производители, горските стопани и работниците в техните стопанства, както и на представителите на местните общности, които ще бъдат подпомагани при разработване и прилагане на местни стратегии за развитие.
 - НСП е насочена към подобряване на възможностите за работа и подобряване на качеството на живот в селските райони и някои от нейните мерки предвиждат разнообразяване на икономическите дейности като възможност за повишаване на доходите и подобряване на условията на живот в селските райони. Има добро допълване между дейностите, залегнали като мерки в ОП „Развитие на човешките ресурси” и целите на НСП, насочени към адекватно използване на човешкия ресурс в земеделието и селските райони и към повишаване на уменията и способностите на лицата, заети със земеделие.
 - Съвсем ясно е разграничаването, като същевременно е гарантирана допълняемостта между НСП и ОП „Конкурентност”. Ясно е, че ЕЗФРСР ще подпомага разнообразяването на неземеделските дейности в земеделския сектор, а бенефициентите са земеделски производители от селски общини.
 - Направено е по-ясно разграничаване между ОП „Регионално развитие” и НСП по отношение на сътрудничеството между общините. Малките инвестиции по Дейност 4.3 от ОП „Регионално развитие” ще подпомагат интегрирани пакети от междуобщински проекти, чието въздействие е на надобщинско и областно ниво, и които са разработени между общини с общ интегриран план за развитие. Докато междуобщинското сътрудничество в рамките на Подхода ЛИДЕР ще бъде насочено към развитието по места и изпълнението на местни инициативи, одобрени от местните инициативни групи. Необходима е повече синергия между Управляващия орган на ПРСР и ОП „Регионално развитие” във фазата на изпълнението.
 - Необходимо е по-ясно да се уточни географския обхват на дейностите по Приоритетна ос 3 „Устойчиво развитие на туризма” от ОП „Регионално развитие”, за да се избегне препокриване с мярка „Насърчаване на туристически дейности” от ПРСР.
- b. Възможно препокриване на мерките от ПРСР и други оперативните програми, финансирани от СФ на ЕС, по отношение предложения за проекти в селските райони*

Един от рисковете, които биха ограничили положителния ефект от ПРСР, е че няма много човешки потенциал в селските райони на България, който да усвои помощта. Според статистиката, тенденцията при работната ръка в

земеделието е към намаляване на общия брой на заетите в земеделието/горското стопанство и прогресивно увеличаване на средния размер на фермите. Мнозинството от младите хора, живеещи на село, са от етническите малцинства.

Оттам и рискът от непълноценно усвояване на средствата по ПРСР: За разлика от програма САПАРД, Програмата за развитие на селските райони 2007-2013 г. има много по-голям бюджет, който да се усвои в селските райони за цели с много по-широк обхват от тези на САПАРД. Капацитетът за усвояване на местните заинтересувани страни изглежда малък, което налага провеждането на подходяща, активна, предварителна кампания от врата на врата за разпространяване на информация, популяризиране и подпомагане на кандидатстващите. В този случай разликите в нивото на развитие между регионите и градските и селски райони още повече ще се задълбочат, а това ще доведе до допълнително намаляване на атрактивността на тези селски райони.

Ситуацията с усвояването на средствата за развитие на селските райони ще се "усложни", тъй като поне две от програмите, финансирани от структурните фондове, ще се конкурират с ПРСР за проекти и потенциални бенефициенти от един и същи район.

Изглежда, че процедурите по прилагане на оперативни програми "Конкурентоспособност" и "Регионално развитие" ще са доста по-лесни от тези по ПРСР и тези програми може да бъдат предпочетени от потенциалните кандидати. За да се избегне този риск, необходимо е кандидатстването и помощта по мерките от ПРСР в бъдеще да бъде прозрачно и максимално опростено.

6.5. Прилагане на принципите за субсидиарност и пропорционалност

Субсидиарността и пропорционалността са основни принципи на Общността, въведени в Договора от Маастрихт и конкретизирани от Протокола от Амстердам през 1997 г.

Прилагането на принципа на субсидиарността означава, че целта на предложена дейност не може да бъде достатъчно добре постигната от страната-членка и затова, поради мащаба или ефекта на тази дейност, тя може да бъде по-добре постигната от Общността. Процедурите по изпълнението на мярката трябва да гарантират, че решенията се вземат възможно най-близо до хората и че се извършват постоянни проверки дали дейността на ниво Общността е обоснована в светлината на възможностите на национално, регионално и местно ниво (което се отнася най-вече по Подход Лидер). Общата цел на принципа на субсидиарността е да гарантира известно ниво на независимост на властите на по-ниско ниво спрямо по-висшестоящите органи или на местните органи спрямо органите на централно ниво. Следователно, това изисква споделяне на правомощия между няколко нива на властта, принцип, който формира институционалната база на федералните държави.

Под внимание са взети и принципите на пропорционалност и необходимост, които налагат действията на ЕС да не излизат извън необходимото за постигане на целите на Договора.

ПРСР в България гарантира спазването и на двата принципа: като взема предвид степента на икономическите, социални и екологични предизвикателства, пред които е изправена България при присъединяването си към ЕС, същественото увеличаване на отпуснатите ресурси е основателно. Това трябва да генерира значителен положителен ефект чрез натрупването и мултипликационния ефект, който не може да бъде постигнат без помощта на Общността.

7. ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРСР

7.1. Конкретен анализ на предложените мерки

С цел да спомогне за финализирането на фишовете по мерките в ПРСР, оценителят е изготвил таблица за оценяване, съдържаща основните аспекти, които трябва да бъдат взети под внимание при оценяването на тяхната завършеност. Тук предлагаме обобщено представяне на основните изводи и предложения. Специално внимание е отделено на приоритетните критерии, особено за онези Мерки, които могат да привлекат голям брой кандидати. Тъй като в този случай няма да може да се финансират всички предложени проекти, важно е да се предвидят ефективни критерии, за да се подберат онези проекти, които отговарят на целите на мярката.

С оглед на големия брой потенциални кандидатури, които ще бъдат получени и обработени от Разплащателната агенция (РА) по повечето мерки, препоръчително е предложенията за проекти да се събират, проверяват и оценяват на областно ниво, по възможност от регионалните офиси на РА или от Службите на Националното управление по горите за мерките, свързани с горското стопанство.

7.1.1. М 111 Професионално обучение, информационни дейности и разпространяване на знания

ПОД-МЕРКИ

Предлага се въвеждане на две отделни под-мерки с цел по-добро управление, наблюдение и оценяване:

- 1) Професионално обучение
- 2) Информационни дейности

ОБХВАТ НА ПОМОЩТА

- Обектите в рамките на НАТУРА 2000 ще следват конкретни планове за управление, които ще включват конкретните ограничения при използването на земеделските/залесените земи. Следователно би било удачно да се включи управление на стопанството на обекти от НАТУРА 2000 като допустима тема за образователна или информационна дейност.
- Специално внимание трябва да се обърне на *управлението на горите* в съответствие на значимостта на този сектор.

ВИДОВЕ БЕНЕФИЦИЕНТИ (ЦЕЛЕВИ ГРУПИ)

Разделянето на мярката на две под-мерки също може да улесни идентифицирането на институциите, които изпълняват курсовете по всяка под-мярка.

Избираеми организации:

а) за професионално обучение:

- сертифицирани институции с опит в обучението, отговарящи на законовите изисквания

б) за информационните дейности:

- Научно-изследователски институти (специализирани в земеделието и горското дело, опитни станции и др.)
- Браншови съюзи/организации на производители/сдружения за напояване/организации за управление на горите/диетолози

Тъй като се предвижда Дирекция „РСР“ да кандидатства за тази мярка, ще се организират специални курсове за кандидатите по М 141 Полу-пазарни стопанства и М 112 Млади фермери (за тези, които не отговарят на минималните изисквания за образование).

Специално внимание трябва да се обърне на дейностите с малцинства, като се разработят специално предназначени за тях материали и дейности.

Специални обучения могат да се организират за техници (частни консултанти), които ще помагат на земеделските стопани при изготвянето на предложения за проекти, тъй като помощта по Мярка 143 Консултантски услуги, няма да може да обхване значителна част от предложенията за проекти, които ще бъдат представени. Тематиката на курса трябва е насочена основно върху подготовката на предложения за проекти в съответствие с приемливи за администрацията критерии. По този начин значително ще се улесни подборът на проекти от Управляващия орган/Разплащателната агенция.

ПРИОРИТЕТИ

Предлага се да наложат следните приоритети:

- Теми на обученията (при подбора на курсовете, които ще се финансират) – засягащи конкретни стратегически производствени сектори (животновъдство, горско стопанство, алтернативни източници на енергия, икономии на вода, управление/оползотворяване на отпадъците,).
- Бенефициенти (при подбора на участници в курсовете) – млади хора, жени, млади фермери, които са бенефициенти по М 112, кандидати по М 141 или други мерки по Програмата.

ФИНАНСОВИ РЕСУРСИ

Възможно е бюджетът на мярката да е недостатъчен за нуждите от обучение/информация за модернизация и конкурентоспособност на земеделието и горското стопанство.

Имайки предвид опита от САПАРД, може да се каже, че сегашният бюджет ще бъде достатъчен за обучението на 12 000 души. Като се предвидят 150 групи дългосрочни курсове за млади фермери, това ще погълне значителна част от целия бюджет. Организирането на специализирани курсове за обучение за участници по М 141 Полу-пазарни стопанства ще изисква и съответните финансови ресурси.

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

- Изпълнението трябва да се адаптира според района на планиране, за да се посрещнат по-добре нуждите от обучение/информация в районите с различни природни и социално-икономически условия (като се обърне специално внимание на малцинствата).
- Има риск, свързан с намирането на експерти за провеждането на обучението по екологично земеделие и управление на горите (особено НАЕП, Натура 2000, устойчиво горско стопанство и др.) и използване на алтернативни източници на енергия, управление на водите, управление на пестицидите и т.н.

7.1.2. М 112 Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери

ПРИОРИТЕТИ

- Кандидатите по тази мярка, кандидатстващи и по други мерки (М 121 Модернизирани ферми, М 114 Консултантски услуги, М 111 Обучение, М 142 Подпомагане създаването на групи производители, М 124 Сътрудничество за разработване на нови продукти) трябва да имат приоритет.
- Приоритет трябва да имат и младите фермери, представили бизнес план, свързан с преминаване към приоритетен производствен сектор (производство на плодове и зеленчуци, месопроизводство и др., които в момента страдат от недостиг на суровини) или с „алтернативно” производство като производство на козе/овче/биволско мляко, цветя, билки, медицински растения и др.

ПРОЦЕДУРИ

Процедурите трябва да бъдат по-опростени и децентрализирани от тези по САПАРД. Имайки предвид огромния брой потенциални бенефициенти, оценяването на кандидатурите трябва да става на регионално ниво.

Трябва да се извлекат поуки и да се децентрализират процедурите за по-малките проекти.

РАЗМЕР НА ПОМОЩТА

В последния вариант на ПРСР размерите на помощта са увеличени от 20 000 до 25 000 евро на бенефициент и броят на новите стопанствата на млади фермери е намален до 4200. По наше мнение горната граница по тази мярка трябва да се намали, за да се даде възможност за по-голям обхват и реструктуриране на земеделието.

7.1.3. М 121 Модернизиране на земеделски стопанства

ЦЕЛИ

Една допълнителна цел би могла да бъде свързана с подпомагане и подобряване на традиционни продукти (освен висококачествени продукти).

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

- Трябва да се подчертае, че за производствените сектори, в които има свръхпроизводство (производство на краве мляко), помощта трябва да е ограничена до дейности, насочени към подобряване качеството на продуктите (вкл. преминаване към висококачествени марки продукти или преминаване към биологични методи на производство), като се изключи увеличаване на производствения капацитет на фермата.
- Закупуването на земя не трябва да се смята за допустим разход.
- Закупуването на оборудване втора ръка не трябва да се смята за допустим разход.
- Възрастови ограничения за бенефициентите: Не по-възрастни от 60 или 65 години.
- Изключват се предприятия, които използват генетично модифицирани организми (ГМО).

ПРИОРИТЕТИ

За приоритети могат да се приемат:

- За проекти, които отговарят на минималните изисквания за рентабилност на предприятието - те трябва да са икономически жизнеспособни, да използват поне параметрите за бенефициенти по М 141 Полу-пазарни стопанства.
- За кандидати, които кандидатстват и по други мерки – М 114 Консултантски услуги и М 111 Обучение, М 142 Създаване на групи производители, М 112 Млади фермери, М 124 Сътрудничество и разработване на нови продукти;
- От гледна точка на производствен сектор/вид дейност - относно конкретни приоритетни производствени сектори (производство на плодове и зеленчуци, месо и др., които в момента изпитват недостиг на суровини) или за "алтернативно" производство като производство на козе/овче/биволско мляко, цветя, билки, медицински растения и др.), традиционни продукти, горско стопанство, алтернативни източници на енергия, икономично използване на водите, управление/оползотворяване на отпадъците;
- Бенефициенти – млади хора, жени, групи производители.
- Географски райони: Ферми, разположени в необлагодетелствани райони.

МАКСИМАЛЕН РАЗМЕР НА ПОМОЩТА

Липсата на индикации относно максималния размер на помощта за проект може да доведе до концентрация на ресурси в няколко важни проекта. За отделни ферми горната граница на помощта би могла да бъде 500-700 хиляди евро, а за обединения от предприятия/стопанства тя би могла да достигне до 1,5 милиона евро. Друг вид горна граница би могла да бъде изразена като макс. помощ/ГРЕ (150-200 хиляди евро/ГРЕ).

(За проблема с ДДС виж чл. 71(а) от Регламент 1698/05.)

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

- Изпълнението трябва да бъде разпределено по райони, за да може да се обработи големият брой предложения (очакват се над 4000 проекта).
- Лицата, които преглеждат предложенията за проекти, трябва да имат съответното техническо образование и опит в съответната област.

СПЕЦИФИЧНИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Липсата на възможност за ползване на кредити може да ограничи възможностите/желанието на дребните фермери да кандидатстват за финансиране.

СЪВМЕСТИМОСТ С ЕКОЛОГИЧНИТЕ АСПЕКТИ

В анализа на стратегическата екологична оценка (виж том 2) са разработени следните мерки за намаляване на възможния отрицателен ефект върху околната среда от дейностите, финансирани по Програмата.

Създаването на градини с многогодишни растения води до промяна в земеползването и загуба на хабитати:

- Това може да е възможно само при замествавено на обработваема земя, но не и на пасища и влажни поляни (термин, описан в Конвенция Рамсар);
Закупуване, строителство или инсталиране на напоителни системи в отделни ферми:
- Преценка за необходимостта от ОВОС за проекти с насоченост към управление на водите в съответствие с плановете за управление на водните басейни и управление на биологичното разнообразие.
- Рехабилитация и изграждане на отводнителни съоръжения и малки инфраструктурни съоръжения за защита от наводнения и ерозия на речните брегове на територията на земеделското стопанство.
- Необходимост от ясно дефиниране на допустими инфраструктурни съоръжения, както и термина „малък”. Само след екологична оценка, целяща да потвърди, че това не води до унищожаване на хабитати на водоплаващи птици и нарушаване на водния режим (в такъв случай се кандидатства за създаване на водозадържащи зони в рамките на фермата);
- Не се изграждат отводнителни системи във влажни поляни или на карстови терени и в близост до защитени водни зони, където се срещат застрашени растителни и животински видове – там трябва да се прилагат агро-екологичните мерки и тази част от стопанството трябва да се остави за екологични цели;

7.1.4. М 122 Подобряване икономическата стойност на горите

ПРИОРИТЕТИ

- Приоритено трябва да се разглеждат кандидатурите, свързани с големи горски области и/или сдружения на частни/общински собственици на гори. Това ще увеличи ефективността от прилагането на мярката.
- Трябва да се даде приоритет на кандидати, които участват в и други мерки (особено М 111 Професионално обучение и информационни дейности, М 123 Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти, М 143 Консултантски услуги, М 124 Сътрудничество за разработване на нови продукти, процеси и технологии в земеделието, горското и рибното стопанство).

БЕНЕФИЦИЕНТИ

- Минимумът от 1 ha за частните собственици като че ли не е достатъчен за стимулиране процеса на окрупняване на собствеността върху горите.
- Същото ниво от 1 ha за сдружения от собственици (по САПАРД беше 5 ha) ще даде възможност да се включат и микро-предприятия, но ще задържи сегашното положение и няма да доведе до намаляване на раздробеността.

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Може да се посочи, че „трудът като принос в натура” е избираем разход, при положение, че отговаря на показателите в Наредбата за изпълнението, Чл. 47 т. 2.

БЮДЖЕТ НА МЯРКАТА

Фишът на мярката предвижда около 20 000 частни проекта и 100 общински проекта, което изглежда подходящо, имайки предвид малките проекти, които не изискват значителни инвестиции. Но в този случай административното бреме ще се увеличи значително и ще изисква значителни ресурси. Увеличаването на минимално допустимата площ на горите може да съсредоточи ресурсите в по-малко на брой, но по-значителни проекти. Въпреки това, трябва да се има предвид и рискът от опита със САПАРД, че горските проекти предизвикват малък интерес, тъй като малките по размер гори не са икономически привлекателни.

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Изглежда, че изпълнението на мярката ще разчита на много на брой малки на площ проекти, което обосновава децентрализираното изпълнение на мярката.

7.1.5. М 123 Добавяне стойност на земеделски и горски продукти

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

- В мярката не е посочен минималният и максималният размер на финансовата помощ за един бенефициент по време на изпълнението на Програмата.
- Закупуване на земя: до 10 % от цялата допустима инвестиция по проекта може да се използва за закупуване на земя. Това може да доведе до два вида проблеми: а) трудности при оценяването на реалната цена на земята, б) неравнопоставени условия в сравнение с другите мерки. В другите страни закупуването на земя не е допустим разход.
- Като се имат предвид проблемите със свръхпроизводството на мляко (неотговарящо на европейските стандарти), подпомагането на инвестиции в този сектор трябва да се ограничи до съществуващите предприятия, които отговарят на законовите изисквания и стандарти по отношение на общественото здраве, хуманното отношение към животните и др. (или тези, които искат да ги спазват), но не и към увеличаване на производствения им капацитет.
- Проектът трябва да докаже своята икономическа жизнеспособност.

ПРИОРИТЕТИ

- Приоритетите, засягащи производствения сектор, ще бъдат подкрепяни с оглед на техния потенциал за добавена стойност, възможностите за износ и продажби на вътрешния пазар, екологични аспекти, % от обновени предприятия и обема на капацитета в секторите. В България има несъответствие между количеството и качеството на суровините при плодовете и зеленчуците, гроздето и месото от една страна и капацитета на съответните преработвателни предприятия от друга. На тези сектори трябва да бъдат дадени допълнителни точки при оценяването.
- Бенефициентите от юго-западна и северо-западна България трябва да бъдат подкрепяни приоритено, поради това, че за тези райони бе отделена малка част от бюджета на САПАРД.
- Преработвателните предприятия, използващи биологични продукти, също трябва да се оценяват приоритетно, както и проектите за използване на възобновяеми енергийни източници.

МАКСИМАЛЕН РАЗМЕР НА ПОМОЩТА

Липсата на индикации относно максималния размер на помощта за проект може да доведе до концентрация на ресурси в няколко важни проекта. Предлага се максимален лимит от 1,5 милиона евро.

ПРОЦЕДУРИ

Имайки пред вид огромния брой потенциални бенефициенти и високото техническо съдържание на предложенията за проекти, оценяването на кандидатите трябва да се организира внимателно, по възможност на областно ниво, като не трябва да се забравя, че лицата, отговарящи за оценяването, трябва да имат съответното образование и достатъчно опит в областта.

7.1.6. М 141 Подкрепа за полу-пазарни стопанства

ПРИОРИТЕТИ

Могат да се посочат следните приоритети:

- Райони - необлагодетелствани райони и обекти от НАТУРА 2000
- Производствени сектори – производство на плодове и зеленчуци, етеричномаслени и медицински растения, добитък за месо, биволи, овце, кози за месо, зайци, птици с изключение на пилета и кокошки-носачки.
- Бенефициенти – млади фермери (вкл. бенефициенти по М 112), производители на тютюн, започващи алтернативно земеделие, жени
- Предприятия, участващи и в други мерки: Най-вече М 111 Професионално обучение, М 114 Консултантски услуги, М 121 Модернизация на ферми.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗА ПОЛУ-ПАЗАРНО СТОПАНСТВО И БЪДЕЩА ИКОНОМИЧЕСКА ЖИЗНЕСПОСОБНОСТ

- Параметърът от 2-4 ИЕ като минимално изискване за кандидатстване може да затрудни кандидатстването (тъй като не е свързано с икономическа обосновка). Може би изискването на минимална площ на фермата (с изключение на животновъдните ферми без земя) може да помогне за подбора на ферми, които имат реален потенциал за преминаване от непазарно към пазарно стопанство.

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Изглежда, че изпълнението на мярката ще разчита на много на брой малки на площ проекти, което обосновава тяхното децентрализирано изпълнение.

7.1.7. М 142 Създаване на групи производители

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Производителите на плодове и зеленчуци са изключени от помощта по М 142 с обяснението, че ще бъдат подпомогнати по Първи стълб за дейности на пазара. Като се има предвид, че производството на плодове и зеленчуци е много важен за България сектор и малкия брой групи производители, които са признати и подпомагани по САПАРД, препоръчително е ПРСР да определи този сектор за приоритетен. В противен случай ще бъде невъзможно да се усвои бюджета за създаване на групи производители и да се подготви сектора за излизане на пазара като признати организации на производителите.

Постигането на организиране на общия пазар в сектора производство на плодове и зеленчуци в България ще бъде трудно без достатъчно организации на производители в този сектор.

За да се избегне прекриване на помощта по ПРСР и първи стълб на ОСП, ще бъде достатъчно да не се допускат установените групи до помощ по тази мярка след като бъдат признати за Организации на производители, имащи право на помощ по Първи стълб от ОСП - подпомагане на пазарни дейности. За да бъдат признати обаче, организациите на производители трябва да имат разработена собствена оперативна програма и да имат установен фонд за дейности, както и процедури и правила за тези дейности. Изготвянето на оперативната програма и фонда изисква време и усилия и ще бъде полезно групите производители да бъдат подпомагани в периода преди да станат признати организации на производители.

ПРИОРИТЕТИ

По отношение на бенефициентите, ако организацията на производители има членове, които са:

1. регистрирани тютюнопроизводители (ако започват алтернативно земеделие);
2. млади фермери, жени, полу-пазарни стопанства;

7.1.8. М 143 Консултантски услуги

ЦЕЛИ И ОБХВАТ НА МЯРКАТА

Целите и обхватът на мярката трябва да се разширят и да включват подпомагане на стопани на гори.

РАЗМЕР НА ПОМОЩТА

В последния вариант на Програмата няма посочен максимален размер на помощта за консултантски услуги.

БЕНЕФИЦИЕНТ

Националната служба за съвети в земеделието е посочена като единствената организация, която ще предоставя консултантски услуги. Трябва да се провери дали в съответствие с Регламентите на ЕС тази държавна организация може да се смята за единствен бенефициент (вземайки предвид и опита от САПАРД).

ПРИОРИТЕТИ

С оглед значението на този вид услуги за предприятията, искащи финансиране (особено помощ при изготвянето на предложенията за проекти) може би ще бъде необходимо да се предвидят приоритети в случай, че няма възможност да се удовлетворят всички подадени молби. Приоритетните критерии могат да бъдат:

- Райони - предприятия в необлагодетелствани райони и обекти от НАТУРА 2000
- Производствени сектори – производство на плодове и зеленчуци, етеричномаслени и медицински растения, добитък за месо, биволи, овце, кози за месо, зайци, птици с изключение на пилета и кокошки-носачки.
- Бенефициенти – млади фермери (вкл. бенефициенти по М 112), производители на тютюн, започващи алтернативно земеделие, жени

7.1.9. М 211 Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Тъй като няма да е възможно да се финасират всички предложени проекти – поради възможния много голям брой бенефициенти - ще бъде удачно да се въведе минимална площ от 0,5 до 1 ha (в съответствие с минимума, посочен в Мярка 212). Така ще се постигнат три цели: а) концентриране на помощта в проекти, които могат да получат значителни средства (не си струва да кандидатстване за помощ от по-малко от 100 евро на година); б) административното бреме ще се намали; в) има индиректен положителен ефект, свързан с намаляването на раздробеността на земята, тъй като част от собствениците ще бъдат мотивирани да продадат или закупят (или поне отдават/наемат) малки парцели.

ПРИОРИТЕТИ

По горепосочените причини удачно е да се включат следните приоритети:

- Бенефициенти – млади фермери, жени
- Стопанства, участващи и в други мерки

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Изглежда, че изпълнението на мярката ще разчита на много на брой малки на площ проекти, което обосновава тяхното децентрализирано изпълнение.

7.1.10. М 212 Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

В този случай минималната площ е 1 ha, която може да се приеме за по-подходяща от Мярка 211: По причини подобни на посочените за предишната мярка, може да се помисли за увеличаване на тази долна граница.

ПРИОРИТЕТИ

По горепосочените причини удачно е да се включат следните приоритети:

- Бенефициенти – млади фермери, жени
- Стопанства, участващи и в други мерки

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Изглежда, че изпълнението на мярката ще разчита на много на брой малки на площ проекти, което обосновава тяхното децентрализирано изпълнение.

7.1.11. М 214 Агро-екологични плащания

За всички схеми:

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

- Няма индикатори за минималния размер на стопанствата, имащи право на помощ;
- Не е ясно какво трябва да направят фермерите, за да „докажат опит в дейности по НАЕП“. Това е особено важно като се има предвид, че всички други трябва да участват в основно агри-екологично обучение по М 111 Професионално обучение по Ос 1, което трябва да бъде съответно оразмерено. Същият проблем засяга и М 143 Консултантски услуги.

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Изглежда, че изпълнението на мярката ще разчита на много на брой малки на площ проекти, което обосновава тяхното децентрализирано изпълнение.

ОЧАКВАНИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ

В таблицата, съдържаща показателите за резултатите, е посочена цифрата 20 000 като общ брой земеделски стопанства, подпомогнати по тази Мярка. По преценка на оценителите този брой може да бъде значително по-голям. В съответствие с това трябва да се предвиди и административният капацитет, необходим за оценяване на големия брой кандидатури.

Под-мярка Схема за биологично земеделие (БЗ 1)

ПРИОРИТЕТИ

Схемата обхваща цялата територия на България и не са посочени приоритети. Имайки предвид изключително големия брой потенциални кандидати, може би ще е полезно да се предвидят съответните параметри:

- Райони - ферми в необлаготелствани райони
- Бенефициенти – млади фермери, жени
- Стопанства, участващи и в други мерки

ОЧАКВАНИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ

Очаква се 8% от цялата използвана земеделска земя да премине към екологично управление до 2013 г. През 2004 г. общата площ, заета с биологично производство, е била около 12 000 ha, като през 2013 г. тя трябва да достигне 240 000 ha (очаква се Мярката да може да подпомогне около 110 000 ha). Целта изглежда амбициозна, като се има предвид, че само няколко страни-членки на ЕС в момента са постигнали такива резултати, въпреки че имат дългогодишни традиции в биологичното производство. Освен това в тези случаи много важно е да има голям вътрешен пазар, които да поеме този вид продукти.

Под-мярка 2: Управление на земеделски земи с висока природна стойност

ГЕОГРАФСКИ ОБХВАТ

Не е ясно кои територии имат право на подпомагане, дали само защитените територии или и други територии с такива характеристики.

ОЧАКВАНИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ

Посочено е, че изпълнението на Мярката ще доведе до подобряване на консервацията на над 200 000 хектара полу-естествени пасища с висока природна стойност. С оглед финансовите ресурси на Мярката (както и другите схеми, които трябва да бъдат финансирани), целта изглежда твърде висока.

По-дмярка ХЛ 3: Традиционни овощни градини

Оперативни цели и критерии за подбор

За да бъдат постигнати поставените цели – опазване на традиционните овощни видове и традиционно управление - вниманието трябва да се насочи както към опазването на съществуващите овощни градини, така и към подпомагане на нови, използващи традиционни видове със същия подход, възприет при животинските породи в Ж1 Опазване на застрашените местни породи. В критериите за подбор е посочено, че само овощни

градини с дървета по-стари от 40 години ще се смятат за „традиционни“, като по този начин се изключват новозасадените градини.

Посочването на минимален брой растения/хектари ще помогне да се дефинират овощните градини, имащи право на помощ.

Под-мярка *Защита на почвите и водите*

ПВ1: *Намаляване на нитратното замърсяване*

ПРИОРИТЕТИ

Схемата посочва приоритетните кандидати от зоните, обозначени като уязвими на нитратно замърсяване. Имайки предвид изключително големия брой потенциални кандидати, би било полезно да се предвидят съответните допълнителни параметри:

- Зони, уязвими на нитратно замърсяване
- Стопанства, участващи и в други мерки
- Бенефициенти – млади фермери, жени

РАЗМЕР НА ПОМОЩТА

Не е посочен

Под-мярка *Защита на почвите и водите*

ПВ2: *Контрол на почвената ерозия*

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

- Не са посочени точни критерии за „компактен блок“ или обединяване на парцели. Предлагаме те да се приведат в съответствие с Регламент за изпълнение (23) и чл. 27 и чл. 28.
- Не е посочено и кои площи ще бъдат обхванати от пилотната инициатива: В рамките на този подход може би е препоръчително дейностите да обхванат области, засегнати от тежка почвена ерозия.
- Един конкретен проблем при прилагането ѝ е свързан с участието на групи представители на общините в изготвянето на планове за борба с ерозията .
- Препоръчва се изготвянето на плановете за борба с ерозията на общините и попълването на документите на бенефициентите да се извършва от НССЗ и други научни звена, които разполагат със специалисти по агро-екология.

ПРИОРИТЕТИ

Приоритет ще имат фермите, разположени в области с умерени/тежки проблеми с ерозията на почвата.

7.1.12. М 223 Залесяване на неземеделски земи

ПРИОРИТЕТИ

Предлага се приоритет да имат бенефициенти/участници по:

- М 122 Подобряване на икономическата стойност на горите
- М 213 НАТУРА 2000+ WFD, М 224, НАТУРА 2000 – за гори или М 214 Агро-екология (НАЕП)

БЮДЖЕТ НА МЯРКАТА И НЕГОВИЯ ДЯЛ ОТ ОБЩЕСТВЕНОТО ФИНАНСИРАНЕ НА ПРСР

Бюджетът изглежда достатъчен за 2 000 бенефициенти и 10 000 ha изоставени земи.

Тези цели, макар и подходящи, може да не бъдат постигнати без конкретно насочени инициативи от Националното управление по горите и Управляващия орган/Разплащателната агенция и/или екологичните НПО.

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Няма изискване за минимална площ на проекта.

ДОПУСТИМИ РАЗХОДИ

Няма посочен максимален размер на помощта/ha по отношение на разходите за поддръжка. Не е ясно дали ще се отпуска за максимум от 5 години.

ПРОЦЕДУРИ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Раздробеността върху собствеността на изоставените земи, заедно с липсващите наследници (реституцията на земята в България доведе до голям брой парцели с раздробена собственост) ще направи невъзможно окрупняването и дългосрочния лизинг на тези площи.

Трябва да се изготви предварителен списък на подходящите за засаждане видове в даден район с оглед на почвените и климатични условия, като същевременно се запази/обогати биологичното разнообразие. Да се изготвят карти на изоставените райони и да се създаде план за окрупняване на земите в тях.

ВРЪЗКИ С ДРУГИ МЕРКИ

Трябва да се обвърже с М 125 Подобряване и развитие на инфраструктурата, свързана с развитието на земеделието и горското стопанство (под-мярка Окрупняване на земята) и мерките, посочени в ПРИОРИТЕТИ по-горе.

7.1.13. М 226 Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки

ПРИОРИТЕТИ

Препоръчва се приоритетните територии, където ще се извършват превантивни дейности по тази мярка, да са следните:

- райони с висока природна стойност;
- обекти по М 213 и 224 и НАТУРА 2000;
- М 214 Агро-екологични райони

ФИНАНСОВИ РЕСУРСИ НА МЯРКАТА И ПРЕДВИЖДАНИ БЕНЕФИЦИЕНТИ

Според текста на мярката, ще бъде достатъчно да се подпомогне територия от повредени гори с площ 400 000 ha, което, имайки предвид финансовите ресурси на Мярката (29,66 милиона евро) означава средно 75 евро на хектар. Имайки предвид, че част от ресурсите трябва да бъдат използвани за превантивни дейности, тази сума намалява още повече. Изглежда нереалистично да се мисли, че залесяването на 1 ha може да се осъществи с около 50-60 евро. Оценителят смята, че тези 400 000 ha могат да включват общата територия, покрита срещу риск от пожар чрез превантивни дейности, като директно залесените площи са 25 000 ha.

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Не е посочена минималната площ за проект.

7.1.14. М 311 Разнообразяване към неземеделски дейности

СЪВМЕСТИМОСТ С ЕКОЛОГИЧНИТЕ АСПЕКТИ

Тази мярка се смята за частично съвместима с екологичните цели.

За да се сведе до минимум въздействието на следните две дейности върху биологичното разнообразие, се предлагат съответните компенсационни мерки:

1) Изграждане на сгради, къмпинги и спортни съоръжения на открити територии:

- Да не се извършва никакво ново строителство в пасища с висока природна стойност (степа, влажни поляни, пасища с храсти) и речни брегове и влажни зони – без строителни дейности в такива хабитати;
- Изграждане на нови съоръжения в защитените територии и обекти от НАТУРА 2000 се допуска само на определени места в съответствие с плана за управление, а ако не са дефинирани туристически зони в защитените територии, трябва да се избягват стриктно защитените зони на защитените територии и обектите от НАТУРА 2000;
- ОВОС и оценка на околната среда съответно в обекти от НАТУРА 2000, представени за строителство
- Подпомагане на малки проекти, които избягват концентрацията на много хора на едно място
- Подпомагане на проекти, използващи естествени материали

2) Създаване на условия за отдих и спорт

- Подпомагане на проекти и условия, които намаляват дразненето на животни (напр. полу-покрити пътеки, прикрития за наблюдение на животни) и увеличаване на стойността на територията за туризъм
- Хранилки за животни, къщички за птици

Предлагат се следните допълнителни показатели:

- подпомагане на фото-туризма и туризма за наблюдение на животни (птици, животни, пеперуди, растения) Този вид туризъм използва гореспоменатите съоръжения, както и прикрития и хранилки (които привличат животните), а резултатът е, че хората се наслаждават на природата и животните без да причиняват смъртта на животните. Ограничения могат да се наложат по отношение на строго защитените зони в защитените територии и обекти от НАТУРА 2000. Очакваната помощ може да е за обучение по биологично разнообразие на ниво ферма, строителство, поддръжка и организиране на посещенията.

БЕНЕФИЦИЕНТИ (ЦЕЛЕВИ ГРУПИ)

Кандидатстващите по тази мярка трябва да бъдат регистрирани в Регистъра на земеделските производители (и в ИСАК след 2010 г.).

Регламентът за развитие на селските райони позволява на тази мярка да подпомага "членове на домакинства", занимаващи се със земеделски дейности като бенефициенти.

ПРИОРИТЕТИ

- Области - необлагодетелствани райони
- Сектори – преработка на първични продукция, биологично производство
- Бенефициенти: Собственици на ферми, М 142 Полу-пазарни стопанства; М 112 – Млади фермери, жени.

ОПИСАНИЕ НА ПРОЦЕДУРИТЕ

Изпълнението на тази мярка трябва да е децентрализирано с оглед на много по-големия брой подкрепени проекти, в сравнение със съответната мярка по САПАРД.

Постигането на целите на мярката не е сигурно по следните причини:

- Недостатъчен достъп до разбираема информация в някои отдалечени села, най-вече в необлагодетелствани райони;
- Слаб достъп до консултантски услуги;
- Липса на достъп до пазари и
- Достъп до временно финансиране за предварително финансиране на одобрените проекти.

Изпълнението на тази мярка трябва да е силно обвързано с изпълнението на ОП Човешки ресурси, която в България е подпомагана от Европейския социален фонд. По тази Програма ще се подпомага човешкият капацитет за предприемачество. (С цел разграничаване, е решено, че ПРСР няма да предлага обучение и образование извън първично земеделие и горско дело чрез М 111 Професионално обучение и информационни дейности.) Разбира се, по-лесно ще бъде обучението да се включи в разнообразяването дейности за регистрирани фермери и собственици/владетели на гори по М 111 и да бъдат изключени като бенефициенти по дейностите в рамките на ОП „Развитие на човешките ресурси“.)

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ИНДИКАТОРИ

Управляващият орган е включил допълнителни непосредствени резултати и резултатите като индикатори с цел по-добре да отделят и да се придаде допълнителна тежест на дейностите по туризма в сравнение с другите инициативи (местни занаяти, социални услуги и др.) Наличието на конкретен бюджет, заделен за този сектор, ще подпомогне оценяването на неговата стойност.

7.1.15. М 312 Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия

ОБХВАТ

Местни и бизнес услуги, напр.: Фризьорство, поправка на дрехи и обувки, работилници за ремонт на машини, услуги, свързани с икономично използване на електрическа енергия и вода, **бизнес инкубатори** и др. Трябва да са изрично включени за подпомагане, тъй като те спомагат да подобряването на качеството на живота.

БЕНЕФИЦИЕНТИ (ЦЕЛЕВИ ГРУПИ)

В подробните правила за изпълнението трябва да е изрично посочено, че тази дефиниция включва всички видове предприемачи (включително самонаети, с „патентна регистрация” и др.), а не само регистрираните като дружества с ограничена отговорност. По този Мярка не трябва да бъдат подпомагани бенефициенти по М 311 Разнообразяване на икономически дейности .

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Всички кандидати трябва да докажат в бизнес плана си, че са спазени съответните регулаторни изисквания на ЕС (безопасност на работното място, опазване на околната среда и др.).

ПРИОРИТЕТИ

По тази мярка приоритет ще се дава на проекти, които стимулират иновативността и създаването на работни места в селските райони.

Приоритетите трябва да се определят в зависимост от районите:

- **Райони** – необлагодетелствани райони с възможности за развитие на туризма и гранични райони (в близост до сегашните граници с Гърция и Румъния);
- Бенефициенти: жени

ОПИСАНИЕ НА ПРОЦЕДУРИТЕ

Мярката трябва да се изпълнява децентрализирано. Специално внимание трябва да се отдели на информационните дейности в селските райони, изоставащи в развитието си, както и на етническите малцинства (РОМСКО население и други).

Обхватът на тази мярка може да е силно ограничен поради:

- Липсата на достъп до понятна информация за видовете помощ и условията за отпускането ѝ (роми-предприемачи)
- Липсата на достъп до маркетингови и консултантски услуги
- Липсата на достъп до кредити (особено за млади хора, жени, самонаети, по-дребни предприемачи, предприемачи-новатори)

Тези ограничения могат да се избегнат по следния начин:

1. Създаване на хоризонтални схеми за подпомагане (гаранционен фонд, фонд за временно финансиране) за
 - М 312 Подкрепа за създаване на микро-предприятия
 - М 121 Модернизиране на стопанствата
 - М 122 Подобряване на икономическата стойност на горите
2. Подпомагане на фирми за консултантски услуги в селските райони, изоставащи в развитието си (или приоритетно подпомагане МИГ в тези райони)

ВРЪЗКИ С ДРУГИ ДЕЙНОСТИ

Препоръчително е изпълнението на тази мярка да се обвърже възможно най-близко с изпълнението на ОП Развитие на човешките ресурси на Министерството на труда и социалната политика – това ще позволи постигане на възможно най-добра синергия между двете, тъй като ОП Човешки ресурси обхваща следното:

- образование и обучение за учене през целия живот;
- интегрирането на малцинствата, хората с увреждания и др.

7.1.16. М 313 Насърчаване на дейности в туризма

СЪВМЕСТИМОСТ С ЕКОЛОГИЧНИТЕ АСПЕКТИ

Коментари/Предложения: Частично съвместими

За да се сведе до минимум въздействието на следните дейности върху биологичното разнообразие, се предлагат съответните компенсационни мерки:

- Съоръжения за спорт и отдих:

- Туристически и велосипедни маршрути;
- Инфраструктура и съоръжения за рафтинг, лов, катерене, планински туризъм, екскурзионни пътувания и други спортове;

- Подпомагане на проекти и условия, които намаляват дразненето на животни (напр. полу-покрити пътеки, прикрития за наблюдение на животни) и увеличаване на стойността на територията за туризма – харнилки за животните, къщички за птици

- катеренето и планинският туризъм няма да се подпомагат в защитени територии и обекти от НАТУРА 2000

- риболовът в защитените територии и обекти от НАТУРА 2000 е разрешен в зоните, посочени в техните планове за управление; в случай на липса на план за управление, риболовът е разрешен на местата, посочени в съответните наредби.

- Подпомагане на фото-туризма и туризма за наблюдение на животни (птици, животни, пеперуди, растения)

ПРИОРИТЕТИ

Препоръчва се по тази мярка приоритетно да се разглеждат проекти засягащи:

- Територии – Натура 2000, необагодетелствани райони, НАЕП – зони с биологично земеделие, зони с висока природна стойност и др.

ОПИСАНИЕ НА ПРОЦЕДУРИТЕ

Липсата на достатъчно капацитет и опит на местно ниво може да забави интереса към мярката, поради което се препоръчва тя да бъде приоритетна мярка в стратегиите на МИГ.

7.1.17. М 321 Основни услуги за населението и икономиката в селските райони

ПРИОРИТЕТИ

За дейности 1, 2 и 3 (културни и обучителни услуги за населението в селските райони, услуги свързани с отдиха, свободното време и спорта и частни и здравни услуги) приоритет ще имат проекти, ръководени от или в които участват жени. Целенасочената информационна кампания за ромското население трябва да се възползва от помощта за насърчаване на културните и обучителни услуги – дейност 1 по-горе.

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБИРАЕМОСТ

Не са посочени конкретни критерии за избираемост. По отношение на финансовите ресурси по мярката, ако те бъдат разпределени равномерно според броя на общините, ще се осъществят средно по четири проекта във всяка от 181 селски общини. Няма да е достатъчно да се вземат предвид разликите във всички малки селища в дадена община или група общини.

ОПИСАНИЕ НА ПРОЦЕДУРИТЕ

Изпълнението на тази мярка трябва да е децентрализирано на областно ниво. Възможни проблеми при изпълнението ѝ могат да бъдат достъпът до кредити, особено за частници, предоставящи съответните услуги (частни бенефициенти). Уместно е да се дефинира методология за измерване качеството на живота, по възможност чрез комплексен индекс „Качество на живота“.

7.1.18. М 322 Обновяване и развитие на селата

СЪВМЕСТИМОСТ С ЕКОЛОГИЧНИТЕ АСПЕКТИ

Частично съвместими

За да се сведе до минимум въздействието на следните дейности върху биологичното разнообразие, се предлагат съответните компенсационни мерки:

- *Строителство, реконструкция и рехабилитация на общински пътища и мостове;*
 - Трябва да се предвидят безопасни пътеки за преминаване на дребни домашни и диви животни
 - Да не се разширяват пътищата в защитените територии и обектите от НАТУРА 2000.
 - Трябва да се провеждат консултации с обществеността.
- *Строителство и рехабилитация на водоснабдителната и други системи;*
 - Компенсационните мерки трябва да са свързани с намаляване използването на вода от източници във влажни зони.
 - Подпомагане на съвременни технологии за ефективно и икономично използване на водата, като системи за събиране на дъждовната вода и използването ѝ за цели различни от пряка консумация и др. (поддръжка на водоснабдяването и напояването в градините и частните домове, миене на улиците, напояване на паркове и градини).

ПРИОРИТЕТИ

Приоритет трябва да имат комплексните проекти за ремонтване на водоснабдителната/канализационната системи заедно с пътищата/улиците/осветлението на уличната инфраструктура.

МАКСИМАЛЕН РАЗМЕР НА ПОМОЩТА

Не е посочен максимален размер на помощта за отделен проект и/или община.

ОПИСАНИЕ НА ПРОЦЕДУРИТЕ

- Процедурите по САПАРД за подобна мярка доведоха до тригодишно забавяне на изпълнението на проектите. За по-малките проекти трябва да се прилага децентрализирана процедура на изпълнение.
- Областните офиси, отговарящи за оценяването на проектите, трябва да бъдат специално подготвени.
- За селските общини ще бъде проблем за осигуряване предварителното финасиране за изготвяне на матриците на проектите, разрешителните, екологичните оценки и др., както и самите строителни работи. (Техните бюджети са много малки поради слабата финансова децентрализация в България). Одобрените общини-бенефициенти трябва да имат гарантиран достъп до специалния фонд ФЛАГ, създаден с цел успешното предварително финансиране на проекти/дейности, финансирани от СФ „Оперативни програми”. (Подобен механизъм за предварително финансиране вече бе създаден в рамките на инфраструктурните мерки по САПАРД и има известен опит в общините и бъдещата Разплащателна агенция.)
- Проектите по тази мярка трябва да бъдат координирани с дейностите на МИГ по Лидер с цел постигане на максимална синергия между проектите на МИГ и проектите на общината.
- Препоръчва се да се проследи каква част от фондовете по мярката реално достигат до ромските общности.
- Инфраструктурните мерки по САПАРД по правило се инвестират в малките градове и селата, които са общински центрове. Трябва да се следи да няма струпване на проекти и средства в общинските центрове, а селищата в периферията да останат пренебрегнати.

7.1.19. М 411-413 Изпълнение на местни стратегии за развитие

Целите на мярката демонстрират тясна връзка между целите на всичките три оси в рамките на НСРСР, като по този начин осигуряват интегриран подход в изпълнението на местните стратегии за развитие. Като цяло, на ниво дейности, трябва да се постави ясна разделителна линия и критерии за избираемост на проектите, особено по отношение на първите видове дейности, свързани с оси 1, 2 и 3 от ПРСР.

Ще са необходими допълнителни пояснения и конкретизиране по отношение на втория тип дейности, които са част от местните стратегии за развитие.

Процедурите и графикът за подбор на МИГ са представени ясно, с ясна логическа връзка и изпълними срокове. По възможност да се съкрати срокът за Третия етап - Оценяване на подадените кандидатури – от 90 на 60 дни.

Сред най-интегативните инструменти, които насърчава тази мярка, е този, свързан с включването на селища от селски тип в градските територии, разположени на границата и свързани със селските райони. Това гарантира еднородна територия с плавни граници за местната стратегия за развитие и прилагане на подхода Лидер. Местните стратегии за развитие не са ограничени в административните граници на общините или областите с цел да се обособят природно, географски или културно близки територии и селища.

Има много добра съгласуваност между цялостното разпределение на финансовите средства по мярката в рамките на Ос 4 и по отношение на видовете инвестиции, предвидени по мярката. Средната тежест на бюджета в рамките на оста ЛИДЕР е 70 %.

Трябва да има ограничение територията на МИГ „да остане същата“ за срок от 7 години или да обхване нови съседни територии, които не са покрити от МИГ.

Успешното изпълнение на ЛИДЕР е много сложен процес, в който са ангажирани много заинтересувани лица и който изисква подробно разработени процедури. Трябва вече да има по-широка информираност и инициативи по-ясно насочени към изграждане на капацитет, който да гарантира успеха на ЛИДЕР в бъдеще. Децентрализираният подход при изпълнението е от съществено значение.

Предложения, засягащи М 411: В шаблона на местните стратегии за развитие трябва да се включи нова точка в Раздел 1: **1.3 История и процес на възникване на МИГ.** Тя трябва да дава допълнителна информация за местната динамика на развитие на МИГ и ще избегне наложеното (от местните власти) създаване на МИГ – отгоре надолу. Това налага директното включване на този критерий в етап 2 на техническата оценка на МИГ (в Приложение 4.1.2. – Процедури за подбор на МИГ).

7.1.20. М 421 Вътрешно и трансгранично сътрудничество

Като цяло дейностите по сътрудничеството попадат изцяло в целите на оста ЛИДЕР и по тази причина изпълнението на проекти по сътрудничество е неделима част от целите на Оста ЛИДЕР. Независимо от това, мярката трябва да има конкретно дефинирани цели.

Предлага се списък от дейности, които да се подпомагат по тази мярка. Това, което трябва да се доработи и доизясни, е подробното описание на изпълнението на мярката.

В мярката се казва, че в съответствие с най-новите указания на ЕК ще бъде разработено ново ръководство за изпълнението на мярката.

Критериите за подбор трябва да бъдат включени в мярката, независимо дали са допълнителни или същите като вече разработените общи критерии за МИГ, или изсквания, свързани с местните стратегии за развитие.

В мярката няма ясно очертани нива на приоритети; всички дейности са насочени към развитието на устойчиво междутериториално и трансгранично сътрудничество. Повече внимание на ниво мярка трябва да се обърне на опазването на околната среда, включването на малцинствата, жените и хората с увреждания.

Няма ясно формулирани критерии за подбор на проекти, затова такива трябва да се разработят по-задълбочено. Освен това прякото значение на тези критерии може да се включи в шаблона за местната стратегия за развитие (раздел „Сътрудничество“). Стъпките и подробните процедури са все още доста общо дадени и се нуждаят от по-задълбочено разработване и изясняване.

7.1.21. М 431 Управление и текущи разходи на МИГ, придобиване на умения и оживяване на територията

Списъкът с дейности е променен въз основа на измененията в правилата за прилагане на Регламент на Съвета № 1698/2005 в резултат на влизането на България и Румъния в Европейския съюз. Дефинирани са две под-

мерки: „Текущи разходи, придобиване на умения и оживяване на Местните инициативни групи, осъществяващи местни стратегии” и „Придобиване на умения и оживяване на потенциални Местни инициативни групи”.

Не е ясно колко подробен трябва да е планът за действие – ще има ли възможност за гъвкавост при подпомагането на проекти/дейности или те трябва да бъдат разписани и изпълнени в реда в който се явяват в плана за действие.

Известни преференции могат да се дадат на МИГ в необлагодетелствани райони и техните планински части с безработица по-висока от средната и благоприятна демографска структура (% млади хора). Това също трябва да се включи в критериите за подбор на МИГ, когато МЗГ решава коя МИГ за избере.

Във фиша на мярката няма предвидени процедури. (Не се вземат под внимание съществуващите връзки с процедурите по Мярка 4.1). Необходими са процедури за придобиване на умения и информационни кампании, когато МИГ е едновременно контрактор и бенефициент от квалифициран доставчик на услуги. Такива мероприятия трябва да бъдат включени в плана за действие. Процедурите, които трябва да се спазват (когато се изпълнява съответното мероприятие) са онези, предвидени от Закона за обществените поръчки. Секретариатите на МИГ имат нужда от обучение по обществени поръчки.

7.2. Система за прилагане на ПРСР

7.2.1. Програмиране и популяризиране на Програмата

Органът, отговарящ за програмирането и рекламирането на Програмата, е Управляващият орган. По време на програмирането на ПРСР едновременно текат три проекта – Техническа помощ, подпомагаща Д-я "РСР" в програмирането на Програмата за развитие на селските райони, Туининг проект за укрепване на административния капацитет на Дирекция "Развитие на селските райони" и Актуализиране на междинната оценка на САПАРД, извършвана от независими оценители.

Програмирането на Програмата за развитие на селските райони е базирана основно на **принципа на партньорството**. Приложение 1 към проекта на ПРСР доказва интензивни консултации с различни заинтересувани страни и бъдещи бенефициенти. Оценителят е участвал в няколко обсъждания и е изслушал важни предложения за подобряване на изпълнението на мерките от ПРСР.

Прозрачността на всички етапи от изпълнението на Програмата както и пълната прозрачност при управлението на финансовите ресурси е от съществено значение за гарантиране на максимални резултати. Един от най-съществените проблеми в изпълнението на САПАРД бе липсата на информация и прозрачност при извършваните дейности.

Според Регламента за изпълнение на Регламент 1698/05, потенциалните бенефициенти трябва бъдат информирани за следното:

- Административните процедури, които трябва да се изпълнят при кандидатстване по Програмата за развитие на селските райони;
- Описание на процедурите за оценяване на кандидатите за финансиране;
- Условието и/или критериите за избираемост при подбор и оценка на проекти за финансиране;
- Имената на лицата за контакт на национално, регионално и местно ниво, които могат да обяснят как работи програмата за развитие на селските райони и критериите за подбор и оценяване на дейностите.

Управляващият орган ще:

- информира обществеността за приемането на Програмата от Комисията, както и актуализациите по нея, основните постижения при изпълнението на Програмата и нейното приключване.

- публикува списък на бенефициентите, получаващи помощ от програмите за развитие на селските райони, заглавията на проектите и размера на публичните фондове, отпуснати за тези проекти.

Популяризирането на Програмата, предвидено в ПРСР, изисква комуникационните канали да използват печатни и електронни формати и ще включва: прес съобщения и статии в национални и местни вестници, листовки, брошури, открити вечери, работни семинари, публикуване на информация в съответните сайтове, реклама в национални и местни земеделски изложения и мероприятия в местните офиси на Дирекцията.

С цел постигане на максимален ефект от тези информационни дейности, важно е да се гарантира информацията да бъде насочена и към малцинствените групи и дребните фермери и собственици на гори в отдалечени райони.

Освен другите информационни канали, посочени в Програмата, специално внимание може да се отдели на създаването на периферни "информационни пунктове". Тези структури трябва да станат „източници на информация”, където бенефициентите могат да получат информация както за възможностите (условията за участие в Мярката, критерия за оценка, правилата за класиране и срока за обявяване на поканата за подаване на предложения за проекти за финансиране) и резултатите от оценката на подадените предложения (списък на приетите и отхвърлени предложения и мотивите за отхвърлянето) с цел гарантиране на максимална прозрачност в процеса на изпълнение на Програмата.

Особено при изпълнението на програмата за първи път, структурите, натоварени с тези дейности, трябва да достигнат не само до областно ниво – за голяма част от потенциалните кандидати може би е трудно да достигнат до областния център – но и до по-периферните структури като Регионалните офиси на Разплащателната агенция. За тази цел Управляващият орган, който отговаря за изпълнението на информационната кампания, трябва да сключи конкретни споразумения с Разплащателната агенция за изпълнението на тази задача.

Като алтернатива на информационната кампания могат да се организират сесии, организирани от областните структури и/или в сътрудничество с професионални организации на територията на областта.

Информационните кампании трябва да започват достатъчно рано – поне няколко месеца преди началния срок за подаване на предложения за проекти.

И накрая, синергиите за създаването на такива структури може да се изпробват в периферни административни офиси, напр. на МТСП по Програма „От социални помощи към заетост”.

7.2.2. Изпълнение

Успехът на програмата зависи много от ефективността на административните структури, отговарящи за изпълнението ѝ. Управляващият орган възлага изцяло изпълнението на почти всички мерки за развитие на селските райони на Разплащателната агенция. Остава да се изясни точното делегиране на задължения и отговорности и установяването на системи за контрол и отчетност - всички те ще бъдат подробно разработени в договор, подписан между МЗГ и Разплащателната агенция.

Мерките, които не могат да бъдат изцяло делегирани, могат да са изпълнението на Подхода ЛИДЕР и вероятно някои от „горските мерки”.

Цялата информация посочва, че новата Програма за развитие на селските райони ще разчита във възможно най-голяма степен на опита и организацията по изпълнението на САПАРД. Във връзка с това е полезно да се обмисли предварително следното:

- Фонд „Земеделие” за България - като Агенция „САПАРД” - отговаряше за целия цикъл на обработване на предложенията за проекти: Набирането, оценяването, сключването на договори, разплащането и документирането на подадените предложения за проекти от потенциални бенефициенти по мерки от САПАРД. Агенцията поддържаше система за наблюдение и предлага информация на Д-я „Развитие на селските райони” в Министерството на земеделието и горите, която да се подготви за срещите с

Комитета за наблюдение на САПАРД. Според заключенията от междинната оценка на САПАРД административният персонал на ДФ "Земеделие" разполага с достатъчно знания и компетентост по стандартите, правилата и процедурите на ЕС, но това е предимно на централно ниво, докато на регионално ниво като цяло управленският капацитет не е достатъчен;

- Процедури на Агенция САПАРД: Акредитацията изисква кандидатурите по някои от мерките да се събират на областно ниво, където предварителното оценяване за съответствие се извършва от служители на Регионалните офиси, които преглеждат подадените документи (както и проверки на място, когато е необходимо). След това всички документи се изпращат в седалището на Агенция САПАРД в София. След това се извършва допълнителна проверка от служители на централата на Агенцията преди предложението да бъде оценено с точки според съответните критерии. След точкуването, проектите се разглеждат и одобряват от комитети по подбор на проектите, включващи представители на заинтересувани организации. За избраните проекти се сключват договори с Директора на Държавен фонд „Земеделие” – Агенция САПАРД. След като приключи обратването на проекта и бенефициентът подаде искане за инвестиционна субсидия, се извършва предварително оценяване от служители на Областната разплащателна служба на Агенция САПАРД – тези служители са различни от онези, извършили проверката за административно съответствие на проекта. За другите мерки (напр. Инфраструктурните мерки), обаче кандидатите трябва да кандидатстват директно в Отдела за изпълнение на проекти Агенцията в София.
- В периода 2007-2013 ДФ „Земеделеие” ще играе ролята на иденствена разплащателна агенция за всички дейности от ОЗП в България – ОЗП I и ОЗП II: Дейностите по организиране на общия пазар, Програмата за развитие на селските райони, известна роля в администрирането на Оперативна програма "Рибно стопанство", финансирана от Европейския фонд за рибарство, канализиране на държавната помощ по националните схеми за подпомагане на земеделски стопани в България. Освен това през периода 2006-2008 г. Държавният фонд ще администрира последните проекти по САПАРД, с договори за финансиране от 2005 и 2006 по правилото n+2. До края на декември 2006 г. не беше ясно коя част от служителите ще се занимават изключително с управлението на ПРСР. Друг аспект, който трябва да бъде изяснен, е на кого ще бъде възложено проверяването на предложенията за проекти от техническа гледна точка.
- Дирекция „Развитие на селските райони” (Д-я „РСР”) към Министерството на земеделието и горите, участвала в програмирането на Програма САПАРД, е поела ролята на секретариат към Комитета по наблюдение на САПАРД и изпълнява задачи, свързани с популяризирането на САПАРД, мониторинга и отчитането на изпълнението на САПАРД, както и с администрирането на оценките на САПАРД, извършени от външни независими оценители. В бъдеще Дирекция „РСР” ще бъде Управляващ орган на Програмата за развитие на селските райони за България за периода 2007-2013 г.
- Програма САПАРД разполагаше с финансиране в размер на 511 милиона евро, от които 385 милиона евро принос от Общността. Изпълнените мерки са 12 (11 мерки + 1 под.мярка „Пазари на едро”). В периода 2001-2006 г. бяха обработени административно около 3000 проекта, от които за 2437 бяха сключени договори (300 бяха в следствие санкционирани и изцяло анулирани).
- Новата програма за развитие на селските райони има бюджет от 3 233 милиона евро, от които 2 603 милиона евро идват от ЕЗФРСР, което е 6 пъти повече от бюджета на Програма САПАРД. Планира се изпълнението на 33 мерки по четири оси + Техническа помощ (и Националната селска мрежа). Повечето от мерките са различни от тези по САПАРД, което означава, че нито бенефициентите имат подготвени проекти, нито пък съществуват изпробвани процедури за контрол и администриране.

Таблицата по-долу сравнява мерките по САПАРД с тези, които ще се изпълняват по новата Програма за развитие на селските райони. Мерките, по които вече натрупаният по САПАРД опит може да се прехвърли за изпълнението на съответните мерки за развитие на селските райони, са изписани с **удебелен+наклонен** шрифт. Разгледани са само мерките, планирани да стартират през 2007 г., но положението ще се усложнява все повече със стартирането на останалите мерки.

Таблица 19 Сравнение между административния капацитет по САПАРД и новата Програма за развитие на селските райони

Мерки от САПАРД в НПРЗСП	Брой сключени договори 2000-2006	(Съответстващи) Мерки за развитие на селските райони	Брой очаквани предложения 2007-2013
1.1. Инвестиции в агро-екологични стопанства	1605	М 121 Модернизиране на земеделски стопанства	4200
1.2. Преработка на земеделски и рибни продукти	341	М 123 Добавяне стойност на земеделски и горски продукти	610
1.2.1. Пазари на едро	16	-	-
1.3. Агро-екология	-	М 214 Агро-екологични плащания	40,000
1.4. Горско стопанство и залесяване	26	М 122 Подобряване на икономическата стойност на горите М 223 Залесяване на неземеделски земи М 226 Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки	10,100 2,000 5,000
1.5. Подпомагане създаването на групи производители	5	М 142 Подпомагане създаването на групи производители	150 групи
2.1. Разнообразяване на икономически дейности	291	М 311 Разнообразяване към неземеделски дейности	4,500
2.2. Обновяване и развитие на селата	88	М 322 Обновяване и развитие на селата	850
2.3. Подобряване на селската инфраструктура между селищата	50		
3.1. Професионално обучение	3	М 111 Професионално обучение и информационни дейности	400 ²⁰
		М 112 Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери	4160
		М 114 и М143 Консултантски услуги	1 000 кандидати ²¹
		М 141 Подпомагане на полу-пазарни стопанство в процес на реструктуриране	21,000
		М 211 Плащане за природни ограничения на фермери в планински райони	60,000
		М 212 Плащане за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските	10,000
		М 312 Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия	3,000
		М 313 Насърчаване на дейности в туризма	250
		М 321 Основни услуги за населението и икономиката в селските райони	1,200
		М 341 Придобиване на умения и оживяване на територии с оглед подготовката и прилагането на местна стратегия за развитие	200
		М 411-413 Изпълнение на местни стратегии за развитие	Администриране на 50 МИГ
		М 421 Проекти за сътрудничество от МИГ	50
		М 431 Придобиване на умения и оживяване на територията от МИГ	50

Ясно е, че усилията, необходими през новия програмен период, са съвсем различни, като се има предвид, че при изпълнението на повечето мерки по САПАРД имаше значителни закъснения – както при стартирането така и при приключването им.

С оглед изпълнението на тези нови ангажменти, структурите, ангажирани с изпълнението на ПРСР, са подсилени. Броят на служителите от Дирекция "Развитие на селските райони" (като УО) е увеличен от 26 на 50, а на Разплащателната агенция – от 638 на 1100 души.

²⁰ 400 курса с по 30 обучаеми средно, което означава че се очаква по тази мярка да бъдат обучени около 12 000 души.

²¹ Всеки консултантски договор трябва да обхваща десетки стопанства, за да бъде мярката ефективна

Организирането и разпределението на задачите между двете организации ще бъдат обект на специален договор/споразумение между Управляващия орган и Разплащателната агенция, в който всички задължения/делегиране на функции/дейности по изпълнението на ПРСР ще бъдат описани подробно. Тъй като голяма част от административното бреме пада върху Разплащателната агенция, най-сложният проблем е свързан със структурирането и задачите на този орган:

- Имайки предвид огромния брой заявки, които трябва да се обработват, поне по-голямата част от административните задачи, (и пълната обработка на повечето "лесни" Мерки) трябва да се извършват на децентрализирано ниво (в Регионалните и Областни бюра на Разплащателната агенция).
- Въпросът, който трябва да се изясни, е поделянето на задачите между Управляващия орган и Разплащателната агенция: Първият трябва да се занимава с общото и техническо управление на Програмата, а втората с административното обслужване и плащанията. От анализа на ПРСР изглежда, че Разплащателната агенция ще отговаря изцяло за оценяването на финансовите предложения, включително техническите аспекти, които за някои мерки са от изключително значение (Модернизация на стопанствата, преработвателни предприятия и др.), но по принцип това е задача на Управляващия орган.
- Във всеки случай правилната техническа оценка на предложенията изисква подходящо образование и специализация, които трябва да се осигурят чрез специализирано обучение на служителите. Проблемът е особено сериозен в периферните структури на Разплащателната агенция, които и по време на изпълнението на САПАРД показаха, че не винаги имат необходимата подготовка. Сега, когато са наети нови служители (които нямат предишен опит), необходимостта от обучение е още по-голяма;
- Забелязва се и известна липса на координация между Управляващия орган и Разплащателната агенция. Механизмът на взаимодействие между двете организации трябва да е по-подробен, за да гарантира непрекъснат обмен на информация и съгласуване на техническите решения, които трябва да се вземат по време на изпълнението;
- Процедурите, прилагани при изпълнението на САПАРД, трябва да бъдат преразгледани и опростени, за да се избегне препокриване на проверките ⁽²²⁾ Опростяването на подготовката на документите по проекта и предоставянето на повече информация за бенефициентите трябва да спомогнат за намаляване на броя на жалбите и наказанията, които при САПАРД бяха сравнително голям брой (повече от 10% от отпуснатите средства, според междинната оценка). Във връзка с това трябва да се запази възможността за поправки в Приложенията към договорите;
- Ясните критерии за допустимите разходи, оценяването и класирането на проектите би трябвало също да спомогнат за ускоряване на процеса на представяне-оценяване-финансиране на предложенията за проекти.

7.2.3. Наблюдение и отчетане

Важно е да се изпълнят препоръките от междинната оценка на САПАРД, според които би трябвало да се въведе специализирана информационна система за управление, която ще опрости и направи по-точно събирането на данни за наблюдението, които да се използват от Комитета за наблюдение при вземането на правилните управленски решения.

В НСРСР е включен набор индикатори - включително базови индикатори за текущо положение. Включен е и набор от допълнителни индикатори, съобразени с българската конкретика с цел по-добро описване на особеностите на социално-икономическото положение.

Тази информация може да помогне при изграждането на пълна картина на социално-икономическия контекст в България и по-точни сравнения при изготвянето на междинните и окончателните доклади.

Оценителят е дал количествен израз на индикаторите за резултатите от общата рамка за наблюдение и оценяване на Комисията: Пълният списък е даден в 7.3.2.

²² В междинната оценка на САПАРД се изтъква, че 3 от 4 анкетирани бенефициенти смятат, че процедурите са твърде дълги и сложни и се нуждаят от съществено опростяване.

7.2.4. Процес на оценяване на ПРСР

Описанието на организацията и дейностите, които трябва да се извършат, за да се изпълнят мерките и оценките на програмата изглежда пълно, макар и кратко.

7.2.5. Равнопоставеност между мъжете и жените и избягване на дискриминация

В ПРСР ясно се казва, че „дейностите по Програмата имат за цел да гарантират равни възможности и свеждане до минимум възможността за негативно въздействие”.

За да се гарантира активна политика на налагане на равни възможности за жените, би било удачно не само да се избягва всяка форма на дискриминация, но и да се предвидят съответните стратегии за насърчаване на предприемачеството сред жените.

По тази причина оценителят систематично включва в коментарите си по Мярката (виж пар. 7.1) като приоритетен критерий, че предложенията за проекти, представени от жени/сдружения на жени, трябва да получават допълнителни точки при класирането на проектите им.

По същите причини и малцинствата не трябва да бъдат дискриминирани при достъпа до финансиране, а да бъдат активно насърчавани, като за тях се подготвят специални обучения и информация, пригодени към техните специфични нужди.

7.3. Очаквани въздействия, резултати и реализирани проекти/дейности по Програмата за развитие на селските райони

Този раздел съдържа анализ на дейностите, резултатите и въздействията от прилагането на мерките по ПРСР.

Броят на проектите/дейностите е изчислен въз основа на средните разходи за одобрен проект по съответната мярка по Програма САПАРД (в случаите, когато този подход е подходящ и приложим – за повече информация виж раздел 3.1.3, таблица 1 и приложение 2).

Резултатите и въздействията за изчислени въз основа на базовите индикатори (когато това е приложимо) и експертни оценки за коефициенти и взаимовръзки, изведени от натрупания експертен опит в изпълнението на програми за развитие на селските райони.

Постигането на очакваните резултати по мерките, обаче, зависи и от наличието на подходящи процедури за прилагане и административен капацитет, както е посочено в раздела за тях.

Оценката на очакваните резултати и въздействия, както и на административния капацитет за прилагане на ПРСР дава основание за важни заключения и препоръки, представени в глава 10 от част III – “Препоръки”.

7.3.1. Обща икономическа рамка – предпоставки за направения анализ на резултатите и въздействията

Високият темп на растеж на Брутният Вътрешен Продукт за последното тримесечие на 2006 (5.6% на годишна основа) и през последните години показва, че българската икономика продължава да се развива динамично. Подобряването на индикаторите за бизнес климат и вътрешно потребление през първата половина на 2006г., както и на показателите за производство и търговия ни дават основание да смятаме, че страната ще поддържа висок икономически растеж. Финансовият сектор също регистрира растеж и е сравнително стабилен. Наличието на икономически растеж, намаляваща безработица и нарастващо потребление и в основните търговски партньори на страната от ЕС предполагат нарастване и на външно търговския обмен – през първите пет месеца от 2006г. обемът на външната търговия е нараснал с 30% в сравнение със същия период на 2005г. Нивото на интеграция на България в глобалната икономика се подобрява, като съотношението на търговския обмен към БВП вече надвишава 130%.

През първото полугодие на 2006г. продължава и устойчивото намаляване на безработицата. Данните от изследването на работната сила на НСИ и от Агенцията по заетостта потвърждават тази положителна тенденция. Нивото на безработица според методиката на НСИ е намаляло до 9.7% за първото полугодие на 2006г., а по данните на Агенцията по заетостта нивото на регистрираната безработица е 9.2%.

Въпреки това икономическото положение на селските райони е по-специфично и разнородно. Трябва да се има предвид следното:

- Броят на заетите на пълен работен ден в земеделието продължава да намалява: в периода 2003 – 2005г. този брой е спаднал от 336 300 на 254 000 души (-25%);
- През 2004г. дългосрочната безработица в селските райони е 11.3% спрямо 3.6% в градските райони;
- Тенденцията на растеж на БДС в земеделието и горското стопанство през последните години е непостоянна. Във всеки случай този растеж е по-ограничен в сравнение с този в останалите сектори на икономиката и относителният дял на земеделието и горското стопанство в националната БДС е спаднал от 18.7% през 1998г. до 10.8% през 2004г.

Туристически сектор и селски туризъм. Българският туристически сектор продължава своето възходящо развитие, макар че има тенденция на намаляване на броя на туристите от основни за страната пазари като Германия и Обединеното Кралство. През последните години се забелязват положителни тенденции на разнообразяване на туристическия продукт и разработване на нови форми на туризъм, като винен туризъм, агро-туризъм, спа-туризъм и др. Тези нови направления са добра алтернатива на масовия морски и зимен ски туризъм, но трябва да се развият.

7.3.2. Методология на оценката на въздействията на ПРСР

Оценката на въздействията е последния етап на предварителната оценка. След анализите на другите аспекти на ПРСР (адекватност на стратегията и целите, анализ на мерките и ефективност на управленските структури и процедури за прилагане) оценителите чрез извеждане на количествени индикатори дават конкретен израз на последствията от програмата.

Подходът за оценяване на въздействията включва следните стъпки:

1. Анализ на финансовите ресурси, заделени за отделните мерки според финансовия план на програмата;
2. Анализ на специфичните условия и процедури за прилагане на мерките;
3. Количествено изразяване на индикаторите за реализирани проекти/дейности по всяка мярка;
4. Количествено изразяване на индикаторите за резултати и въздействие по оси и като цяло за ПРСР, като се отчита приноса на всяка мярка.

След извеждането на количествен израз на индикаторите оценителите съгласуваха получените "оценки" с Управителния орган, за да се уверят, че изведените резултати и въздействия са реалистични и съответстват на целите на политиката на развитие на селските райони, възприети от УО. В случай на разминаване между оценките и целите на УО следва повторна преценка на валидността на оценките или промяна в принципите на прилагане или във финансовите параметри. Резултатите от процедурата по съгласуване спомагат за финализиране на програмните документи.

В края на процеса на оценка индикаторите за резултати и въздействия следва да бъдат възприети от УО като израз на целите, които програмата следва да постигне.

Таблица 20. Индикатори за въздействие, използвани при анализа

Индикатор	Мярка
1 Икономически растеж	Нетна допълнителна добавена стойност, изразена чрез стандарта на покупателна способност
2 Създаване на заетост	Нетна допълнителна пълна заетост
3 Производителност на труда	Промяна в създаваната брутна добавена стойност от лице на пълен работен ден
4 Предотвратяване на загубата на биоразнообразие	Промяна в тенденцията за загуба на биоразнообразие, изразена чрез числеността на популациите от полски птици
5 Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност
6 Подобряване на качеството на водите	Промени в азотния баланс
7 Принос към борбата с промените в климата	Ръст в производството на енергия от възобновяеми източници
Допълнителен индикатор: принос към борбата с почвената ерозия	Намаляване на почвената ерозия (ха)

Таблиците по-долу обобщават оценката на индикаторите за реализирани проекти/дейности, резултати и въздействия по ПРСР. Всички мерки, които УО планира за изпълнение за 7-годишния период на прилагане на програмата, са включени в анализа, макар че през 2007г. ще започне изпълнението само на част от тях. Дългото отлагане на изпълнението на мерките, както и непълното усвояване на финансовите ресурси, може да повлияят отрицателно на постигането на планираните резултати.

Ос 1 – Подобряване на конкурентоспособността

Код	Начало на прилагане	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействия			Допълнителни работни места	
						Индикатор	Мярка	Стойност	Индикатор	Мярка	Стойност	запазени	създадени
111	2007	Професионално обучение и информационни дейности	30.71	Брой на обучаемите:	12 000	Обучаеми успешно завършили курса за обучение	брой	3,600	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	226.7	2 200	600
				Брой дни на курсовете за обучение:	100 000								
112	2007	Подпомагане на създаването на стопанства на млади фермери	104.43	Брой подкрепени млади фермери:	4,160	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	14.68	Икономически растеж	Δ Нетна ДС в мил. СПС	18.3	1,664	1,664
				Общ обем на инвестициите по представените бизнес планове	208 мил. евро				Производителност на труда	ΔБДС €/зает	340.0		
143	2007	Служби за съвети 2007-2009 (чл.34 от Договора за присъединяване към ЕС)	6.14	Брой подкрепени стопани:	20,000	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	7.06	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	226.7		
				Групи производители	500								
114	2010	Използване на консултантски услуги от фермери и собственици/ползватели на гори (2010-2013)	36.86	Брой подкрепени стопани:	40,000	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	9.88	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	226.7		
				В т.ч. собственици/ползватели на гори	5,000								
121	2007	Модернизиране на фермите	380.85	Брой подкрепени стопанства:	4,200	Брой стопанства, въвели нови продукти/технологии	брой	2,940	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	21.1	840	126
				Общ обем на инвестициите:	760 мил. евро	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	4.45	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	906.7		
122	2007	Подобряване на икономическата стойност на горите	67.57	Брой на подкрепените горски стопанства:	10.000 + 100 общини	Брой стопанства, въвели нови продукти/технологии	брой	1,000	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	9.4	100	10
				Общ обем на инвестициите:	82 мил. евро	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	1.76	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	113.3		
123	2007	Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти	245.71	Брой подкрепени предприятия:	610	Брой предприятия, въвели нови продукти/технологии	брой	427	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	32.6	830	519
						Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	5.63					
				Общ обем на инвестициите:	550 мил. евро	Брой предприятия, въвели технологии, опазващи околната среда	брой	488	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	360.4		

Ос 1 – Подобряване на конкурентоспособността

Код	Начало на прилагане	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействия			Допълнителни работни места	
						Индикатор	Мярка	Стойност	Индикатор	Мярка	Стойност	запазени	създадени
124	2008	Сътрудничество за разработване на нови продукти, процеси и технологии в земеделието, ХВП и горския сектор	24.57	Брой на подкрепените проекти за сътрудничество:	175	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	0.19	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	3.5		
						Брой предприятия, въвели нови продукти/технологии	брой	500	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	340.0		105
125	2008	Подобряване и развитие на инфраструктурата, свързана с развитието и адаптацията на земеделието и горите	49.14	Брой подкрепени проекти:	150	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	0.88	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	15.1	1,200	
				За комасация	44 проекта								
				Горски пътища – в км.	1000 км								
				Мелиорации (напояване в ха)	500 ха								
				Земеделски пътища – в км.	500 км								
Общ обем на инвестициите:	60 мил. евро												
126	2008	Възстановяване на производствения потенциал, разрушен от природни бедствия	12.29	Брой подкрепени проекти	1,000	Брой хектари с възстановен производствен потенциал	ха	57,000	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	3.0	200	
				Общ обем на инвестициите: :	12 мил. евро			Производителност на труда	ΔБДС €/зает	226.7			
131	2009	Подпомагане на фермерите да се приспособят към нарастващите изисквания на стандартите на Общността	98.28	Брой подкрепени бенефициенти:	10,000	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	3.53	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	15.1	800	
						Стойност на продукцията по призната марка/стандарт за качество	мил. евро	52.9	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	113.3		
132	2010	Подпомагане на фермерите, участващи в схеми за качество на храните	6.14	Брой подкрепени стопанства, участващи в схема за качество:	3,070	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	2.17	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	3.1	491	
						Стойност на продукцията по призната марка/стандарт за качество	мил. евро	16.3	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	226.7		
133	2010	Подпомагане на групи производители за информационни и рекламни дейности за продукти по схеми за качество на храните	6.14	Брой подкрепени проекти:	154	Стойност на продукцията по призната марка/стандарт за качество	мил. евро	16.3	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	6.2	344	
									Производителност на труда	ΔБДС €/зает	226.7		

Ос 1 – Подобряване на конкурентоспособността

Код	Начало на прилагане	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействия			Допълнителни работни места	
						Индикатор	Мярка	Стойност	Индикатор	Мярка	Стойност	запазени	създадени
141	2007	Подкрепа за полу-пазарни стопанства в процес на реструктуриране	147.43	Брой подкрепени полу-пазарни стопанства:	21,000	Брой пазарно-ориентирани стопанства	брой	16,800	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	21.1	2,100	
									Производителност на труда	ΔБДС €/заект	226.7		
142	2007	Създаване на групи производители	12.29	Създадени групи:	150	Ръст в БДС от земеделието в подкрепените стопанства	ΔБДС мил. евро	10.59	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	0.2	225	105
				Оборот на подкрепените групи:	307,5 мил. евро	Брой пазарно-ориентирани стопанства	брой	4,950	Производителност на труда	ΔБДС €/заект	680.0		
Всичко Ос 1			1228.55			ΔБДС мил. евро		60.8	ΔНетна ДС в мил. СПС		148.9	10,994	3,129

Ос 2 – Подобряване на околната среда и природата

Код	Начало	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействие				Допълнителни работни места	
						Индикатор	Описание	Площ (ха)	Индикатор	Мярка	Описание	индекс	запазен и	създадени
211	2007	Плащания на фермери в планинските райони	233.7	Брой подкрепени стопанства в планински райони:	60,000	Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите	Принос за предотвратяване на изоставянето на земите върху 20% от планинските площи	328,000	Предотвратяване на загубата на биоразнообразие	Промяна в тенденцията за загуба на биоразнообразие, изразена чрез числеността на популациите от полски птици	Съществуващото биоразнообразие ще бъде съхранено чрез изпълнение на ДЗЕУ		8,720	
				Площ на подкрепените стопанства, ха:	328,000	Качество на почвите	Намаляване на ерозията върху 20% от планинските площи	328,000	Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Природната стойност на земеделските земи ще бъде съхранена и подобрена чрез прилагане на ДЗЕУ			
212	2007	Плащания на фермери в райони с природни недостатъци различни от планинските	38.95	Брой подкрепени стопанства райони с природни недостатъци:	10,000	Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите	Принос за предотвратяване на изоставянето на земите върху 17% от площта в районите с природни недостатъци	110,000	Предотвратяване на загубата на биоразнообразие	Промяна в тенденцията за загуба на биоразнообразие, изразена чрез числеността на популациите от полски птици	Съществуващото биоразнообразие ще бъде съхранено чрез изпълнение на ДЗЕУ	Популация на птиците в план.райони	2,920	
				Площ на подкрепените стопанства, ха:	110,000	Качество на почвите	Намаляване на ерозията върху 17% от площта в районите с природни недостатъци	110,000	Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Природната стойност на земеделските земи ще бъде съхранена и подобрена чрез прилагане на ДЗЕУ			
213	2008	Плащания по НАТУРА 2000 и по Директива 2000/60/ЕС	101.3	Брой подкрепени стопанства в зони по НАТУРА 2000 и по Директива 2000/60/ЕС	30,000	Площи под устойчиво земеползване, допринасящи за (ха):		140,000	Предотвратяване на загубата на биоразнообразие	Промяна в тенденцията за загуба на биоразнообразие, изразена чрез числеността на популациите от полски птици	Ограниченията в използването на земите ще способстват запазването на биоразнообразието	Популация на птиците		
						Опазване на биоразнообразието	Опазване на местообитанието на фауната и флората в резултат на прилагането на планове за управление	5% от С33	Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Ограниченията в използването на земите ще способстват опазването на земите с висока природна стойност			
				Площ на подкрепените стопанства, ха:	140,000	Качество на почвите	Намаляване на почвената ерозия в резултат на прилагането на планове за управление	5% от С33	Подобряване на качеството на водите	Промени в азотния баланс	Ограниченията в използването на химически в-ва ще спомогне за подобряване на азотния баланс			
Проект на заключителен доклад – февруари 2007 г.				Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите		Подкрепа за управлението на земите ограничени в използването	Принос към борбата промените климата	5% от С33	114	Ръст в производството на енергия от възобновяеми източници				

Ос 2 – Подобряване на околната среда и природата

Код	Начало	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействие				Допълнителни работни места		
						Индикатор	Описание	Площ (ха)	Индикатор	Мярка	Описание	индекс	запазени	създадени	
214	2007	Агро-екологични плащания	311.6	Брой подкрепяни стопанства:	40,000	Площи под устойчиво земеползване, допринасящи за (ха):			110,000	Предотвратяване на загубата на биоразнообразие	Промяна в тенденцията за загуба на биоразнообразие, изразена чрез числеността на популациите от полски птици	Дейности за опазване на застрашените местни породи	Популация на птиците	1,314	
				Обща площ, включена в агроекологичната мярка:	110,000	Опазване на биоразнообразието	Дейности по съхраняване на застрашените местни видове	1000 договора	Поддържане на земите с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Значително подобряване вследствие на прилагането на схемите земи с висока природна стойност, опазване на водите, почвите и местните породи				
				Физическа площ, включена в агроекологичната мярка	132,000	Качество на водите	Дейности по биологично земеделие, опазване на водите и на земите с висока природна стойност	Положително въздействие върху 110 000 ха, от които върху 50 000 ха ще се прилагат методи на биологично земеделие	Подобряване на качеството на водите	Промени в азотния баланс	Подобряване вследствие на прилагането на схемите земи с висока природна стойност, опазване на водите и почвите				
				Брой на договорите	50,000	Качество на почвите	Дейности по биологично земеделие, опазване на водите и на земите с висока природна стойност		Принос към борбата с промените в климата	Ръст в производството на енергия от възобновяеми източници					
				№ проекти за съхраняване на генното наследство	1,000	Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите									
216	2009	Подкрепа за непроизводствени инвестиции (земеделски земи)	7.8	Брой подкрепени стопанства:	519	Площи под устойчиво земеползване, допринасящи за, (ха)		10,400	Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Подобрени системи за управление на земеделските земи и възстановяване на традиционни елементи на селския ландшафт				
						Опазване на биоразнообразието	Подобряване на ландшафта (например, чрез дървесни пояси)	10,400 ха							
						Качество на водите									
				Общ обем на инвестициите	7,79	Борба с промените в климата									
						Качество на почвите									
Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите	Прилагане на добри управленски практики	10,400 ха													

Код	Начало	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействие				Допълнителни работни места	
						Индикатор	Описание	Площ (ха)	Индикатор	Мярка	Описание	индекс	запазен и	създадени
223	2007	Първоначално залесяване на не-земеделска земя	40.51	Брой бенефициенти:	2,000	Площи под устойчиво земеползване, допринасящи за, (ха)		10,000	Поддържане на земите с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Подобряване на природната стойност на земите		100	
						Опазване на биоразнообразието	Увеличаването на залесените площи способства естествените местообитания	Ръст с 1,5% на общата залесена площ						
				Площ на залесената земя, ха:	10,000	Борба с промените в климата	Увеличаване на фиксирането на въглероден двуокис	72 000 тона фиксиран CO2	Принос към борбата с промените в климата	Ръст в производството на енергия от възобновяеми източници	72 ктона (нефтен еквивалент)			
						Качество на почвите	Намаляване на ерозията вследствие на залесяването	10,000						
				Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите	Развитието на горския сектор способства предотвратяването на изоставянето на земите	10,000								
224	2008	Плащания по НАТУРА 2000 за гори	15.58	Брой подкрепени горски стопанства подкрепени:	14,000	Площи под устойчиво земеползване, допринасящи за, (ха)		21,000	Поддържане на земите с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Опазване на природната стойност на земите	0	0	
						Опазване на биоразнообразието	Опазване на местообитанието на фауната и флората в резултат на прилагането на плановете за управление	3% от горите по НАТУРА 2000						
				Подкрепена площ, ха	21,000	Качество на почвите	Намаляване на почвената ерозия в резултат на прилагането на плановете за управление	3% от горите по НАТУРА 2000	Принос към борбата с промените в климата	Ръст в производството на енергия от възобновяеми източници				
						Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите	Собствениците получават подкрепа за управлението на земите с ограничения в използването	3% от горите по НАТУРА 2000						

Ос 2 – Подобряване на околната среда и природата

Ос 2 – Подобряване на околната среда и природата

Код	Начало	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействие				Допълнителни работни места							
						Индикатор	Описание	Площ (ха)	Индикатор	Мярка	Описание	индекс	запазени	създадени						
226	2007	Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки	29.61	Брой проекти:	5,000	Площи под устойчиво земеползване, допринасящи за, (ха)		170,000	Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност	Промени в (обхвата на) на земите с висока природна стойност	Опазване на природната стойност на земите обхващащи 20% от горския фонд, собственост на частни лица									
						Опазване на биоразнообразието	Възстановяване на биоразнообразието, загубено след пожари на 20 000 ха и опазено на други 150 000 ха	170,000												
						Площ, обхваната по проекти за превантивни мерки против пожари, ха:	150,000	Борба с промените в климата								Увеличение във фиксирането на въглероден двуокис поради залесяване на 20.000 ха	180 000 тона CO2 са фиксирани	Принос към борбата с промените в климата	Ръст в производството на енергия от възобновяеми източници	180 Ктона (нефтен еквивалент)
								Площ по проекти за възстановяване на горски потенциал, ха:								20,000	Качество на почвите			
		Общ обем на инвестициите: милиона евро	30	Предотвратяване на маргинализацията и изоставянето на земите		170 000	Предотвратяване на загубата на биоразнообразие	Промяна в тенденцията за загуба на биоразнообразие, изразена чрез числеността на популациите от полски птици	Положително въздействие върху 20% от горския фонд, собственост на частни лица	Популация на птиците										
Всичко Ос 2			779.1											13,054	300					

Ос 3 Качество на живот

Код	Начало	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействия			Допълнителни работни места	
						Индикатор	мярка	стойност	Индикатор	мярка	стойност	запазени	създадени
311	2007	Диверсификация в не-земеделски дейности	149.27	Брой бенефициенти	4500	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	7.88	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	8.51	2,500	6,000
				Брой проекти за развитие на дейности в туризма	1500	Създадени работни места	брой	1,200					
				Общ обем на инвестициите в развитие на туризма – милиона евро	126	Прираст на броя на туристите на ден	брой	8,000	Производителност на труда	ΔБДС €/заеТ	495.00		
				Общ обем на инвестициите: милиона евро	210	Население, ползващо подобрените услуги	брой	12,000					
312	2007	Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия	99.51	Брой подкрепени микро-предприятия:	3000	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	7.50	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	5.66	1,500	5,000
				В т.ч. новосъздадени	1200								
				Общ обем на инвестициите: милиона евро	270	Създадени работни места	брой	900	Производителност на труда	ΔБДС €/заеТ	4.95.00		
				Други									
313	2007	Насърчаване на дейности, свързани с туризма	32.25	Брой проекти за развитие на дейности в туризма	250	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	7,50	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	3.93		625
						Създадени работни места	брой	300					
				Общ обем на инвестициите: милиона евро	58	Създадени са и се прилагат нови регионални продукти в областта на селския туризъм	брой	5	Производителност на труда	ΔБДС €/заеТ	495.00		
						Прираст на броя на туристите на ден	брой	8,000					
321	2007	Основни услуги за икономиката и населението в селските райони	101.36	Брой подкрепени проекти	1200	Население, ползващо подобрените услуги	брой	320,000	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	22.64		525
				Брой подкрепени културни центрове	240								
				Брой създадени/възстановени спортни съоръжения	180								
				Брой подкрепени проекти за социални услуги	420	Повишаване на обхвата на информационните и комуникационни технологии в селските райони	брой	300,000					
				Брой проекти за развитие на информационните и комуникационни технологии	360								
				Общ обем на инвестициите: милиона евро	120								

322	2007	Възстановяване и развитие на селата	539.03	Брой села, в които са подкрепени проекти	850	Население, ползващо подобрените услуги	брой	500,000	Икономически растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	15.096	375	1.650
				Брой възстановени сгради	1 400								
				Подобрени пътища в км.	4 000								
				Брой населени места с подобрени водоснабдяване и канализация	600								
				Общ обем на инвестициите в пътна инфраструктура	270 млн. евро								
				Общ обем на инвестициите във водоснабдяване и канализация	160 млн. евро								
				Общ обем на инвестициите в сграден фонд	110 млн. евро								
				Общ обем на инвестициите: милиона евро	506								
Всичко Ос 3			921.42			ΔБДС мил.евро		22.88	ΔНетна ДС в мил. СПС	55.84	4,850	15,185	

Ос 4 Лидер

Код	Начало	Име	Мил. € публични средства	Индикатори за реализирани проекти/дейности	Количество	Резултати			Въздействия			Допълнителни работни места	
						Индикатор	мярка	стойност	Индикатор	мярка	стойност	запазени	създадени
41	2007	Изпълнение на местни стратегии за развитие	53.7	Брой подкрепени МИГ	50	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	0	Икономически и растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	0		300
				Площ, обхваната от подкрепените МИГ (км ²)	36 000	Създадени работни места	брой	300					
				Брой проекти финансирани от МИГ	2 500	Брой участници, успешно завършили курс по обучение	брой	5000	Производителност на труда	ΔБДС €/зает	0		
421	2007	Национално и транс-национално сътрудничество	5.1	Брой подкрепени проекти за сътрудничество	20	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	0	Икономически и растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	0		20
				Брой МИГ, включени в проектите за сътрудничество	40								
431 subM1	2007	Под-мярка 1: Административни разходи, придобиване на умения и оживяване на МИГ, прилагащи стратегии за местно развитие	10.7	Брой проекти/начинания за придобиване на умения и оживяване	1750	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	0	Икономически и растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	0		200
				Създадени работни места	брой								
				Брой участници	35 000	Брой участници, успешно завършили курс по обучение	брой	1000					
431 subM2	2007	Под-мярка 2: Придобиване на умения и оживяване на територията за потенциални МИГ	7.1	Брой проекти/начинания за придобиване на умения и оживяване	300	Ръст в БДС от не-земеделски начинания	ΔБДС мил.евро	0	Икономически и растеж	ΔНетна ДС в мил. СПС	0		
				Създадени работни места	брой								
				Брой участници	6000	Брой участници, успешно завършили курс по обучение	брой	720					
Общо!											0	520	

7.3.3. Икономическо въздействие на Програмата

Два от индикаторите за въздействие по Общата рамка за наблюдение и оценка засягат икономическото въздействие на ПРСР:

- Икономически растеж: измерен чрез нетна допълнително добавена стойност, изразена в стандарт на покупателната способност СПС;

Производителност на труда: измерена чрез изменението в брутната добавена стойност на зает на пълен работен ден.

Икономически растеж

Основните използвани данни са нетна добавена стойност на човек в България от 6290 СПС за 2006г. ⁽²³⁾. Изчислението на специфичния растеж по мерки (въз основа на реализирани дейности) зависи от общия брой на бенефициентите. Анализът и изчисленията в таблиците по-горе се основават и на изследванията на Евростат. От друга страна макар че общото икономическо развитие на България води до икономически растеж от 4-5% на година в същото време (както е посочено и в междинната оценка на Програма САПАРД) тенденцията в земеделието при отсъствие на подкрепа по ОСП ще е към бърз спад. Ето защо вследствие на положителните ефекти от ПРСР може да се прогнозира растеж в БДС в земеделието от 5-6% в края на 7-годишния период на изпълнение на програмата.

Съществуват авторитетни изследвания които показват, че може да се очаква до 3,6% прираст в добавената стойност в земеделието и до 12,8% растеж на доходите на домакинствата вследствие на прилагането на ОСП ⁽²⁴⁾. Трябва да се подчертае, че положителните ефекти от прилагането на първи стълб на ОСП ще се реализират в краткосрочен план, докато резултатите от структурните мерки по ПРСР ще се реализират в средно-срочен план (главно след 2013г.).

Общият ръст на нетната добавена стойност се изчислява на над 200 милиона СПС – реализирани по Ос 1 (148.86 милиона СПС) и Ос 3 (55.8 милиона СПС). Мерките по Ос 1 ще допринесат за увеличаване на икономическия растеж в земеделието и подобряване на достъпа до световния пазар. От особено значение за икономическия растеж в земеделието са мерките за модернизация на стопанствата и добавяне на стойност към продуктите от земеделието и горското стопанство. Мерките от Ос 3 ще допринесат за създаване на благоприятни социално-икономически условия (особено що се отнася до инфраструктурните проекти), които са твърде важни за конкурентоспособността на местните стопанства/предприятия. Комбинираният ефект от мерките по тези оси ще ускори структурната реформа в земеделието, ще подобри конкурентоспособността на земеделието и преработвателната промишленост и ще насърчи иновациите, което се очаква да има положителен ефект върху производителността и доходите.

Резултатите от Програма САПАРД показват, че не е било постигнато значимо въздействие по отношение на консолидиране на размера на стопанствата. ПРСР 2007-2013 трябва, обаче, да допринесе за преодоляването на този проблем.

Приносът към икономическия растеж на агроекологичните дейности по Ос 2 също трябва да бъдат взети предвид, въпреки че не могат да получат количествен израз. На практика те би трябвало да се разглеждат в следните аспекти:

- като Директна подкрепа към доходите на фермерите (плащания за НАТУРА 2000 и необлагодетелстваните райони);
- като “инфраструктурен тип” интервенции – тъй като влиянието им може да се сравни с влиянието на инфраструктурните интервенции като например селски път или здравен център по Ос 3, които са

²³ Изчисление на консултантите основано на БВП за 2006г.

²⁴ Vanse, M. (2003г.). Икономически ефекти от присъединяването към ЕС на страните от централна Европа – анализ на въвеждането на ОСП в региона”. Университет на Гьотинген

незаменими за създаването на добра социално-икономическа среда за населението на селските райони

По отношение на Ос 4 оценителите считат, че не следва на оста да се приписва въздействие по отношение на икономическия растеж, тъй като по подхода Лидер ще се прилагат мерките/дейностите от останалите оси, чието въздействие вече е отчетено.

Производителност на труда

Този индикатор се изразява чрез брутната добавена стойност на зает на пълен работен ден в земеделието, която през 2004г. е 2,206 евро. Подобряването на производителността на труда се предвижда като резултат от действието на два основни фактора: а) осигуряване на по-модерни и ефективни съоръжения, оборудване, и инфраструктура и/или б) осигуряване на обучение за подобряване на управленските умения и професионална квалификацията.

Изчисленията на оценителите показват най-голямо въздействие в това отношение от страна на мерките за инвестиции в модернизирването на стопанствата, в добавянето на стойност, разнообразяването на икономическите дейности, подкрепата за микро-предприятията. Дейностите по тези мерки ще се отразят директно на производителността на труда, докато мерките насочени към обучение (вкл. професионално обучение, съвети в земеделието, подкрепа за млади фермери) също ще имат въздействие върху този показател, но в по-малка степен и по индиректен начин. Прилагането на тези мерки, обаче, трябва да става едновременно, за да се преодолеят проблемите с липсата на знания и умения, необходими за усвояване на помощта от ЕС (и оттам за увеличаване на производителността на труда). Периодът 2007-2013г. следва да се използва от младите стопани и предприемачи в земеделието и горското стопанство за извършване на значими структурни промени.

От начина на приложение на мярката за подкрепа на полу-пазарните стопанства ще зависи дали тя ще има принос за увеличаване на производителността на труда. Ако мярката се прилага само, за да се осигури допълнителен доход на дребни стопани, които имат ниски доходи, тогава въздействие на мярката по отношение на производителността на труда и икономическия растеж ще е твърде ограничено. Ако, обаче, мярката способства за трансформирането на част от малките стопанства в жизнеспособни, пазарно-ориентирани стопанства, тогава мярката ще има значително положително въздействие. Като се имат предвид големите финансови ресурси, заделени за мярката, подходът за нейното прилагане ще е от ключово значение за резултатите от нея. Стопаните следва да са наясно, че помощ ще се оказва само при условие, че те желаят и могат да работят за пазара и това следва да рефлектира при системите за прилагане на мярката.

За въздействието на Ос 4 върху производителността на труда може да се посочат същите съображения както при въздействието върху икономическия растеж: не следва на оста да се приписва въздействие по отношение на производителността на труда, тъй като по подхода Лидер ще се прилагат мерките/дейностите от останалите оси, чието въздействие вече е отчетено.

7.3.4. Въздействие на ПРСР върху околната среда

ПРСР 2007- 2013г. следва да има значим принос за подобряване на качеството на околната среда, за разлика от предхождащата я Програма САПАРД. От мерките по САПАРД, чиито резултати са насочени към подобряване на околната среда единствено мярка 1.4 "Залесяване" е стартирана навреме, докато мярката за агро-екологични дейности е стартирана едва през септември 2006г. при много ограничен бюджет. Ето защо, въздействието върху околната среда на САПАРД е доста скромно (както е посочено и в междинната оценка на програмата).

За ПРСР 2007-2013г., обаче, оценката на въздействието на програмата върху околната среда се основава на следните два факта:

- Бюджет от 779 милиона евро (25% от общия бюджет) са заделени за мерките по Ос 2, които са конкретно насочени към опазване на околната среда;

- Много от мерките по Оси 1 и 3 не само са разработени по начин предотвратяващ отрицателното въздействие върху околната среда (конкретни мероприятия за това са набелязани в Стратегическата оценка на въздействието върху околната среда), а и самите те следва да имат принос при постигането на стратегическата цел за опазване/подобряване на околната среда.

Макар че е трудно да се изведат конкретни количествени стойности за индикаторите по подобряване на "качеството на околната среда", ПРСР като цяло следва да има положително въздействие в този аспект и това да се отрази от 4те стратегически индикатори, свързани с околната среда:

Предотвратяване на загубата на биоразнообразие

Няколко мерки могат да допринесат за *поддържането* на местното богатство по отношение на флората и фауната: подкрепа за стопаните от необлагодетелстваните райони, агро-екологични плащания, НАТУРА 2000. При други мерки може да има *подобряване* на съществуващото положение благодарение на дейности като първо залесяване и залесяване на земи, пострадали при природни бедствия, подкрепа за съхранение на местните генетични ресурси – на автохтонните породи и традиционни овощни градини.

Поддържане на земите от земеделския и горски фонд с висока природна стойност

За този показател могат да се дадат същите аргументи както при предходния: мерките за плащания в необлагодетелстваните райони и НАТУРА 2000 ще допринесат за запазването на земите с висока природна стойност, тъй като стопаните ще поемат ангажимента да прилагат добри земеделски практики. От най-голямо значение ще са дейностите за земите с висока природна стойност по агро-екологичната мярка, и най-вече тези свързани с поддържане на местообитанията (поддържане на защитените местообитания, възстановяване на крайречните такива). Допълнителен ефект може да се очаква от подкрепата за традиционните овощни градини.

Принос може да се очаква и вследствие на прилагането на мерки 126 от Ос 1 (и 226 от Ос 2), свързани с възстановяване на земите, засегнати от природни бедствия.

Подобряване на качеството на водите

Азотът от земеделието е един от основните източници на замърсяване на водите. Ето защо прилагането на подходящи системи на управление – като въвеждане на добри земеделски практики в необлагодетелстваните райони, на ограничения по плановете за управление на земите по НАТУРА 2000, на биологично земеделие – ще се отрази благоприятно на качеството на водите, понеже тези системи или ограничават, или елиминират използването на химически вещества.

Освен биологичното земеделие, мярката по агро-екология предвижда и помощ за опазване на водите и почвите, чрез въвеждане на устойчив сеитбо-оборот (вкл. използване на тревна покривка през зимата) и управление на азота (вкл. чрез правилно съхранение и употреба на оборския тор), за които ще има разписани нарочни планове за управление.

Подобряване на качеството на почвите

Почвената ерозия е един от най-важните фактори за деградация на почвените ресурси. Ерозията може да се намали чрез въвеждане на противоерозионни мероприятия (терасиране), биологично земеделие, разнообразяване на сеитбо-оборота, въвеждане на тревна покривка, мулчиране, тревни буферни ивици, бразди за отвеждане на оттока и пр.

Други основен проблем е замърсяването с химически вещества. Този проблем ще бъде решен чрез намаляване и по-добро управление на използването на минерални торове и препарати за растителна защита, екстензивно животновъдство, биологично земеделие и схеми за опазване на почвите (въвеждане на планове за управление при използване на минерални вещества, сеитбо-оборот, контрол на ерозията).

Принос в борбата с промените в климата

Този индикатор ще се изрази чрез две основни дейности:

- Насърчаване на “свързването” на въглеродния двуокис: това ще стане чрез залесяване (CO₂ се фиксира при растежа на дървесината). Мерките, които допринасят за това са M223 Първо залесяване на не-земеделски земи, M 226 и M 126;
- Намаляване на емисиите от CO₂: опитът по САПАРД предполага, че голям брой от проектите по мярката за модернизация на стопанствата ще включват закупуване на нова техника, която е по-ефективна и по-икономична. Същата мярка ще подкрепи и използването на възобновяеми източници на енергия (производство на електричество/топлина от био-газ), което ще намали използването на петролни продукти.

Хоризонтални въздействия, свързани с опазване на околната среда

Други индиректни въздействия може да дойдат от засилването на интереса на местното население към опазване на околната среда – например, предприемачите, заети в селския туризъм, ще имат конкретен интерес в опазване на естествените забележителности.

Професионалното обучение и по-големият брой млади фермери ще способстват за въвеждане на по-модерни и еколого-съобразни управленски системи в земеделието и горското стопанство.

Таблицата по-долу представя очаквания географски обхват на тези мерки – обхванатите райони ще се “възползват” от положителното въздействие на ПРСР върху околната среда:

Таблица 21. Териториален обхват на мерките, насочени към околната среда

Плащания в планински необлагодетелствани райони:	20% от всички планински райони
Плащания в други необлагодетелствани райони	17% от всички “други” необлагодетелствани райони
Плащания по НАТУРА 2000:	5% от всички специални защитени зони
Агро-екологични плащания:	0,4% от общата ИЗП
Първо залесяване на не-земеделска земя:	Ръст с 1.5% на общата залесена площ в страната Фиксиране на 72 000 тона CO ₂
Плащания по НАТУРА 2000 за горите:	3% от общата площ на горския фонд в НАТУРА
Възстановяване на горския потенциал, разрушен от природни бедствия:	Повторно залесяване на 25,000 ха и опазване от огън на други 400,000 ха Фиксиране на 180 000 тона CO ₂
Модернизация на земеделските стопанства	Икономия от 5% от националното потребление на петролни горива благодарение на икономична техника/оборудване

Следователно, предизвикателството е да се постигне баланс между дейностите, които водят до развитие на икономическите дейности в селските райони, но може да доведат до вреди за околната среда и дейностите, насочени към съхранение и подобряване на тази среда.

7.3.5. Въздействие върху заетостта

Създаването на заетост е основна цел по ПРСР. Изследванията в страната през последните шест години показват, че наличието на работни места е основен фактор за задържане на местното население и за растеж, особено що се отнася до възпиране на миграцията на млади икономически активни хора. Очаква се ПРСР да има положително въздействие върху заетостта по отношение на създаване на нови работни места и по отношение на запазване на съществуващи работни места, които без подкрепа по ПРСР ще бъдат изгубени. Оценителите отчитат два “отрицателни” фактора, които влияят на въздействието на ПРСР върху заетостта:

- a) Общата тенденция в България и във всички страни от ЕС е населението в селските райони и заетите в земеделието да намаляват.
- b) Модернизирането на стопанствата също води до намаляване на броя на заетите в тях.

Опитът по САПАРД показва, че началните очаквания за създаване/запазване на работни места са твърде оптимистични. По ПРСР оценката на въздействието върху заетостта е предпазлива, макар и в унисон с прогнозите на Агенцията по заетостта.

Таблицата по-долу представя оценката за въздействието върху заетостта:

Таблица 22. Количествени цели за създадени/запазени работни места

Ос	запазени		Създадени	
	брой	%	брой	%
1	10,994	38%	3,129	18%
2	13,054	46%	300	2%
3	4,375	16%	13,800	77%
4	0	0%	520	3%
Общо	28,423	100%	17,749	100%

Целевите стойности за създадени и запазени работни места изглеждат реалистични и достижими в рамките на програмния период и ще допринесат за преодоляване на проблемите, идентифицирани в ПРСР по отношение на заетостта и участието на жените в работната сила. Важно е, обаче, и да се повиши рентабилността на стопанствата/предприятията и квалификацията на заетите в тях с оглед преодоляване на регионалните различия по отношение на реализиран продукт и доходи.

По отношение на участието на жените в работната сила следва да се отбележи, че повечето нови работни места се създават по Ос 3 – мерките за разнообразяване на икономическите дейности и създаване микро-предприятия. В двата случая се очаква да има засилено участие на жени в подкрепяните дейности и затова е важно да се осигури приоритет на тези дейности.

С оглед установяване на реализацията на целите за равнопоставеност на половете, годишното наблюдение на ефекта на програмата върху заетостта следва да диференцира данните за заетостта по полов признак.

При анализа на приноса на Ос 4 към заетостта се отчита създаването на заетост от МИГ, чиито административни структури ще се нуждаят от персонал. Оценката не отчита принос на проектите по оста към заетостта, тъй като този принос вече е отчетен по останалите оси.

Следва да се отбележи, че целевите стойности за инфраструктурните проекти и тези за обучение касаят само създадените/запазени работни места в рамките на програмния период, а по-дългосрочните ефекти от тези инвестиции във физически и човешки капитал ще надвишат тези стойности.

8. ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Глава 8, обхващаща оценката на околна среда, е включена в Том 2 от Доклада за предварителната оценка.

ТРЕТА ЧАСТ – ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

9. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

9.1. Изводи от програма САПАРД

Опитът от САПАРД е важна стъпка към приобщаването към процедурите на ЕС, но се появиха следните основни проблеми, които трябва да се имат предвид при изпълнението на Програмата за 2007-2013 година.

- Програма САПАРД не успя да заличи достатъчно различията между отделните райони на планиране. Напротив, неравномерното разпределение на средствата е довело до задълбочаване на различията. Повечето от постигнатите резултати са насочени към определена категория бенефициенти (големи зърнопроизводители в равнините на северо-източна и централната южна част на страната и проекти за промишлени растения по Мярка 1.1 Инвестиции в земеделски стопанства и за предприятия за преработка на месо, вино и плодове и зеленчуци, по Мярка 1.2) и основно за една цел, закупуване на машини и оборудване.
- Програмата нямаше значителен положителен ефект върху: а) структурния проблем с раздробяването на собствеността върху земята; б) подобряване на качеството на живот в селските райони; в) защита/подобряване на околната среда;
- Малко прозрачност в прилагането на процедурите (които в много случаи се нуждаят от опростяване) и недостатъчно информация, предоставена на потенциални бенефициенти и обратна връзка с кандидатите.
- Липсата на достъп до кредитни инструменти значително намали броя на кандидатстващите, като средствата се съсредоточиха в големи проекти, обхващащи малък брой територии, като по този начин се намали кохезионния потенциал на Програма САПАРД;
- Липсата на опит в изготвянето на бизнес планове, а оттам и ниското качество на подадените проекти;
- Цялостното управление на Програмата бе твърде централизирано;
- Някои от мерките, които биха могли да имат силен положителен хоризонтален ефект, всъщност започнаха твърде късно (Професионално обучение, Селска инфраструктура, Агро-екология), а други така и не бяха акредитирани – напоителна инфраструктура.
- Мерките по САПАРД, които по своята същност са иновативни, но изискват интензивна промоция (Създаване на групи производители), не бяха достатъчно популяризирани и доведоха и до сегашната липса на групи производители в плодския и зеленчуковия сектор (където дейностите по ОСП I могат да се извършват само от организации на производители);

9.2. Изводи от анализа на силните и слаби страни, възможностите и заплахите и проекто-варианта на ПРСР

Структура на фермите Броят на малките ферми (собственост на физически лица) е изключително голям, повечето от тях са полу-пазарни, обработващи само 15% от ИЗП, в повечето случаи със смесено производство (селско стопанство + животновъдство). Има и много малък брой големи ферми (частни еднолични търговци или юридически лица, включително кооперации), които управляват 3/4 от общата обработваема земя и са специализирани в производството на зърнени култури или животновъдство (птици/свине). Съответно и по-голяма част от работната ръка е съсредоточена в малки и средни стопанства.

Разпределение на земеделските стопанства: Голяма част от големите стопанства са съсредоточени в североизточния и централния южен макро район;

Ефективност на стопанствата: Малките ферми, ако изобщо са обработвани, се използват за семейния бюджет и са с много ниска ефективност. Средно-големите стопанства са по-добре структурирани, но страдат от липса на финансови ресурси (труден достъп до кредитиране). В общия случай една от слабостите на кооперациите е неадекватното им управление, подобно на големите частни стопанства, и че не винаги използват най-добрите технологии и подходящи маркетингови стратегии. Но все пак по-големите стопанства имат по-лесен достъп до адекватни финансови ресурси. Повечето собственици на малки стопанства имат недостатъчно или никакво техническо образование. В ХВП оборудването е остаряло и производствените технологии в общия случай не

отговарят на стандартите на ЕС. Има недостатъчна интеграция вътре в производствените вериги, като участието на научно-изследователските звена е много малко или никакво;

Основни производствени сектори: Най-важните продукти за българското земеделие и ХВП са: а) зърнени, тютюн, слънчоглед; б) добитък, овце, кози, свине, птици; в) хляб и тестени изделия, преработка на плодове и зеленчуци, млечни произведения, вино, тютюн и месо. Дървопреработвателният сектор също придобива все по-голямо значение и може да ускори икономическото развитие на селските райони с преобладаващи горски територии;

Продукти с високо качество и биологично производство: Има различни качествени продукти, които могат да бъдат подпомогнати и за износ (кисело мляко, сирене, вино, месни продукти, преработени зеленчуци). Биологичното производство понастоящем обхваща само 0,2% от ИЗП, но Националният план за действие за биологично производство предвижда сертифицирането на 8% от ИЗП до 2013 г.;

Горско стопанство: Само 20% от националните залесени площи в страната не са държавна собственост. Секторът страда от раздробяване на частната собственост, което пречи на правилното управление на горите. Горите, собственост на общините, могат да се смятат за основен партньор в развитието на този сектор. Секторът трябва да се справи с общата липса на пътна инфраструктура, което затруднява правилното управление на залесените територии, особено по отношение на защита от пожари.

Оценка на нуждите и съответствието на целите на Програмата с тях: Анализът на силните и слабите страни, възможностите и заплахите посочва нуждите, към които следва да се насочи помощта по Програмата. В този смисъл предвидените мерки изглеждат удачни, но може да се подобрят чрез включване/засилване на действията за улесняване на достъпа до кредити, въвеждане на иновативни техники (Ос 1), дейности за изпълнение на Рамковата директива по водите (Ос 2). За Ос 4 провеждането на интензивна информационна кампания е от първостепенно значение за преодоляване на липсата на опит при прилагане на този вид дейности.

Адаптиране на формулирането на стратегическите цели и под-цели на Програмата: С цел да се конкретизира и опише подхода на Управляващия орган и с оглед на коментарите на Комисията, се правят някои предложения за изменения във формулировката на някои от целите и под-целите;

Логика на дейностите: Връзките между стратегическите цели и специфичните под-цели показват, че има ефективна координация между отделните оси, например, по отношение на очакваното положително въздействие на мерките върху околната среда. Съществува и добра обвързаност със Стратегическите насоки на Общността, макар че следва да се обърне повече внимание на постигането на териториален баланс и на участието на жените на пазара на труда. Дейностите по Лидер също следва да се разработят по-подробно.

Организация на Управляващия орган, Разплащателната агенция и Сертифициращия орган, процедурите по изпълнението: Българското правителство вече е планирало укрепването и реорганизацията на Дирекция "Развитие на селските райони" (УО). Държавният фонд ще изпълнява ролята на Разплащателна агенция, поради опита, натрупан при изпълнението на дейности по САПАРД и наличието на добре структурирана рамка от офиси из цялата страна.

Съгласуваност на Програмата: Добра съгласуваност на програмата с другите дейности (финансирани от ЕС и други фондове), насочени към развитието на селските райони. ПРСР посочва критерии с цел избягване на прекриване с други програми.

Ефективност на Програмата: Оценителят прави анализ на всяка мярка по отношение на най-важните параметри (критерии за приоритет, допустими разходи, адекватност на разпределението на финансовите ресурси и др.) и включва някои препоръки.

Количествено изразяване на показателите: Всички индикатори за резултатите и въздействията са изразени количествено.

Оценяване на очакваните въздействия: Оценени са три основни проблема: а) икономическия растеж с увеличение на нетната добавената стойност (НДС) с повече от 200 МППС; б) околната среда и в) заетостта със създадени 19 309 и запазени 27 758 работни места.

КОНКРЕТНИ ИЗВОДИ ОТ АНАЛИЗА НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Обобщение и конкретни препоръки от анализа на околната среда са представени в Том 2 Стратегическа оценка на въздействието върху околната среда.

10. ПРЕПОРЪКИ ЗА ЕФЕКТИВНО ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ

10.1. Промяна в броя на мерките за прилагане и преразпределение на техните бюджети

Оценителят смята, че следните изменения в целите на мерките и бюджетите са по-удачни с оглед набелязаните нужди и гарантират постигането на целите на Програмата за развитие на селските райони в България:

Предлага се следното прехвърляне на бюджетни средства, засягащо мерките по Ос I:

Взема от			Прехвърляна сума Милиона евро обществени фондове	Прехвърля към			Стари с/у нови резултати
Код	Мярка	Милиона евро обществени фондове		Код	Мярка	Милиона евро обществени фондове (=стари+нови)	
131	Подпомагане на фермерите да се приспособят към нарастващите изисквания на стандартите, произтичащи от законодателството на Общността	98.28	Всичко	121	Модеризиране на фермите	479.13 (380.85 + 98.28)	Ферми: 4200 / 5300 Общ размер на инвестициите, милиона евро 760/ 960
132	Подпомагане на фермерите, които участват в схеми за качество на храните	6.14	Общо от двете мерки	111	Обучение, информация и разпространяване на знания	42.99 (30.71 + 12.28)	Брой участници в обученията: 12,000/ 20,000 Брой дни обучение: 100,000/ 170,000
133	Подпомагане на групи производители за информационни и рекламни дейности за продукти, включени в схеми за качество на храните	6.14					
122	Подобряване на икономическата стойност на горите	67.57	40.0	125	Подобряване и развитие на инфраструктурата, свързана с развитието и адаптирането на земеделието и горското стопанство	89.14 (49.14 + 40.00)	Брой подпомогнати дейности 150/ 250 Окрупняване на земята Брой проекти: 44/ 75 Горски пътища, км 1000/ 1500 Водна инфраструктура (напоивани земи, ha): 500/ 800 Земеделски пътища, км 500/ 750 Общ размер на инвестициите, милиона евро 60/ 100

Обяснение и обосновка на предлаганото реструктуриране на целите и бюджета на мерките:

Проблема с административния капацитет

Трябва да се отбележи, че предлаганите по-горе промени ще доведат до намаляване на административното бреме върху Управляващия орган и Разплащателната агенция, тъй като по-малък брой мерки от ПРСР ще се акредитират, популяризират, изпълняват, наблюдават, отчитат, оценяват и изменят.

М 131 (отменена) към М 121:

Инвестициите в нови съоръжения и оборудване, отговарящи на изискванията на европейското законодателство, са много по-необходими с цел по-бързото реструктуриране и модернизация на българското земеделие. По-големият брой съвременни конкурентоспособни стопанства, опазващи околната среда, ще имат по-благоприятно въздействие върху икономиката и околната среда отколкото плащания за компенсации за високите стандарти на

Общността. Това ще реши и проблемите, свързани с вертикалната интеграция на първичните производители/преработватели и ще подобри доставките на качествени суровини за преработвателната промишленост.

М 132 + М 133 (и двете отменени) към М 111:

Броят на образованите земеделски собственици на малки стопанства в България е много малък.

Кандидатите по повечето мерки за физически инвестиции и реструктуриране по ОС I (М 112, М 121, М 122, М 141 и М 142) се нуждаят от обучение по съответните съвременни производствени технологии, които опазват околната среда.

Същото се отнася и до потенциалните бенефициенти – собственици на земеделски и горски стопанства в земи с висока природна стойност, WFD, обекти от НАТУРА 2000, включително и такива, които искат да прилагат агро-екологични мерки по НАЕП (те са бенефициенти по почти всички мерки от ОС II).

Очакваният брой обучаеми по всички споменати мерки е много голям, поради което се препоръчва да се увеличат бройките в целевите групи по съответната мярка и да се увеличи бюджетът ѝ, за да се постигнат набеязаните цели.

Увеличаването на бюджета може да дойде от предлаганите схеми за качество, чието изпълнение макар и полезно и новаторско, в България е предхождано от необходимостта да обучи работната ръка, заета в първичните сектори – земеделие и горско стопанство.

М 122 (прехвърляне на по-голяма част от бюджета) към М 125

Гъстотата на горските пътища в българските гори е недостатъчна. Наличието на горски пътища е предпоставка не само за подобряване на икономическата стойност на горите, но и на управлението на горите и екологичните земи в залесените територии, включително тези със специален режим като земи с висока природна стойност, обекти от НАТУРА 2000 и НАЕП – биологично земеделие или запазване на традиционни породи и др.

Затова се предлага прехвърляне на бюджета от М 122 към М 125 - под-мярка 3 - Горски пътища.

Предлаганото реструктуриране на целите и бюджетите на мярката ще донесе повече полза и положително въздействие от прилагането на ПРСР за България, особено по отношение на заетостта. Всъщност, новият сценарий може да увеличи очаквания брой запазени работни места от 28 423 на 30 083, а на новосъздадените от 17 749 на 20 212 благодарение на използването на финансови ресурси за дейности, създаващи повече възможности за бизнес.

Предлаганите промени в ПРСР са отразени в таблицата по-долу, съдържаща предвижданите резултати и въздействия от изпълнението на ПРСР.

ОС 1 – ПОДОБРЯВАНЕ НА КОНКУРЕНТНОСПОСОБНОСТТА													
Код	Начало	Мярка	Милиона евро обществен и фондове	Очаквани резултати	Количество	Резултати			Въздействие			Нето допълнителни Работни места на пълен работен ден	
						Индикатор	УМ	Стойност	Индикатор	УМ	С-т	Запазени	Създадени
111	2007	Обучение, информация и разпространяване на знания	42.99	Брой участници в обучението:	20,000	Участници, преминали обучението успешно	Брой	16,000	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	226.7	4,000	1,120
				Брой дни проведени обучения:	170,000								
112	2007	Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери	104.43	Брой подпомогнати млади фермери:	4,160	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	14.68	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	18.3	1,664	1,664
				Общ обем инвестиции на представените бизнес планове	208 милиона евро								
143	2007	Консултантски услуги (Чл. 34 от Договора за присъединяване на България и Румъния)	6.14	Брой подпомогнати фермери:	20,000	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	7.06	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	226.7		
				Групи производители	500								
114	2010	Използване на консултантски услуги от фермери и собственици/ползватели на гори (2010-2013)	36.86	Брой подпомогнати фермери:	40,000	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	9.88	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	226.7		
				В т.ч. собственици на гори	5,000								
121	2007	Модернизиране на фермите	479.13	Брой земеделски стопанства, получили инвестиционна помощ	5,300	Брой стопанства, въвели нови продукти/технологии	Брой	3,710	Икономически и ръст	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	26.67	1,060	159
				Общ обем на инвестициите:	960 милиона евро	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	5,61	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	906.7		
122	2007	Подобряване на икономическата стойност на горите	27.57	Брой горски стопанства, получили инвестиционна помощ	10 000+100 общини	Брой стопанства, въвели нови продукти/технологии	Брой	1,000	Икономически и ръст	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	9.4	100	10
				Общ обем на инвестициите:	40 милиона евро	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	1,76	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	113.3		
123	2007	Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти	245.71	Брой подпомогнати предприятия:	610	Брой стопанства, въвели нови продукти/технологии	Брой	427	Икономически и ръст	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	32.6	830	519
				Общ обем на инвестициите:	550 милиона евро	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔGVA Meur	5,63					
				Брой стопанства, въвели решения, съхраняващи околната среда		Брой		488	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден			

Код	Начало	Мярка	Милиона евро обществен и фондове	Очаквани резултати	Количество	Резултати			Въздействие			Нето допълнителни Работни места на пълен работен ден	
						Индикатор	UM	Стойност	Индикатор	UM	С-т	Запазени	Създадени
124	2008	Сътрудничество за разработване на нови продукти, процеси и технологии в земеделието, хранителната промишленост и горския сектор	24.57	Брой подпомогнати инициативи за сътрудничество:	175	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	0.19	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	3.5		
						Брой стопанства, въвели нови продукти/технологии	Брой	500	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	340.0		105
125	2008	Подобряване и развитие на инфраструктурата, свързана с развитието и адаптирането на земеделието и горското стопанство	89.14	Брой подпомогнати дейности:	250	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	1.59	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	27.1	2,000	
				Брой обединени земи	75 проекта								
				Горски пътища, км	1 500 км				Labour Productivity	ΔGVA €/FTE	226.7		
				Водна инфраструктура	800 ha напоявани земя								
				Земеделски пътища, км	750 км								
				Общ обем на инвестициите:	100 милиона евро								
126	2008	Възстановяване на селскостопанския производствен потенциал, разрушен от природни бедствия	12.29	Брой превантивни дейности	1,000	Брой възстановени хектари	Брой	57,000	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	3.0	200	
				Общ обем на инвестициите:	12 милиона евро	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	226.7					
141	2007	Подпомагане на полупазарни стопанства в процес на реструктуриране	147.43	Брой подпомогнати полупазарни стопанства:	21,000	Брой ферми, излизащи на пазара	Брой	16,800	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	21.1	2,100	
									Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	226.7		
142	2007	Подпомагане създаването на групи производители	12.29	Брой създадени групи производители:	150	Увеличаване на земеделския БДС в подпомогнатите стопанства	ΔБДС милиона евро	10.59	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	0.2	225	105
				Оборот на подпомогнатите групи производители:	307,5 милиона евро	Брой ферми, излизащи на пазара	Брой	4,950	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	680.0		
ОБЩО ОС 1			1228.55			ΔБДС милиона евро		57.0	N ΔДС MPPS	141.87	12,179	3,682	

На подобна логика се базира и предложението за прехвърляне на средства в рамките на Оси II и III.

Взема от			Прехвърляна сума Милиона евро публ. фондове	Прехвърля към			Стари с/у нови резултати
Код	Мярка	Милиона евро обществени фондове		Код	Мярка	Милиона евро обществени фондове (=стари+нови)	
М 216	Подпомагане на непроизводствени инвестиции	7.8	7.8	М 214	Агро-екологични плащания	319.4 (311.6 + 7.8)	Брой подпомогнати стопанства 40,000/ 42,000 Подпомогнатата площ 110,000/ 113,000
М 322	Възстановяване и развитие на селата	539.02	39.02	М 312	Подкрепа за създаване и развитие на бизнес	138.53 (99.51 + 39.02)	Брой подпомогнати предприятия: 3,000/ 4,200

Причината за отмяната на М 216 и прехвърлянето на бюджета към М 214 е, че ще бъде много по-полезно финансовите ресурси да се концентрират в дейност, която може да привлече голям брой кандидати (и да намали административното бреме на Управляващия орган и Разплащателната агенция за изпълнението, наблюдението и оценяването на мярката).

Що се отнася до Ос 3, предложението се основава на факта, че социално и икономически качеството на живота ще се подобри повече, ако се създадат допълнителни работни места и заетост в селските райони, а не просто да се изгражда допълнителна инфраструктура. Опитът от САПАРД показва, че инвестиции за инфраструктура в размер на 500 милиона евро са достатъчни за значително подобряване на инфраструктурата в 800 селища.

Това благоприятно развитие, разбира се, зависи от възможността младите предприемачи да получат временно финансиране за своите одобрени проекти. Ето защо горното предложение остава при условие, че се изготви и стартира специален финансов инструмент за временно финансиране и осигуряване на достатъчно консултантски услуги по места, които за подпомагат младите предприемачи (специално внимание се обръща на младите жени), на които по принцип по-трудно се отпускат заеми поради липсата на бизнес история.

Алтернативният сценарий за генерирането на резултати и въздействия е представен в Таблицата на следващата страница.

ОС 3 КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ

Код	Начало	Мярка	Милиона евро обществени фондове	Очаквани резултати	Количество	Резултати	UM	Стойност	Въздействия			Нето допълнителни постоянни работни места	
				Индикатор		Индикатор			Индикатор	UM	Стойност	Запазени	Създадени
311	2007	Разнообразяване към неземеделски дейности	149.27	Брой бенефициенти:	4500	Увеличаване на неземеделската брутна добавена стойност на подпомогнатите бизнеси	ΔБДС милиона евро	7.88	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	8.51	2,500	6,000
				Брой подпомогнати нови туристически проекти	1500	Бруто създадени нови работни места	Брой	1,200					
				Общ обем на инвестициите в туризма – милиона евро	126	Допълнителен брой туристи на ден	Брой	8,000	Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. Места на пълен раб. ден	495.00		
				Общ обем на инвестициите: Милиона евро	210	Население в селските райони, облагодетелствано от подобрените услуги	Брой	12,000					
312	2007	Подкрепа за създаване и развитие на бизнес	138.53	Брой подпомогнати/създадени микро- предприятия:	4,200	Увеличаване на неземеделската брутна добавена стойност на подпомогнатите бизнеси	ΔБДС милиона евро	10.25	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	7.74	2,000	7,000
				Вкл. новосъздадени	1,600	Бруто създадени нови работни места	Брой	1,200					
				Общ обем на инвестициите: Милиона евро	370								
				други									
313	2007	Насърчаване на дейности, свързани с туризма	32.25	Брой подпомогнати нови туристически проекти	250	Увеличаване на неземеделската брутна добавена стойност на подпомогнатите бизнеси	ΔБДС милиона евро	7,50	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	3.93		625
						Бруто създадени нови работни места	Брой	300					
				Общ обем на инвестициите: Милиона евро	58	Нови разработени и изпълнени междурегионални продукти на селския туризъм	Брой		Производителност на труда	ΔБДС евро/раб. места на пълен раб. ден	495.00		
						Допълнителен брой туристи на ден	Брой	8,000					
321	2007	Основни услуги за населението и икономиката в селските райони	101.36	Брой подпомогнати проекти:	1200	Население в селските райони, облагодетелствано от подобрените услуги	Брой	320,000	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	22.64		525
				Брой подпомогнати културни центрове	240								
				Брой изградени/обновени спортни съоръжения	180								
				Брой подпомогнати заведения за социални услуги	420	Увеличение на достъпа до интернет в селските райони	Брой	300,000					
				Брой разработени информационно-технологични услуги	360								
				Общ обем на инвестициите: Милиона евро	120								

322	2007	Възстановяване и развитие на селата	500.00	Брой села, в които да осъществени проекти:	800	Население в селските райони, облагодетелствано от подобрените услуги	Брой	500,000	Икономически ръст	N ΔДС MPPS	14.3	350	1,560
				Брой обновени сгради	1,250								
				Км подобрени пътища	3 800 km								
				Брой селища с подобрени водоснабдяване и канализация	550								
				Общ обем на инвестициите в пътна инфраструктура	250 милио на евро								
				Общ обем на инвестициите във водоснабдителни и канализационни системи	150 милио на евро								
				Общ обем на инвестициите в сгради	100 милио на евро								
				Общ обем на инвестициите: Милиона евро	500								
ОБЩО ОС 3			921.42		ΔБДС милиона евро		25.63	N ΔДС MPPS		57.91	4,850	15,710	

10.2. Гарантиране ефикасното изпълнение на целите

- Предвид изключително разнообразната структура на стопанствата и предприятията в земеделието, горското стопанство и ХВП, е необходимо да се изготви подходяща стратегия за всяка мярка, отчитайки както типовете потенциални ползватели на подкрепата така и географското им разположение в страната. След като са определени приоритетните ползватели и/или райони за всяка интервенция е необходимо да се настроят и съответните условия за допустимост и системи за ранкиране на допуснатите за разглеждане проектни предложения/кандидати за подкрепа.
- Важно е на кандидатите и бенефициентите по Програмата да се предостави ефективна процедура за възражения срещу решения на Управляващия орган или Разплащателната агенция; също се препоръчва на кандидатите и бенефициентите да се предостави трибуна за обмяна на добри и лоши практики, опит и предупреждения срещу неквалифицирани / некоректни консултанти, доставчици на услуги, техника или материали.
- Друг стратегически въпрос е необходимостта да се фокусират ресурсите на Програмата върху производствени сектори, които са перспективни по отношение на добавената стойност, експорта, опазването на околната среда.
- За всяка от мерките са изготвени специфични препоръки. Като цяло, препоръчва се определянето на критерии за приоритетност, особено за мерките, по които е налице голям брой потенциални бенефициенти.
- Опитът по САПАРД трябва да се вземе предвид при подготовката на процедурите за прилагане на ПРСР, така че да се избегнат проблемите в миналото. По-точно: а) необходимо е да се подсигури пълна прозрачност на процедурите: по отношение списъка с избираеми инвестиции, системата за ранкиране и избор на допустими проекти, и подробни мотиви за отхвърлянето на останалите; б) постигането на главните и оперативни цели на ПРСР винаги трябва да бъде с приоритет над стремежа само да се постигнат задачите по “усвояване на бюджета по мерките”. Липсата на “интерес” по определена схема за подкрепа в мерките може да се дължи на недостатъчна информация недобре насочена към потенциалните бенефициенти, или на недостатъчен достъп до “междинно финансиране” на проекта преди получаването на подкрепата за завършения проект; в) процедурите трябва да бъдат максимално опростени за да се намалят транзакционните разходи за кандидатите/бенефициентите.
- Подходящото устройство на УО и РА и техните взаимодействия са съществени за успешното постигане на количествените цели на ПРСР. Предвид изключително големия брой очаквани проектопредложения, които трябва да бъдат обработвани при изпълнението на мерките, се препоръчва значителна част от административните процедури да се извършва на децентрализирано – областно ниво. Специфичното техническо обучение на съответния персонал може много да спомогне за ефикасното им прилагане.
- За да се подсигури необходимата ефикасност на процедурите по време на прилагането на Програмата е изключително важно да се подсигури по-тясно сътрудничество между УО и РА.
- Препоръчително е да се изгради специализирана Управленска информационна система (Management Information System), за да се опрости и направи по-прецизно набирането на информацията за мониторинг на Програмата.
- За да се достигне и до потенциални бенефициенти от малцинствата е необходимо да се предприемат специфични стъпки. Информационната кампания трябва да намери техническите решения за подходящата и директна работа с тях, като се вземат предвид регионалните концентрации на малцинствените групи.
- Важен проблем за разрешаване от ПРСР е гарантирането на по-лесен достъп за бенефициентите до кредити за инвестициите по проекта (междинно финансиране).
- При прилагането на мерките трябва да се насърчава участието на жените на пазара на труда. При оценките на проектопредложения, подадени от жени трябва да се присъждат допълнителни точки.
- От гледна точка “йерархия на нуждите” на България изглежда, че прилагането на някои мерки трябва бъде стартирано възможно най-бързо – особено тези, които допринасят за постигането на по-добър капацитет за

управление на проекти от целеви бенефициенти, или такива, които носят колективна полза (Обучение, Консултиране, Придобиване на умения, Подход ЛИДЕР).

- Дейностите, свързани с обучение би трябвало да включват и създаването на ефективна мрежа от частни консултанти, способни да помогнат при подготовката на проектопредложенията. Административното натоварване на службите, натоварени да оценяват проектопредложенията ще бъде намалено, ако документите които получават, отговарят на правилата.
- За създаването и прилагането на някои от мерките на ПРСР е необходимо да се вземат предвид предложените в *Стратегическата оценка на въздействие върху околната среда* предохранителни действия за избягване на нежеланите им отрицателни въздействия върху околната среда.
- Стратегията на програмата трябва да има за приоритети качествените, биологичните и традиционните продукти.

REFERENCES

1. Treaty of Accession to the European Union for Bulgaria and Romania, 3 March 2005
2. Council Regulation (EC) 1782/2003 establishing common rules for direct support schemes under CAP
3. Draft National Strategic Plan for Rural Development of Bulgaria (Second Version – March, 2006) & Comments on the Plan provided by DG Agri;
4. Draft National Strategic Plan for RDP (Third version – end-June, 2006);
5. Draft texts of the RDP measures to be implemented in Bulgaria 2007-2013 and their financial tables
6. Regulation 1698/2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development;
7. Draft Commission regulation with detailed rules for application of CR 1698/2005 (version February 2005);
8. Community Strategic Guidelines for Rural Development Policy for the programming period from 1 January 2007 – 31 December 2013;
9. Establishing the National Strategy Plan, Guidance Template, Document de Travail de Commission, Nov 16th 2005
10. Draft Documents related to the CMEF from the Technical meetings in Brussels from November 30th 2005 and May 2nd 2006
11. Directive 2001/42/EC on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment;
12. Evaluation – What is it good for? DG AGRI Lunchtime Debates 13 March 2006 Martin Scheele AGRI G.4 - Evaluation of Measures applicable to Agriculture; Studies [Powerpoint presentation provided by Mr. Ortner – Austrian expert with the Twinning Project team at MAF]
13. WGs – Namelists of the WGs members and minutes from their discussions and decisions in second half of 2005 and first half of 2006 (part of the consultation process for partnership).
14. SAPARD Mid-term evaluation by “Agriconsulting” SA, 2003;
15. SAPARD Annual Report 2005; Rural Development Directorate, MAF, May 2006;
16. National Agriculture Report 2005; Economic Policy Directorate, MAF
17. Analysis on the autumn campaign 2000-2005 (sowing and production of cereals; climatic conditions, state support, varieties, etc.), Agristatistics Directorate MAF
18. BANSIK 2005; Final results for utilization of the Bulgarian agricultural lands in 2005 {also historical comparison back to 1998} Agristatistics Directorate MAF
19. Import and export of fresh fruits and vegetables 2004-2005, Marketing dpt., Economic Policy Directorate, MAF
20. At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe United Nations Development Programme Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States, Bratislava 2006
21. Avoiding the Dependency Trap, United Nations Development Programme, Grösslingova 35, 811 09 Bratislava, Slovak Republic; <http://www.undp.sk>;
22. Assessment of the Capacity of Non-governmental organizations and business to participate in the absorption of the EU Structural and Cohesion Fund, Summary; UNDP, Bulgaria, Sofia, April 2006
23. Several booklets from the site of Ministry of Agriculture and Forestry explaining CAP I mechanisms, trade regimes, EU Quality Policy and specific market organizations (plant and animal products) within the EU Single Market;
24. Establishment of Paying Agency and Integrated system for administration and Control (IACS) in Bulgaria; MASTER PLAN; Sofia, 9 January 2006
25. National Strategic Reference Framework Bulgaria 2007-2013 [for EU Structural Funds]; Working Draft Position Paper [by the EC], June 2006
26. Draft National Forestry Policy and Strategy “Sustainable development of the forestry sector in Bulgaria 2003-2013”, July 2003, Sofia, National Forestry Board, MAF
27. Bulgaria: Survey on rural development needs; The World Bank, April 2004
28. Municipal Administration Capacity and Community Mobilization Assessment, WB/MAF, Preparation for a Rural Development Project (PO83436); Sofia, October 2004
29. A Practical Guide to the Strategic Environmental Assessment Directive Practical guidance on applying European Directive 2001/42/EC “on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment” Office of the Deputy Prime Minister, Eland House, Bressenden Place, London SW1E 5DU

30. *A Handbook on Environmental Assessment of Regional Development Plans and EU Structural Funds Programmes - European Commission, DGXI, Environment, Nuclear Safety and Civil Protection August 1998*
31. *Annual bulletins and Reports for the state of environment in Bulgaria, which is issued yearly by the Ministry of Environment and Waters and the Executive Environmental Agency*
32. *Action Plan on climate change (2005 – 2008)*
33. *Development of the Water Sector (2004 – 2015)*
34. *EEA (2005): Agriculture and the environment in EU-15 – the IRENA Indicator Report. EEA Report No. 6/2005. Kopenhagen.*
35. *EK (2006): Guidance for the Common Monitoring and Evaluation Framework. Rural Development 2007-2013. Doc 2 - Doc 15. DG for Agriculture and Rural Development. Brüssel.*
36. *Hovorka, G. (2006): The influence of agricultural policy on the structure of mountain farms in*
37. *Austria. Beitrag zum 96. EAAE-Seminar. Tänikon.*
38. *National Environment Strategy (2006 – 2015) and National Action Plan*
39. *National Waste Management Programme (2003 – 2007) National Strategy for Management and National Programme for priority construction of urban waste water treatment plans (UWWTP) 1999*
40. *National Strategic Plan for Fisheries and Aquaculture, 2006*
41. *Österreichisches Programm für die Ländliche Entwicklung 2007 – 2013 Umweltbericht im Rahmen der Strategischen Umweltprüfung gem. RL 2001/42/EG Bearbeitungsstand: 5. Mai 2006*
42. *OP "Human Resources Development", 2006*
43. *OP "Regional Development", 2006*
44. *The Sixth Environment Action Programme of the European Community 2002-2012*
45. *Bulgarian National GHG Inventory Report of 2004 - Greenhouse Gas Emissions in Republic of Bulgaria 1988, 1990-2004. National Inventory Report 2004, Submission 2006 :*

ПРИЛОЖЕНИЯ

- Приложение 1. Кратко описание на българските мерки по САПАРД**
- Приложение 2. Подробен списък на договорените по САПАРД резултати по мерки и сектори за периода 2000—2006.**
- Приложение 3. Разпределение на договорените субсидии по мерки на САПАРД за периода 2001—2005.**
- Приложение 4. Международна търговия с основни селскостопански стоки**
- Приложение 5. Съществени проблеми в различните сектори на хранителната промишленост**
- Приложение 6. Вътрешно съгласуване на целите и мерките на ПРСР по оси**

Приложение 1. Кратко описание на българските мерки по САПАРД

Заглавие на мярката	Обхват на мярката	Бенефициент на мярката
Приоритет 1		
М.1.1 Инвестиция в земеделски стопанства	Инвестиране в качество на продуктите и подобряване на технологиите за производство на млечни и месни продукти; подобряване на породите, възстановяване на масиви, възстановяване на сгради	Физически лица (не по-възрастни от 55 години) или юридически лица с не повече от 25% държавно или общинско участие, регистрирани като земеделски производители
М.1.2 Подобряване на обработката и маркетинга на земеделски и рибни продукти	Подпомагане подобрения в секторите: производство на вино, преработка на плодове и зеленчуци, мляко и млечни продукти, риба и аквакултури, придобиване на недвижима собственост (с изключение на земя), закупуване на машини и оборудване	Физически или юридически лица с не повече от 25% държавно участие, регистрирани по Търговския закон.
1.2.1. Пазари на едро	Пазари за плодове и зеленчуци ще бъдат построени в няколко общини, одобрени от Министерството на земеделието и горите	Юридически лица, регистрирани в съответствие с приложимото национално законодателство, които имат не повече от 25% държавно участие
М.1.3 Развитие на селскостопански дейности, целящи опазване на околната среда;	Пилотни проекти за биологично земеделие и говедовъдство	Фермери, физически или юридически лица, които притежават, отдават или наемат под наем земя в продължение на най-малко 5 години в избраните пилотни райони и имат желание и готовност да възприемат „базов“ агро-екологичен пакет за цялото стопанство
М.1.4 Горско стопанство, залесяване на земеделски земи, инвестиции в горски стопанства, преработка и маркетинг на горски продукти	Инвестиции в горски и земеделски райони	Физически или юридически лица, общини, които са собственици на гори или горски площи, както и собственици и наематели (чрез договор с валидност поне 10 години) на гранични земеделски земи с площ не по-малко от 1 ha. Търговски фирми, с по-малко от 25% държавно участие и еднолични собственици, регистрирани в Публичния регистър по Закона за горите, както и кооперации с основна дейност в областта на горското стопанство и дъвропреработването; Организации на собственици на гори (с обща площ на горите, притежавани от организацията, над 5 ha), създадени с цел общо управление на горите на членовете.
М.1.5 Създаване на групи производители	Насърчаване на създаването на групи производители	Групи производители, които имат не по-малко от 30 члена и минимален обем реализирана на пазара продукция на стойност 150 000 евро общо от всички членове, генериран от производството, за което групата иска официално признаване и което има определен минимум от общата търговска продукция
М.1.6 Управление на водните ресурси	Реконструкция, модернизация и ремонт на водоснабдителни системи, защитни диги, отводнителни системи и регулиране на реки	Сдружения за напояване, регистрирани в съответствие със Закона за сдруженията за напояване – по под-мерки 1 и 2; общини – по под-мярка 3; Министерството на земеделието и горите – по под-мерки 3 и 4

Приоритет 2		
М.2.1 Развитие и разнообразяване на икономическите дейности, осигуряващи многостранни дейности и алтернативни доходи	Местни занаяти и екологични индустрии, килимарство и био-горива, пчеларство, дейности, свързани със защитата на местната флора и фауна, коневъдство, малки стопанства за отглеждане на аквакултури и дървопреработвателни предприятия, селски туризъм	Физически или юридически лица, живеещи или с регистрирани седалища в съответната община и регистрирани като земеделски производители
М.2.2 Възстановяване и развитие на селата, опазване на селското наследство и културни традиции	Възстановяване на техническата инфраструктура, реновация на сгради с архитектурно и историческо значение, селски туризъм	Общини от селските район на страната
М.2.3 Развитие и модернизация на селската инфраструктура	Рехабилитация на земеделски пътища, подобряване на туристическата инфраструктура, телекомуникациите и рехабилитация на електрическата мрежа	Общини от селските район на страната
Приоритет 3		
М.3.1 Подобряване на професионалното обучение	Осъществени в партньорство с МТСП	Регистрирани земеделски производители, регистрирани тютюнопроизводители, собственици или ползватели на гори, регистрирани по условията на Националното управление по горите, оператори, наети от регистрирани земеделски производители или горски предприятия
Приоритет 4		
М.4.1 и М 4.2 Техническа помощ	за изпълнението и мониторинга на Програмата с фокус правилния мониторинг на Програмата, гарантиращ адекватен поток на информация и публичност, осигуряване на външна експертна помощ при обучението, консултирането и помощ при оценяването на Програмата.	Министерството на земеделието и горите

Приложение 2 Подробен списък на договорените по САПАРД резултати по мерки и сектори за периода 2000—2006.

М.1.1 Инвестиция в земеделски стопанства -1605;

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия (лв.)	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Мляко	164	67 352 253,83	410684,47
Месо	121	78 083 563,64	645318,71
Плодове и зеленчуци	451	92 776 036,21	205711,83
Зърнени култури, етерични масла, тютюн, памук, цветя, медицински многогодишни растения	858	191 066 488,13	222688,21
Яйца и яйчени продукти	11	6 818 407,00	619855,18
Общо	1605	436 096 748,81	271711,37

М.1.2 Подобряване на преработката и маркетинга на земеделски и рибни продукти – 341;

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Вино	55	68 121 686,80	1238576,12
Плодове и зеленчуци	81	89 557 585,45	1105649,20
Мляко и млечни продукти	51	58 708 604,86	1151149,11
Месо	140	172 157 726,61	1229698,05
Риба и рибни продукти	14	15 568 208,74	1112014,91
Общо	341	404 113 812,46	1185084,49

Под-мярка 1.2.1 Пазари на едро - 16

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Пазари на едро	16	51431826,00	3214489,13

М.1.4 Горско стопанство, залесяване на земеделски земи, инвестиции в горски стопанства, преработка и маркетинг на горски продукти – 26;

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Изграждане на второстепенни горски пътища	0	0,00	0,00
Рехабилитация на горски пътища	4	224 267,00	56066,75
Засаждане на дървета с горски плодове	0	0,00	0,00
Закупуване на оборудване, инструменти, софтуер, технологии	2	248 398,00	124199,00
Общо	26	4 864 056,00	187079,08

М.1.5 Създаване на групи производители – 5 групи производители

М.1.5 Създаване на групи производители – 5 групи производители Сектор	Брой създадени групи производители	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Мляко и млечни продукти	1	68454,00	68454
Други	4	132744	33186
Общо	5	201198,00	40239,6

М.2.1 Развитие и разнообразяване на икономическите дейности, осигуряващи многостранни дейности и алтернативни доходи – 291;

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Селски туризъм	103	22 563 804,89	219066,07
Местно занаятчийство и агро-индустрия	7	2 069 215,61	295602,23
Дърводобив и био-горива	72	17 209 707,20	239023,71
Бубарство	0	0,00	0,00
Пчеларство	78	3 976 089,40	50975,51
Коневъдство	2	962 495,00	481247,50
Аквакултури	10	1 764 913,10	176491,31
Гъбопроизводство	5	845 330,86	169066,17
Преработка на етерично-маслени растения и билки	14	3 039 628,13	217116,30
Общо	291	52 431 184,19	180175,89

М.2.2 Възстановяване и развитие на селата, опазване на селското наследство и културни традиции – 88;

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Строителство или рехабилитация на паркове и информационни центрове	9	7270561.00	807840,11
Строителство или възстановяване на депа за земеделски и битови отпадъци	0	0	0,00
Строителство или възстановяване на водоснабдителни системи, рехабилитация на пътища	59	72 669 219	1231681,68
Строителство или възстановяване на канализационни системи	20	26 700 728	1335036,40
Реставрация на исторически сгради	0	0	0,00
Общо	88	106 640 508	1211823,95

М.2.3 Развитие и модернизация на селската инфраструктура – 50;

Сектор	Брой одобрени проекти	Одобрена субсидия	Средно одобрена субсидия за проект (лв.)
Възстановяване на съществуващи общински пътища, свързващи 2 или повече населени места в общината или в две съседни общини	40	76 268 583,00	1906714,58
Възстановяване на пътища до природни или исторически местности	1	1 543 358,00	1543358,00
Рехабилитация на земеделски пътища	0	0,00	0,00
Рехабилитация и разширяване на съществуваща водоснабдителна инфраструктура в селата	9	17 357 746,00	1928638,44
Общо	50	95 169 687,00	1903393,74

М 3.1. Подобряване на професионалното обучение - 3 проекта на стойност 532 524,00 лв.

М.4.1 & М.4.2 Техническа помощ)Програма - 12 проекта на стойност 1175634,00 лв.

Приложение 3 Разпределение на договорените субсидии по мерки на САПАРД за периода 2001—2005.

Район на планиране	% от общата площ	% от общо население	Показател за активност по САПАРД	M 1.1*	M 1.2	M 1.2.1.	M 1.3	M 1.4	M 1.5	M 1.6	M 2.1	M 2.2	M 2.3	M 3.1.	Общо
Северозападен	9.3%	6.6%	Брой кандидати	56	17	0	0	0		0	11	8	1		93
			% от всички кандидати	4,23%	7,14%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	3,78%	26,67%	5,88%		4,86%
			% от всички отпуснати средства	6,01%	6,74%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	2,23%	29,75%	8,98%		7,57%
Северен централен	16.2 %	14.9 %	Брой кандидати	229	26	0	0	0		0	44	4	2		305
			% от кандидатите	17,30%	10,92%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	15,12%	13,33%	11,76%		15,94%
			% от всички отпуснати средства	16,25%	7,04%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	15,23%	14,98%	13,02%		12,50%
Североизточен	18.0%	16.5%	Брой кандидати	454	45	0	0	0		0	34	10	6		549
			% от кандидатите	34,29%	18,91%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	11,68%	33,33%	35,29%		28,70%
			% от всички отпуснати средства	34,32%	19,12%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	7,65%	31,79%	42,70%		27,03%
Югозападен	18.3%	27.0%	Брой кандидати	50	43	1	0	5		0	68	2	1	2	172
			% от кандидатите	3,78%	18,07%	100,00%	0,00%	41,67%		0,00%	23,37%	6,67%	5,88%	100,00%	8,99%
			% от всички отпуснати средства	3,67%	17,62%	100,00%	0,00%	24,04%		0,00%	26,86%	8,26%	5,84%	100,00%	10,97%
Южен централен	25.0%	24.7%	Брой кандидати	353	76	0	0	6		0	86	6	5		532
			% от кандидатите	26,66%	31,93%	0,00%	0,00%	50,00%		0,00%	29,55%	20,00%	29,41%		27,81%
			% от всички отпуснати средства	24,40%	33,61%	0,00%	0,00%	61,75%		0,00%	29,91%	15,22%	22,39%		27,56%
Югоизточен	13.2%	10.3%	Брой кандидати	182	31	0	0	1		0	48	0	2		264
			% от кандидатите	13,75%	13,03%	0,00%	0,00%	8,33%		0,00%	16,49%	0,00%	11,76%		13,80%
			% от всички отпуснати средства	15,35%	15,86%	0,00%	0,00%	14,21%		0,00%	18,13%	0,00%	7,07%		14,36%
ОБЩО	100%	100%		1324**	238	1	0	12	19**	0	291	30	17	2	1913***

Източници:

- (1) Годишен доклад за САПАРД 2005, Таблица 4.1 от Приложенията;
- (2) Регионални планове за развитие на районите на планирае 2007-2013

Забележки: * М 1.1.... и т.н. – заглавията на мерките по САПАРД, използвани в България, са дадени в НПРЗСР 2000-2006г.

** 19 – означава, че по М 1.5 са признати 19 групи производители Мярката за създаване на групи производители; 13 от тях са в под -сектора „Тютюн“ и само 3 в сектор „Плодове и зеленчуци“

*** (1913) (7 проекта по М 4.1 Техническа помощ не са разгледани, тъй като не са свързани с проекти за развитие на производство/икономическа дейност)

1324** - Общия брой проекти, за които са сключени договори по дадена мярка

Приложение 4 Международна търговия с основни селскостопански стоки

Продукти	ВНОС			ИЗНОС			БАЛАНС: Износ – Внос			*Промяна в търговския баланс за 2005 спрямо 2004
	2004	2005	1-во тримесечие 2006	2004	2005	1-во 2006	2004	2005	1-во тримесечие 2006	Повишение с: Намаление с:
Зърнени храни - тона										
Пшеница	134470	6847	26	662436	1116382	288740	527966	1109535	288715	110%
Овес	16423	68	20	338197	229081	53388	321773	229013	53368	-23%
Царевица	165519	5989	1980	251747	519104	97849	86228	513115	95869	495%
Ориз	25522	19108	4738	2783	3564	2365	-22739	-15545	-2373	32%
Маслодайни -тона										
Слънчоглед	5593	3596	856	252759	489350	61864	247166	485753	61008	97%
Основни зеленчуци - тона										
Домати – оранжерийни	6948	7321	4676	166	68	6	-6783	-7253	-4670	-7%
Домати – градински	933	1216	0	21	172	0	-912	-1044	0	-14%
Краставици - дълги	3440	3045	1187	3975	5633	1609	535	2588	422	384%
Пиперки за директна консумация	6379	13994	291	2604	1142	3	-3776	-12852	-288	-240%
Лук за директна консумация	18361	16515	8665	659	426	93	-17702	-16089	-8572	9%
Праз	1445	1114	1324	10	3	402	-1435	-1111	-922	-23%
Картофи за директна консумация	39179	27898	3938	97	106	40	-39082	-27792	-3898	-28%
Основни плодове - тона										
Ябълки	26730	36170	15138	41	47	23	-26690	-36123	-15115	-33%
Кайсии	424	1963	0	1323	11	0	899	-1952	0	-117%
Праскови	5784	4873	3	6	4	0	-5779	-4868	-3	16%
Вишни	1405	517	0	0	7	0	-1405	-510	0	64%
Череши	3	496	0	370	251	0	368	-246	0	-167%
Сливи	179	429	5	168	76	0	-11	-353	-5	-3141%
Мляко и млечни продукти – тона										
Мляко и сметана,	24433	20944	5348	15731	18800	2970	-8702	-2145	-2377	75%
Неконцентрирани, неподсладени	197	183	89	225		53	28	-183	-36	-758%
Мляко и сметана,	12168	8381	2152	76		52	-12092	-8381	-2100	31%
Концентрирани, подсладени			0							

Кисело мляко	75	129	19	108	237	154	33	108	135	226%
Суроватка	5845	6668	1874	2	6	1	-5843	-6662	-1873	14%
Масло	2041	1861	480	149	2366	558	-1892	505	78	-127%
Сирене, кашкавал, извара	3547	3723	733	15171	15899	2153	11624	12176	1419	5%
Месо, прясно и замразено – тона	110528	129628	28964	14656	17000	3085	-95873	-112629	-25878	-17%
Говеждо	33368	50509	12510	91	126	89	-33277	-50382	-12420	-51%
Свинско	35744	34926	7158	216	129	26	-35529	-34798	-7132	2%
Прясно и замразено	15379	14610	3074	202	114	24	-15176	-14496	-3050	-4%
Пушено и солено	4865	1953	91	13	14	2	-4852	-1938	-89	60%
Сланина	15501	18363	3993	1	1	0	-15500	-18363	-3993	-18%
От дребен добитък	25	135	1	7343	8263	1160	7318	8129	1158	11%
Птиче	41391	44059	9295	6556	8481	1810	-34835	-35578	-7485	-2%
Яйца – за мътене – брой	7184998	13759997	1166666	481665	1446380	778334	-6703333	-12313617	-388332	-84%
За директна консумация	23406668	4398333	0	65868325	51876666	16808332	42461657	47478333	16808332	12%
Мед –тона	196	18	18	5620	3626	1440	5424	3607	1422	-37%
Вино - хектолитри	7561	46653	27467	902787	1141748	241824	895226	1095095	214358	22%
- трапезни (наливни)	2782	41866	25817	192279	242113	43936	189497	200248	18119	6%
- бутилирани (качествени вина)	3485	4261	1575	705549	889645	197751	702064	885384	196176	26%
- пенливи	1295	526	75	4959	9990	137	3665	9464	62	158%
Тютюн – тона	13954	6924	1362	42231	33383	9151	28278	26459	7789	-6%
„тръбно сушени“, тип „Вирджиния“	6371	3661	726	2287	1705	738	-4084	-1956	12	52%
„сушени на въздух“, тип „Бърли“	2033	1246	202	692	1151	131	-1340	-94	-70	93%
„сушени на слънце“, тип „Ориенталски“	3116	241	0	36439	29270	7614	33323	29030	7614	-13%
Други видове, тютюневи остатъчни продукти и др.	2433	1777	434	2814	1256	668	380	-521	234	-237%

Източник: Агенция „Митници“; събрани отчети и доклади на Дирекция "Икономическа политика", МЗГ

Забележка: Окончателни данни за 2004 и 2005 г., предварителни данни за първата четвърт на 2006 г.

Приложение 5. Съществени проблеми в различните сектори на хранителната промишленост

Таблица 1 Брой предприятия и техния капацитет според актуализирания регистър на Националната ветеринарна служба; секторите: месо, мляко и пчелен мед

Сектор	Общо до 08.05.06		Общо до 05.09.06		Промяна в %		Промяна	
	Брой	Капацитет	Брой	Капацитет	Брой	Капацитет	Брой	Капацитет
Мляко – тона на ден	171	5304,5	207	5735,43	21%	8,12%	36	430,93
Месо - общо тона годишно	364	588175,5	339	513 426,80	7%	-12,71%	-25	-74748,7
Кланици, транжорни за червено месо	93	260457,8	67	204 964	28%	-21,31%	-26	-55493,8
Кланици, транжорни за бяло месо	49	98643,7	46	63 020	-7%	-36,11%	-3	-35623,7
Преработка на месо	166	174636	165	192 783	-1%	10,39%	-1	18147
Мляно месо и месни продукти	56	18616	61	20 490	8,9%	10,07%	5	1874
Мед и пчелни продукти	25	35822	23	32169,8	-8%	-10,20%	-2	-3652,2

Месопреработвателна промишленост

Според регистъра на Националната ветеринарна служба (НВС) към 31 септември 2006 г. в сектора работят

339 предприятия (вкл. кланици, транжорни и месопреработвателни предприятия за бяло /птиче и заешко/ месо, червено месо и месни продукти) Общият годишен капацитет само за преработка на месо и месни продукти е 484 023 тона. Предприятията в сектора използват около 40% от своя капацитет. Много кланици и месопреработвателни предприятия (около 250) са затворени след декември 2004г. поради това, че не отговарят на Директивите на ЕС. Секторът разполага с достатъчно капацитет за задоволяване на нуждите на вътрешния пазар.

Направени са значителни инвестиции по програма САПАРД на стойност 360 296 555 лв. чрез 140 проекта в сектора и повечето предприятия сега работят според изискванията на ЕС и разполагат със значителен капацитет, който да би могъл да поеме предизвикателствата през следващите няколко години. Плануваните по САПАРД резултати (подкрепа на 45 проекта) са изпълнени на 311%, така, че повече от 1/3 от функциониращите предприятия са реструктурирани и модернизирани.

Секторът е с най-голяма степен на готовност и адаптация за работа в условията на ЕС в сравнение с останалите сектори от хранително-вкусовата промишленост. Независимо от това, че инвестициите в този сектор са най-големи и повече от половината предприятия са обновени и модернизирани, към **15.01.2007 г. само 26 предприятия имат лиценз за достъп до Европейския пазар**. След приключване на инвестиционните проекти подкрепени от САПАРД и други частни инвестиции се очаква още около 15 - 20 предприятия да получат лиценз за Европейския пазар през следващите месеци.

Секторът изпитва сериозен недостиг на местни суровини. Повече от 50% от суровините са внос. Очаква се увеличаване на цените на месните продукти поради увеличаване на цените на суровините (повечето от които се внос) след присъединяването на България към ЕС.

Общи наблюдения върху сектора

- През 2005 г. в България са произведени общо 128 985 t червено месо и 77 835 t бяло месо. Общото потребление на месо от домакинствата (без общественото хранене) достига 185 280 t.
- Българската месна индустрия е насочена основно към вътрешния пазар, произведените и внесени количества възлизат на 258 648t, а продадените количества месо и колбаси на вътрешния пазар са 286 470 t.
- Търговският баланс на прясно и замразено месо през последните години е отрицателен - 110 528 тона през 2004г., през 2005 г. са внесени 129 663 t месо (червено и бяло), като износът през тези години е съответно 14 656 и 17 000 тона.
- Тенденцията към увеличаване на вноса продължава и се очаква да се засили през следващите години.
- Повече от 50% от суровините са внос. Говеждо се внася основно от Бразилия – 42 180 тона и Аржентина - 4 900 тона.

- Очаква се секторът да се изправи пред значителни трудности след присъединяването на България към ЕС поради квотите на внос от трети страни, които са съвсем недостатъчни за сектора.
- Месото, което ще се внася от ЕС без мито, е по-скъпо от внасяното досега извън Европа.
- Очаква се увеличаване на цените на месните продукти поради увеличаването на цените на (месните) суровини след присъединяването на България към ЕС.

- Секторът има изграден достатъчен капацитет за задоволяване на потребностите на вътрешния пазар.
- Секторът страда от сериозен недостиг от местни суровини.
- Създадени са много съвременни нови предприятия за производство и преработка на месо, които отговарят на изискванията на ЕС.
- В хранителната промишленост, месопреработвателният сектор е най-добре оборудван и подготвен за присъединяването на България към ЕС.
- 2/3 от работещите предприятия в сектора имат малък производствен капацитет.
- В сектора има значително изкривяване на конкурентната среда на вътрешния пазар, тъй като 38% от сивата икономика не отчита своя оборот, не плаща данъци и пълния размер на осигуровки за служителите си и т.н.

- За разлика от другите предприятия в хранителната промишленост, месопреработвателният сектор има добър достъп до кредитен ресурс – около 77% от членуващите в АМБ²⁵ потвърждават това .
- Преобладаващата част от предприятията са въвели Добри производствени практики (ДПП).
- Около 28% от анкетираните от АМБ²⁶ предприятия са въвели HACCP и ISO и имат готовност да работят за ЕС.
- Месопреработвателният сектор има изключително силна браншова организация - Асоциацията на месопреработвателите в България (АМБ), която защитава интересите на предприятията и работещите в сектора и им помага да повишат своята конкурентоспособност, да приключат с реструктурирането и да се адартират към европейските стандарти.

²⁵ Асоциация на месопреработвателите в България

²⁶ Асоциация на месопреработвателите в България

Заклучения и препоръки за сектора

- Секторът не се нуждае от създаване на нови производствени мощности
- Секторът се нуждае от иновации, автоматизация на производството, внедряване на системи за контрол на качеството и нови продукти - с традиционен за региона вкус, екологично чисти, висококачествени и пазарно ориентирани.
- Секторът се нуждае от достатъчно количество местни суровини на разумни цени.
- Производителността в сектора е ниска, въпреки модернизацията и обновяването на предприятията.
- Има недостиг на квалифицирана работна ръка.
- Трудно се осигуряват квалифицирани работници и ръководни кадри.
- Конкурентоспособността на сектора ще бъде застрашена след влизането на България в ЕС поради очакваните затруднения от условията за внос от трети страни.
- 42% от анкетираните предприятия работят с по-малко от 50% от своя капацитет.
- ¼ от анкетираните използват 30% от мощностите си, от което следва изводът, че предприятията в сектора натоварват около 40% от своя капацитет.
- До този момент пречиствателните съоръжения и станции и опазването на околната среда не са били между приоритетите при финансиране.
- В месопереработвателния сектор, както и при останалите сектори от хранителната промишленост, са необходими сериозни управленски усилия и инвестиции, за да се спазят стандартите на ЕС при преработката и отвеждането на вторичните продукти и неутрализиране на отпадъците.
- Има традиционни месни продукти, които се радват на устойчиво търсене и имат потенциал за износ въпреки високите им цени, наложили се поради специфичните технологии и високото качество на използваните суровини при производството им.
- Конкурентоспособността на сектора на вътрешния пазар се определя от постоянно високото качество, ниската себестойност и подходящите опаковки и реклама.

Сектор "Мляко и млечни продукти"

Към 15.09.2006 г. в България работят 207 предприятия за преработка на мляко и производство на млечни продукти с общ годишен капацитет 2 059 888 т. мляко. Квотата за преработка на сурово краве мляко съгласно договора за присъединяване е 722 000 и за директна консумация 257 000 т. От тях към 15.01.12.2007 г. **са лицензирани за достъп до Европейския пазар само 34 (16 % от всички предприятия в сектора)**. След завършване на инвестициите по одобрените до 31.12.2006 г. 51 проекта по програма САПАРД с инвестиционна стойност над 130 110 552 лв. се очаква поне още 25 предприятия да получат лиценз за Европейския пазар.

Предприятията, произвеждащи типични традиционни местни продукти с висока биологична стойност може да произвеждат и биологични продукти от сертифицирани екологични райони. В Европа има увеличено търсене на такива продукти, чието производство може да получи финансова подкрепа чрез ПРСР.

На България е разрешен преходен период за суровото мляко до 31.12.09г., през който да постигне пълно съответствие с изискванията на ЕС.

Общи наблюдения върху сектора

- Първичният сектор, произвеждащ сурово мляко, се състои от множество малки стопанства, които нямат финансовата възможност да гарантират съответствие с изискванията на ЕС за хигиена, контрол и охлаждане на суровото мляко.

- Очаква се през 2007 г. много от малките производители на краве мляко да прекратят доставките поради не възможност да отговорят на санитарно хигиенните изисквания в Общността
- Големият брой предприятия на сравнително малката територия на България води до сблъсък при изкупуването на суровото мляко и неполярна конкуренция.
- Според официалните отчети натоварването на производствените мощности е под 50 %
- През 2005г. са събрани за преработка 824,6 милиона литра мляко , от които 94,6 % краве ;5,0 % овче, и 0,4 % козе и биволско.,а през 2004 г. количеството мляко, насочено за промишлена преработка, е 843 728 тона
- През 2005 г. производството на бяло саламурено сирене се е увеличило с 5,8% и е достигнало 50 257 t, докато производството на кашкавал е намаляло с 28 130 t, т.е. с 8,8% в сравнение с 2004 година.
- През 2005г. се наблюдава увеличение на количеството на течните пакетирани млека с 23,3 5% спрямо 2004 г.
- През 2004 г. производството на сурово мляко в страната е нараснало с 6.3% в сравнение с предходната година, достигайки до 1 598 042 тона, в т.ч.:краве – 1 344 750 т, биволско – 6 229 т, овче – 117 682 т и козе мляко – 129 381
- През 2005 г. е събрано и преработено 41 212 т. овче мляко , 1973 т. козе и 1714 т. биволско и смес и докато през 2004г. съответно 40 538 т - овче, 2 359 т - кози и 1750 т - биволско мляко.
- През 2005 г.са преработени 0,7 % повече мляко спрямо 2004г.
- През 2005 са внесени 20 944 т млечни продукти , а са изнесени 18 800 т.,
- През 2005 г. 26 от предприятията, отговарящи на изискванията на ЕС, са преработили 70.1% от овчето мляко (28.9 млн. литра). Биволско мляко е преработвано само в 4 предприятия от тази група и то е 72.3% от общо преработеното биволско мляко. В 5 от предприятията от първа категория се реработва козе мляко и това педставява 38.7% от общо преработеното козе мляко.
- Автоматизацията и компютризацията в цялостното производство се прилагат рядко. Болшинството предприятия работят с отделни технологични линии, като целият технологичен процес не е включен в общо компютърно управление и контрол.
- Като цяло в сектора преобладава старото оборудване.
- Само отделни звена от технологичните линии или машини за пакетиране или нови продукти са нови, прилагащи съвременни технологии за производство и мониторинг
- Съществуващата складова и хладилна база за зреене и съхранение на готовата продукция не винаги съответстват по обем на производствения капацитет и ветеринарно санитарните изисквания на ЕС
- Специализираният транспорт за доставка на сурово мляко и логистика на готовата продукция не е достатъчен и е в незадоволително състояние.
- Липсва единна маркетингова политика за представяне (промотиране) и реализация на българските млечни продукти.

Заклучения и препоръки за сектора

- Предвид квотата на България по договора за присъединяване към ЕС за производство и преработка на краве мляко и наличния капацитет, традициите в производството на българско бяло саламурено сирене, намиращо пазар в Европа, Близкия Изток и Америка са предпоставка за използването на тези производствени мощности за производство на продукти от овче, козе и биволско мляко.
- Тези местни продукти са традиционни за региона и имат висока биологична стойност и са удачна алтернатива за производството на сертифицирани биологични продукти . За повечето от тях пазарната ниша в Европа се разширява.
- Очаква се конкуренцията в сектора да се засили – както при изкупуването на сурово мляко, така и при реализацията на млечните продукти.

- Секторът се нуждае от автоматизация и компютризация на производствения процес.
- Предприятията от сектора трябва да намалят енергоемкостта на производството.
- Да въведат стандарти за качество и внедряване на ситемите HACCP, ISO, IFS и другите стандарти, изисквани в ЕС, САЩ и Канада.
- Изграждане на пречиствателни станции и съоръжения за опазване на околната среда.
- Пълно оползотворяване на вторичните продукти
- Внедряване на нови енергийни носители, енергоспестяващи източници, а при възможност и биогорива.
- Да се закупи специализиран транспорт за сурово, охладено мляко, и готова продукция
- Да се изгради и закупи оборудване за млекосъбирателните пунктове, които според новата нормативна база ще бъдат към преработвателните предприятия.
- Закупуване на оборудване за разнообразяване на асортимента, опаковките и подобряване на качеството и безопасността на произвежданата продукция

Мед и пчелни продукти

Съгласно регистъра на НВМС към 31.09.2006 г. в сектора работят 23 предприятия с капацитет 32 170 т. Капацитетът, който се използва е средно около 7000 т. в зависимост от произведената суровина. Към настоящия момент общият им капацитет е няколко пъти по-голям от произвежданите в България количества. По програма САПАРД към 18.12.2006г. в сектор „Пчеларство” са одобрени 78 проекта с инвестиционна стойност 10 309 298 лв. и капацитет 8 095 тона /год мед и пчелни продукти.

Общи наблюдения върху сектора

- През 2005г. е произведен 4 840 т пчелен мед, а средно производството през последните години достига 6 650 т.
- Над 85 % от произведеният мед се изнася предимно за страните от ЕС, следвани от САЩ, Турция и Саудитска Арабия. Поради това сектора е в голяма зависимост от конюнктурата на Европейския пазар.
- Над 90 % от износа на пчелен мед се доставя за преработвателните предприятия и само малка част се пакетира под етикет на клиента или собствена марка.
- Регистрираните предприятия отговарят на ветеринарните и санитарни изисквания на ЕС.
- Най-големият проблем на сектора е нелоялна конкуренция от нерегистрирани преработватели и производители на пчелен мед, които продават и произвеждат медоподобни продукти.
- Недостатъчни количества пчелен мед са причина за неефективното използване на производствените мощности.
- Нестабилни пазари и липса на договорни практики както при доставката на суровина, така и при реализацията на продукцията.
- Незадоволителен превантивен контрол от РВМС за употреба на антибиотици и влагане на неспецифични захари.

Заклучения и препоръки за сектора

- Внедряването на системите за управление и контрол на качеството и безопасността на продуктите са от главните преоритети на сектора
- Липсата на задължителен лабораторен контрол за остатъчни вещества от пестициди, антибиотици и неспецифични захари трябва да бъде преодоляна чрез внедряване на апаратура за контрол на няколко места в страната.
- Използуване на маркетингови инструменти и подкрепа на първичното производство, ще доведе до увеличаване на заетостта и в двата сектора, повишаване на КПД на производствените мощности, увеличаване на добавената стойност и задоволяване на потребностите от висококачествен с висока биологична активност български пчелен мед на Европейския пазар.
- Да се подкрепи сертифицирането на повече производители и преработватели за производство на екологично чисти продукти.
- Активен маркетинг на вътрешния и външен пазар.
- Разширяване възможностите за производство и реализация на пчелни продукти, които носят значително по-висока добавена стойност от пчелния мед.

Сектор „Преработка на плодове и зеленчуци”

През 2005 г. в сектора работят 156 предприятия с общ производствен капацитет 744 000 т. и са преработени 151 200 т. - т.е използване на производствените мощности около 20 %.

Ръстът на продажбите на преработвателните предприятия през 2003 г. (30% увеличение в сравнение с продажбите за 2000г. и 21% в сравнение с 2002г.) показва значителен потенциал за растеж на вътрешния пазар в бъдеще. Секторът се възстановява бавно след разрушителния срив на руския пазар през 1999г.

Въпреки че възстановяването на сектора започва през 2003г. и въпреки наблюдавания ръст, производството на консерваната промишленост е много по-малко от произвежданите обеми до 1989 г.

Таблица 2. Износ на преработени плодове и зеленчуци от България 1997-2000

	1997 (kg)	1998 (kg)	1999 (kg)	2000 (kg)
Зеленчуци	117.053.521	122.154.425	22.124.062	33.295.348
Плодове	26.227.254	29.106.873	10.918.164	12.251.102

Таблица 3. Износ на преработени и консервирани зеленчуци, плодове и сокове (2001-2004г.) по видове

Продукт	2001, t	2001 хил. евро	2002, t	2002 хил. евро	2003, t	2003 хил. евро	2004, t	2004 хил. евро
Общо	62417	60187	67016	66127	91803	83740	91155	97463
Преработени и сонсервирани зеленчуци	30262	34885	32535	36220	37618	36900	42521	49472
Преработени и сонсервирани плодове	23525	19589	28376	25750	43786	40748	40474	43059
Плодови сокове	8630	5713	6108	4156	10399	6092	8161	4032

До 31.12.06 по САПАРД са договорирани 81 проекта с инвестиционна стойност 186 519 309 лв., въпреки че е планирана подкрепа само за 35 проекта с инвестиционна стойност от 30 650 000 лв. Следователно, планиваната подкрепа за сектора е изпълнена на 314 %. Одобрените проекти след изпълнението им трябва да доведат до подобряване на качеството на около 233 743 тона продукция, което е с 55 % повече от преработените плодове и зеленчуци през 2005г.

Общи наблюдения върху сектора

През 2005г. са преработени около 25% от зеленчуците и плодовете, произведени в страната.

- Засилва се тенденцията към увеличаване на относителния дял на вътрешния пазар. Същото важи и за реализацията на пресните и преработени плодове и зеленчуци. 46% от преработените плодове са реализирани на вътрешния пазар и 25% се изнасят; 25% от преработените зеленчуци са реализирани на вътрешния пазар и 28% за износ.
- Въпреки че само 25% от произведените плодове и зеленчуци са изкупуват от преработвателните предприятия, вносът на плодове и зеленчуци за преработка продължава. Това се дължи на недостатъчни количества суровини (партиди) произведени точно в определен период посочен от преработвателите, липса на гъвкавост от страна и на производители и преработватели, по-висока себестойност на продукцията, резултат от разпокъсаността на земята и малките площи засети с различни сортове от един вид продукт. Лошо планиране на производството, както от земеделските производители, така и от преработвателите.
- Намалява относителният дял на стерилизираните и консервирани плодове и зеленчуци намалява.
- Дялът на замразените плодове и зеленчуци се е увеличил и достига 25-29% от цялата готова продукция.
- Общо 14 827 тона праскови от всички сортове (включително за прясна консумация) са произведени в България през 2005г., докато квотата специално за праскови за преработка възлиза на 17 843 тона. Използва се само 7% от потенциала за преработка на праскови, който е 46 400 тона.
- През 2005г. в страната са произведени общо (за прясна консумация и преработка) 126 462 тона домати, докато квотата за домати за преработка е 156 343 тона. Преработвателният капацитет за домати е 192 700 тона, което означава, че може да се използва само 12% от него.
- Капацитетът, обявен от преработвателните обединения - 722 000 тона, се използва около 20%.
- Голяма част от технологичното оборудване е морално или физически остаряло и не отговаря на изисквания по закона за храните и изискванията за качество и безопасност на храните.
- Няма статистически данни за броя на фирмите, въвели добрите производствени и хигиенни практики, системите HACCP и ISO.
- Въпреки че българското законодателство не изисква въвеждането на система HACCP във всички преработвателни предприятия до края на 2006г., системата е въведена в не повече от 25% от регистрираните предприятия за преработка на плодове и зеленчуци.
- От 47 фирми, членове на Съюза на преработвателите на плодове и зеленчуци около 50 % са въвели HACCP.
- Въпреки че законът не е отменен, до този момент нито един секторите произващи храни от неживотински произход не е поискал отлагане или гратисен период за въвеждането на HACCP или друга система за качество и безопасност на храните.
- Някои от новите предприятия, създадени с подкрепата на Програма САПАРД, изпитват финансови

Затруднения, причините за които са различни (повечето типични за целия сектор), сред които:

- финансови трудности при връщане на заемите и лихвите по тях;
- Липсата на договори за реализацията на продукцията, макар че такива са представени пред САПАРД;
- Недостатъчни като количество и качество суровини за преработване;
- Лошо управление;
- Недостатъчно квалифицирана сезонна работна ръка;

- Недостатъчен оборот на ресурсите и невъзможност за получаване на кредити поради кредитни задължения;
- Недостатъчен брой високо квалифицирани специалисти.
- Характерна за сектора е голямата енергоемкост на техниката и предприятията като цяло, което води до висока себестойност на готовите продукти и ниска конкурентноспособност на външните пазари.
- Увеличава се делът на съхранението в асептична среда плодове, зеленчуци и полуфабрикати.
- Високият процент на пресните плодове и зеленчуци, реализирани на вътрешния пазар – около 60% - показва потенциал за развитие на ново за България производство - приготвяне, пакетиране, предлагане на готови салати от пресни плодове и зеленчуци. Част от преработвателните предприятия, които имат възможност да внедрят нови технологии, необходими за производството на прясно пакетирани салати и полу-фабрикати от плодове и зеленчуци или готови неконсервирани ястия могат да заемат съществуващата в България пазарна ниша.
- Като цяло търговския баланс на страната за пресни плодове и зеленчуци е отрицателен през последните 2004-2005г. и тенденцията е за увеличаване на този отрицателен баланс през 2005г. като пример произведени са 72100 тона пипер, а са внесени 13994 т., а изнесените количества са едва 1142 т.
- Недостиг на оборотни средства и динамичен външен пазар, който рядко разчита на дългосрочни договори.

Заклучения и кратки препоръки за сектора

- Секторът „Преработени плодове и зеленчуци“ се нуждае повече от всякога от подкрепа за насърчаване на вертикалната интеграция между земеделските производители, преработватели и производители на техника.
- Приоритетно подпомагане на сектора на производство на пресни плодове и зеленчуци (суровинния сектор) за да може преработвателните предприятия да станат конкурентноспособни, чрез използването на достатъчни и висококачествени пресни суровини на конкурентни цени. Това може да стане чрез подпомагане на земеделските производители при закупуване на високопроизводителна техника (комбайни за засаждане и събиране на зеленчуци, домати, грах, моркови, лук, картофи и др.).
- Подкрепа за преработвателните предприятия при модернизирани, автоматизирани и компютаризирани на производството с цел намаляване на ръчния труд и преодоляване недостига на сезонна работна ръка, подобряване на качеството, снижаване на себестойността, покриване на санитарните и хигиенни изисквания в съответствие с директивите на ЕС и адаптираното българско законодателство.
- Подкрепа на преработвателните предприятия при внедряване на енергоспестяващи източници и използването на възобновяеми енергоносители;
- Въз основа на съществуващите обновени и модернизирани мощности, може да се направи заключението, че нови производствени мощности могат да бъдат подпомагани само ако:
 - се изградят на мястото на съществуващи стари такива или се внедряват иновативни технологии, не прилагани в България;
 - се изградят от организации на производителите осигуряващи суровини собствена продукция минимум за 80 % от производствения капацитет
- Изграждане на вертикална интеграция с първичното производство и всички участници във веригата, осигуряващи суровини, материали и енергоносители,;
- Използуване на маркетинговите елементи и лостове за доставка на качествени, достатъчни по количество, калибрирани, сортирани и окачествени суровини и материали, чрез изграждане на събирателни пунктове и събирателни пазари на производителите на пресни плодове и зеленчуци.
- Предприятията с оборудване за производство на замразени плодове и зеленчуци могат с малко инвестиции да внедрят технологията "fresh-cut" за производство на пресни салати и полуготови ястия и

храни от пресни плодове и зеленчуци с удължен срок на годност и да запълнят съществуващата пазарна ниша в България и на Балканите.

- Независимо от това, голяма част от оборудването и инфраструктурата на сектора е обновена, много от производствените линии, включително и пречиствателните съоръженията, вече не отговарят на стандартите и Директивите на ЕС, поради което са необходими значителни инвестиции във всички етапи на производството.

Сектор „Винопроизводство”

През 2005г. в България работят 145 предприятия с общ съдов капацитет от 823 823 658 л, от които се използват едва е 442 700 000 или около 50%. Имайки предвид квотата на България за лозя от винено грозде в ЕС според Общото финансово споразумение, която е 153 500 ха, и новозасадените и вече съществуващи лозя, които са в плододаване и капацитета на сектора, могат да се направят следните заключения:

По мярка 1.2 от Програма САПАРД до 31.12.2006 в сектора винопроизводство са одобрени 55 проекта с инвестиции на стойност 142 481 220 лв. Одобрените проекти ще спомогнат за подобряване на качеството на около 160 000 тона вино годишно, което означава 174% от планираното в НПРЗСР. Предвид това и анализът на състоянието на лозовите масиви за винено грозде, съществуващите лозя не са достатъчни за нуждите на винопроизводството.

Разработване на нови промишлени съоръжения за производство на вино не се препоръчва.

Общи наблюдения върху сектора

- През 2005 г. са произведени 312 808 т грозде за вино, от които 208 151 т са предоставени за преработване.
- Реалният капацитет на винопроизводството е по-голям от съществуващите и използвани лозя, и те не са в състояние да гарантират потребностите от суровини за съществуващия капацитет на винопроизводствения сектор.
- Климатичните и почвени условия в България са благоприятни, традициите и опита в отглеждането на винарски сортове и винопроизводство са налице, както и опит в износа.
- Виното е с положителен търговски баланс през последните години и търсенето на вътрешния и външния пазар остава незадоволено.
- Секторът се характеризира с остаряло оборудване и сграден фон на големите индустриални мощности, някои от които се използват под 20 %, което обуславя ниската рентабилност
- България има традиции в туризма и новият вид винен туризъм в съчетание със селския туризъм, и сътрудничество с морски, зимни, планински и СПА курорти е потенциал, който може да донесе добавена стойност за всички по веригата.
- ДФ „Земеделие” е финансирал 15 проекта за създаване на 304,1 ха лозя в рамките на Програма „Растениевъдство”. Общата стойност на проектите е 6 245 949 лв., а капиталовата субсидия е 333 965 лв. От началото на 2005г. до 07.09.05 г. са финансирани 18 проекта обхващащи площ от 643,9 ха на стойност 9 425 317 лв., включително 1 893 626 капиталова субсидия.
- По мярка 01(1. 2. от НПРЗСР) на програма САПАРД, “Инвестиции в земеделски топанства”, към 31 август 2005 г. според вида на инвестицията са одобрени 80 проекта за създаване на лозя, а според вида на основната производствена дейност – 93 проекта за лозя. - Цялата инвестиция за одобрените от Агенция „САПАРД” проекти е на стойност 84 333 828,07 лв., като общо договорените субсидии са в размер на 34 955 604,23 лв.
- Въпреки това обемът на наличните лозови масиви е недостатъчен за потребностите на
- Винопроизводството.

Заклучения и кратки препоръки за сектора

- Недостигът на качествена суровина се определя и от ниската степен на вертикална интеграция и небалансирана структура на произвежданата продукция – увеличен дял на нискокачествените небутилирани вина.
- Засаждането на нови пазарно ориентирани сортове грозде в тясно сътрудничество със земеделските производители и силен контрол на здравния статус на посадъчния материал;
- Увеличаване на лозовите насаждения чрез подкрепа на земеделските производители и производителите на вино, които желаят да създават собствени лозови масиви от висококачествени сортове лозя.
- Да не се подкрепя изграждането на нови индустриални капацитети за производство на вино.
- Да се подкрепя закупуване на оборудване свързано с:
 - Подобряване на хигиената и качеството на продуктите;
 - Преработване на суб-продуктите и производствените отпадъци и елиминиране на отпадъците;
 - Пречиствателни съоръжения, там където е необходимо;
 - Лаборатории и оборудване за подобряване и контрол на качеството на продуктите(НАССР);
 - Разработване на система за контрол на качеството в съответствие с изискванията на ISO 9000.
- Да се подкрепя изграждането само на малки селски винарни от типа „Шато“, които произвеждат вино от деклариран географски район и имат собствено производство на винено грозде за да се затвори цикъла на производство и добавената стойност при земеделския производител да бъде по-висока .
- Производство на висококачествени вина или бутикови серии, които при добра маркетингова политика могат да намерят много добър пазар и и по-висока добавена стойност.
- Разработване и реализация на Национална маркетингова стратегия за българските вина и тяхната продажба катокраен търговски продукт (т.е бутилирано);
- Засаждане на пазарно ориентирани сортове в тясно сътрудничество със земеделските производители и научните институти.
- Обучение на производствения и управленския персонал във винарските изби и укрепване на консултантския капацитет.
- Намаляване на обема на нискокачествените вина и увеличаване на дела на висококачествените вина.
- Увеличаване на производствения дял на иновативни продукти като леки аперитиви и плодови и зеленчукови екстракти с ниско алкохолно съдържание.
- Подпомагане и развитие на нов вид туризъм в допълнение към селския туризъм в сътрудничество с морските, зимните и СПА курорти като потенциал, който ще донесе значителни печалби за всички по веригата.
- Да се увеличи относителният дял на качествените сортове бяло грозде в подходящите райони.

Производство на растителни масла

При разглеждане на сектора обикновено се отчита само слънчогледовото масло, защото производството на останалите е незначително. По неофициални данни в сектора работят 6 големи предприятия и над 90 малки, средни и микро- предприятия.

Секторът не е подкрепян по програма САПАРД. За да се определят приоритетите за подкрепа по ПРСР е желателно да се направи задълбочен секторен анализ, който да идентифицира проблемите и потенциала на българската маслодобивна индустрия.

Общи наблюдения върху сектора

- Годишното потребление на растително масло е между 160-200 хиляди тона, като за сезона 2005/2006 г. то възлиза на 175 хиляди тона.
- България може да намери пазарна ниша за износ на около 100 хиляди тона; понастоящем тя изнася между 22 и 62 хиляди тона, като през 2004/2005 г износът възлиза на 34 368 тона.
- Според експерти България е с най-добри климатични условия за производство на маслодаен слънчоглед.
- Производството на слънчоглед през 2005 г. възлиза на 934 855 т, от които 904 114 т. маслодайни видове.
- За същия период маслодайния слънчоглед, който се преработва за производство на слънчогледово масло е около 450 хил.тона. , от които са произведени около 162 хил. тона слънчогледово масло.
- През 2005/06 износът на слънчоглед се очаква да достигне 420 хиляди тона. Средната цена на тон слънчоглед от реколта 2005г. е 456 лв./тон. За периода септември 2005 – февруари 2006 износната цена на маслен слънчоглед е 270 щ.д. за тон, т.е. под себестойността му.
- Мощностите не се натоварват на 100 % и макар, че се нуждаят от модернизация могат да произвеждат висококачествено масло.
- Маслодобивната индустрия работи почти 100% със суровини с местен произход
- От съществуващите производствени предприятия в сектора над 50 % са сертифицирани по ISO 9001, версията 2000 г., актуална в ЕС, и HACCP

Заклучения и кратки препоръки за сектора

- Лошата вертикална интеграция между производители и преработватели на маслодаен слънчоглед е причина слънчогледът да се изнася като суровина под себестойността, вместо да се преработва в страната и да се изнася като масло с висока добавена стойност
- Секторът е единственият от ХВП, за който има достатъчно местна суровина, няма изградени свръх капацитети, произвежда качествен краен продукт и има потенциал за разширяване на износа.
- Болшинството екстракционни предприятия не спазват изискванията на ЕС за опазване на околната среда поради липса на изградени пречиствателни съоръжения и оборудване , поради което секторът се нуждае от подкрепа за инвестиции в това направление.
- Приоритетно да се подкрепи производството на здравословни продукти и екологично чисти крайни продукти.
- Секторът може да бъде подкрепян и за внедряване в производството на редица нови субпродукти - биодизел, биогаз, биоторове, чист глицерин, растителни добавки, екобрикети и др.

Приложение 6 Вътрешно съгласуване на целите и мерките на ПРСР по оси

Най-важното при разработването на НСП е набелязването на нуждите и проблемите на селските райони и гарантиране на съгласуваността между анализа на текущото положение и стратегията, базирана на него.

Връзките между Глава 1 и стратегията в Глави 2 и 3 в НСП са представени добре и обосновани, както са налице и преките връзки със стратегическите насоки на Общността . Препоръките, дадени в предишния вариант на предварителната оценка са взети под внимание с оглед по-ясното и логическо представяне на изводите от анализа, както и по-точно позоваване и по-проследяеми връзки между анализа на положението и стратегията (цели, оперативни цели и мерки).

За да се провери дали вътрешните цели и мерки са съгласувани и следват логически от по-горните нива на дефинираните цели, необходимо е графично представяне на йерархията на целите на НСП. Долните таблици показват вътрешната съгласуваност и йерархия на целите и мерките на НСП, представени за всяка от четирите оси.

* Най-глобалната цел на НСП е представена в най-дясната колона, а най-конкретите цели и мерки - в най-лявата. Този подход представя визуално непосредствената връзка и кръстосаната връзка между дефинираните стратегически цели, под-цели, оперативни цели и мерки на фона на общата логика на въздействието и непосредствените резултати и резултатите и дава възможност за изясняване на хоризонталната и вертикална съгласуваност на предлаганите дейности.

Таблица 2. Вътрешно съгласуване на целите и мерките на НСП по оси

Ос 1:

Глобална цел (визия)			
<p>Въздействие (глобално):</p> <p>Ефективен, иновативен и конкурентен агро-екологичен сектор, прилагащ устойчиви земеделски практики, произвеждащ продукти с високо качество и стойност и използващ ефективно природните и човешки ресурси на селските райони, което води до повишаване на доходите на местното население.</p>	<p>Стратегическа цел 1</p> <p>Развитие на конкурентно земеделие и горско стопанство и основан на иновации хранително-преработвателен сектор</p>	<p>Въздействие (глобално):</p> <p>Нарастване на производителността и конкурентноспособността на земеделието, ХВП и горското стопанство</p>	<p>Под-цел 1</p> <p>Преструктуриране и модернизация на технологичната база (физическия потенциал) и насърчаване на иновациите.</p>
		<p>Резултати</p> <p>Развит физически потенциал и подобро икономическо състояние на стопанствата</p> <p>Увеличаване броя на предприятията, въвеждащи нови продукти, процеси и технологии.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Подобряване икономическата производителност на стопанствата и ХВП чрез по-добро използване на производствените фактори</p> <p>Оперативна цел 2</p> <p>Оползотворяване на пазарните възможности чрез широко прилагане на иновативни подходи при разработването на нови продукти, процеси и технологии</p> <p>Оперативна цел 3</p> <p>Подобряване на инфраструктурата, необходима за повишаване на конкурентността на земеделието, горското стопанство и ХВП</p> <p>Оперативна цел 4</p> <p>Повишаване на икономическата стойност на частните гори и разнообразяване на горското производство</p>
			<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • по-голям брой подпомогнати земеделски стопанства; • Увеличен обем на инвестициите; • Увеличен брой горски стопанства, получаващи инвестиционно подпомагане; • Увеличен общ обем на инвестициите в предприятия; • Увеличен общ обем на инвестициите в предприятия; • Хуманно отношение към животните и санитарно-хигиенни изисквания за животните; • Гарантирано опазване на околната среда в зоните, уязвими от нитратно замърсяване; • Подобро функциониране на предприятията; • Подобро сътрудничество между участниците в пазарните вериги.
			<p>Мярка 1. Модернизиране на фермите</p> <p>Мярка 2. Подобряване на икономическата стойност на горите</p> <p>Мярка 3. Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти</p> <p>Мярка 4. Сътрудничество за разработване на нови продукти, процеси и технологии в земеделието, хранителната промишленост и горския сектор</p> <p>Мярка 5. Инфраструктура, свързана с развитието и адаптирането на земеделието и горското стопанство</p>

<p>Под-цел 2 Подкрепа за адаптиране на структурата на стопанствата и насърчаване на сътрудничеството</p>	<p>Оперативна цел 1 Улесняване на прехода на полу-пазарните стопанства към пазарни</p> <p>Оперативна цел 2 Подпомагане на млади фермери и структурното адаптиране на стопанствата им</p> <p>Оперативна цел 3 Насърчаване на създаването на групи производители</p> <p>Оперативна цел 4 Подкрепа за консолидацията на земята</p>	
<p>Резултати Рационализирана структура на земеделските стопанства в България Увеличаване на земеделската брутна добавена стойност на подпомогнатите стопанства Подобряване на икономическите резултати на полу-пазарните стопанства. Увеличаване броя на стопанствата, излизаци на пазара. Увеличаване размера на БДС от подпомогнати групи производители</p>	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Увеличен брой млади фермери, подпомогнати по мярката ● Увеличен общ размер на инвестициите за подпомагане на млади фермери; ● по-голям брой подпомогнати земеделски стопанства; ● Увеличен брой подпомогнати полу-пазарни стопанства; ● Насърчаване за реструктурирането на земеделски стопанства, които са все още слаби да работят за пазара; ● Увеличена производителност на работната ръка в земеделието; ● Разнообразяване на възрастовата структура на заетите в земеделието; ● Увеличен брой организации на производители; ● Увеличаване добавената стойност на продукцията и по-доброто и оценяване. 	<p>Мярка 1. Подпомагане създаването на стопанства на млади фермери Мярка 2. Инфраструктура, свързана с развитието и адаптирането на земеделието и горското стопанство Мярка 3. Полу-пазарни стопанства Мярка 4. Подпомагане създаването на групи производители</p>

<p>Под-цел 3</p> <p>Повишаване на знанията и подобряване на човешкия потенциал</p>		
<p>Резултати</p> <p>По-голям брой иновации и разпространение на знания и развит човешки потенциал</p> <p>Увеличен брой участници, които успешно са преминали през различни обучения по земеделие и горско стопанство.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Гарантиране на подходящо ниво на технически и икономически знания</p>	
	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • По-голямо предлагане на професионално обучение и качествено образование в земеделието; • 5 % от хората, заети в земеделието имат висше образование; • 37 % от хората, работещи в земеделието, имат средно образование; • среден годишен растеж на производителността на работната ръка в земеделието от 2.5% • Повишено качество и ниво на професионалното обучение, предлагано на ангажираните в земеделието; • Повишени знания и способности на стопаните на гори и фермерите в процес на реструктуриране 	<p>Мярка 1. Обучение, информация и разпространяване на знания</p> <p>Мярка 2. Използване на консултантски услуги (2010—2013 г.)</p> <p>Мярка 3. Осигуряване на консултантски и специализирани услуги в България и Румъния (2007-2009 г.)</p>

Ос 2

Глобална цел (визия)		
<p>Въздействие (глобално):</p> <p>Опазване на природните ресурси и ценното наследство на селските райони</p>	<p>Стратегическа цел 2</p> <p>Опазване на природните ресурси и защита на околната среда на земеделските земи</p>	<p>Въздействие (глобално):</p> <p>Развитие на земеделски методи, способстващи защитата и опазването на околната среда, компенсирани на производителите от планинските и други необлагодотелствани райони за поддържане на земите в добро състояние и предотвратяване на обезлюдяването на тези райони</p> <p>Предотвратяване на намаляването на биологичното разнообразие</p> <p>Избягване на маргинализацията и изоставянето на земи</p> <p>Промени в районите с висока природна стойност.</p> <p>Промени в брутния хранителен баланс.</p> <p>Увеличаване на производството на възобновяема енергия.</p> <p>Поддържане на високата природна стойност на земеделските и горските земи.</p> <p>Принос в борбата с промените в климата.</p>
		<p>Под-цел 1</p> <p>Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи.</p> <p>1.1 Запазване на биологичното разнообразие и земеделските земи с висока природна стойност</p>

<p>Резултати</p> <p>Развитие на не-облагодетелстваните райони и устойчивото използване на земите в тези райони</p> <p>Избягване на маргинализацията и изоставянето на земи</p> <p>Подобряване качеството на почвата.</p> <p>Подобряване на биологичното разнообразие.</p> <p>Подобряване качеството на водата.</p> <p>Увеличаване на площите (в хектари) под успешно управление.</p> <p>Определена площ (в хектари) традиционни общини или ядкови градини са запазени, като по този начин се запазват 50% от видовете от одобрения списък плодови видове и сортове.</p>	<p>Оперативна цел 1 Въвеждане на земеделски методи, съвместими със запазването на биологичното разнообразие</p> <p>Оперативна цел 2 Насърчаване на мултифункционалния характер на земеделието;</p> <p>Оперативна цел 3 Предотвратяване на изоставяне в бъдеще на земи и запазване на земеделските дейности в маргиналните земи и земите в висока природна стойност;</p> <p>Оперативна цел 4 Запазване на традиционните овощни градини;</p> <p>Оперативна цел 5 Запазване на генетичното разнообразие и културно наследство чрез подпомагане на запазването на застрашените местни породи животни и традиционни растителни сортове, редките породи, застрашени от изчезване</p> <p>Оперативна цел 6 Опазване на обектите от НАТУРА 2000 – подкрепа на биологичното земеделие.</p>
--	--

<p>Под-цел 1 Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи</p> <p>1.2. Подобряване на качеството на водите и почвите</p>	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Увеличаване броя на подпомогнатите стопанства в планинските райони; • Увеличаване обема на подпомогнатите земеделски земи в планинските райони; • Увеличен брой подпомогнати стопанства за природни ограничения в райони, различни от планинските • Увеличение на подпомогнатата земеделска земя; • Увеличен брой подпомогнати стопанства в районите, включени в НАТУРА 2000; • Стабилизирани доходи на населението в планинските райони; • Компенсиране за допълнителните разходи или намаление в доходите, вследствие на ограниченията на производството в планинските райони; • Рационално използване, опазване и устойчиво развитие на земите и другите природни ресурси в планинските райони; • Подобрена поддръжка на ландшафта и биологичното разнообразие; • Ограничаване на изоставянето на земите; • Подобряване на качеството на живот; • Ограничаване на ерозията в необлагодетелстваните райони; • Увеличение на земите, подпомагани чрез плащания за агро-екология; • Компенсирани фермери в райони с неблагоприятни почвени и климатични условия в райони, различни от планинските. • увеличени популации на застрашени мигриращи/зимуващи птици в определени важни ареали; • Увеличаване обхвата на популациите на застрашените видове; • Защита на коридорите за свободно движение на индивиди и генетичен материал между раздробените популации; • Увеличаване на биологичното разнообразие. 	<p>Мярка 1. Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони</p> <p>Мярка 2. Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските</p> <p>Мярка 3. Плащания по НАТУРА 2000</p> <p>Мярка 4. Агро-екологични плащания</p>
--	---	--

<p>Резултати</p> <p>Подобряване качеството на почвата.</p> <p>Подобряване качеството на водата.</p> <p>Подобряване консервацията на тревните хабитати.</p> <p>По-ефективно използване на земята.</p> <p>Намален риск от почвена ерозия (лека до умерена) и от изтичане на нитрати от обработваеми земи.</p> <p>Увеличено използване на високо-планински пасища, водещо до поодържането на а) високата природна стойност на планинските пасища и б) традиционния „открит“ планински ландшафт.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Опазване на почвените и водни ресурси, включително в районите с висок риск от загуба на хранителни вещества (напр. зони, уязвими от нитратно замърсяване) или друга форма на земеделско замърсяване.</p>	
	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Намаляване на биогенното замърсяване от земеделски източници; • Намалени разходи за защита от наводнения; • ограничаване на ерозията на речните брегове; • намаляване на оттока (на нитрати и пр.) от земеделските земи в речните екосистеми; • 20% от съществуващите и интензивно експлоатирани езера се поддържат чрез методи, съобразени с опазването на околната среда • съхраняване и поддържане на съществуващите залесени земи; • Предотвратяване на водната ерозия; • Предотвратяване на изтичането във водосборните райони на агро-химикали/ пестициди; • Увеличаване на възможностите за развитие на алтернативни икономически дейности в планинските райони • Разработване и прилагане на схеми и стратегии за in situ и ex situ консервация. 	<p>Мярка 1. Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони</p> <p>Мярка 2. Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските</p> <p>Мярка 3. Плащания по НАТУРА 2000</p> <p>Мярка 4. Агро-екологични плащания</p>
<p>Под-цел 1</p> <p>Насърчаване на устойчивото управление на земеделските земи</p> <p>1.3. Превенция на процесите на деградация на почвата</p>		

<p>Резултати</p> <p>Подобряване качеството на почвата.</p> <p>Намаляване на риска от умерена до тежка почвена ерозия на земеделски земи.</p> <p>Подобряване на състоянието на тревните хабитати в България – с ударение на обектите от НАТУРА 2000.</p> <p>Подобряване на консервацията на над 200 000 ha полуприродни пасища с висока природна стойност.</p>	<p>Оперативна цел 1 Въвеждане на анти-корозионни практики и земеделски дейности;</p> <p>Оперативна цел 2 Въвеждане на подходящ сеитбооборот и предотвратяване на многокультурно земеделие;</p> <p>Оперативна цел 3 Запазване и възстановяване на синорите и ветрозащитни съоръжения с цел намаляване на риска от вятърна ерозия</p>	
	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Увеличаване броя на застрашените породи и запазване на чистотата на породата; • Увеличено използване на високопланинските пасища; • Увеличен брой на местните традиционни породи. 	<p>Мярка 1. Плащания за природни ограничения на фермери в планински райони</p> <p>Мярка 2. Плащания за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските</p> <p>Мярка 3. Плащания по НАТУРА 2000</p> <p>Мярка 4. Агро-екологични плащания</p>
<p>Под-цел 2</p> <p>Насърчаване на устойчивото управление на горите и горските земи</p>		

<p>Резултати</p> <p>Устойчиво управление на горите, насочено към опазване на околната среда и селския ландшафт</p> <p>10 000 ha земя под успешно управление, допринасящо за:</p> <p>а) Биологичното разнообразие и високата природна стойност на земеделските/горските земи;</p> <p>б) Качеството на водата;</p> <p>в) Намаляване на ефекта от промените в климата;</p> <p>г) Качеството на почвата.</p> <p>6 000 ha земи, прилагащи мерки с цел избягване на маргинализацията и изоставянето на земи.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Укрепване на опазването и устойчивото развитие на горите, подобряване и увеличаване на горските ресурси</p> <p>Оперативна цел 2</p> <p>Увеличаване и подобряване на горските ресурси</p> <p>Оперативна цел 3</p> <p>Възстановяване на горския потенциал, увреден от природни бедствия и пожари и въвеждане на превантивни дейности</p> <p>Оперативна цел 4</p> <p>Подкрепа за преодоляване на специфични ограничения, наложени от Директиви на ЕС</p> <p>Оперативна цел 5</p> <p>Постигане на целите на ЕС за използване на възобновяеми източници на енергия</p>	
	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> Разнообразен и подобрен видов състав на залесените земи от земеделския и горски фонд По-голяма площ (в ха) залесени земи; Създадени механизми за производство на енергия от възобновяеми източници от земеделието и горското стопанство; Възстановени икономически и екологични функции на горите; Различни превантивни дейности за борба с природни бедствия и пожари Предвидени компенсации за фермери за преодоляване на конкретни затруднения, произтичащи от прилагането на Директиви на Съвета относно опазването на естествени хабитати, дивата флора и фауна. Увеличен брой бенефициенти, получаващи помощ за залесяване; По-голяма площ (в ха) залесени земи; Увеличен обем подпомогнатите площи от засегнати гори. 	<p>Мярка 1. Залесяване на неземеделски земи</p> <p>Мярка 2. Natura 2000 за гори</p> <p>Мярка 3. Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки</p>

Ос 3

Глобална цел (визия)			
Въздействие (глобално): Жизнени селски райони с укрепнали и разнообразни икономики, които предлагат добър стандарт на живот на селското население	Стратегическа цел 3 Подобряване на качеството на живот и разнообразяване на възможностите за заетост в селските райони		
	Въздействие (глобално): Увеличаване на възможностите за заетост и подобряване на качеството на живот в селските райони Създадени около 15 000 нетни допълнителни работни места на пълен работен ден	Под-цел 1 Подобряване на качеството на живот в селските райони	
		Резултати Подобрени основни услуги за населението и селска инфраструктурата и по-добро опазване на природното и културно наследство 8 000 туристи привлечени допълнително. 300 бруто създадени нови работни места Нови разработени и изпълнени междурегионални продукти на селския туризъм. 320 000 души в селските райони, облагодетелствани от подобрените услуги	Оперативна цел 1 Подобряване достъпа до и качеството на основни услуги и инфраструктура в селските райони Оперативна цел 2 Запазване и осъвременяване на природното и куртурно наследство;

<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Подпомогнати 250 културни инициативи; • 180 построени/обновени спортни съоръжения; • Подпомогнати 420 обекта за социални услуги; • Разработени 360 информационно-технологични компютърни услуги; • Адекватна и ефективна социална, културна, образователна и здравна инфраструктура в селските райони; • Подобрени условия за развитие на селските икономики; • Подобен жизнен стандарт на селското население; • Подобрено качество и обхват на обществените услуги в селските райони; • Ограничаване на процеса на обезлюдяване на селските райони; • Подобряване и изграждане на селски и междуселски пътища; • Подобен достъп до и между селищата. • Насърчаване на икономическото развитие на не-земеделския сектор. 	<p>Мярка 1. Насърчаване на дейности, свързани с туризма</p> <p>Мярка 2. Основни услуги за населението и икономиката в селските райони</p> <p>Мярка 3. Възстановяване и развитие на селата</p>
<p>Под-цел 2</p> <p>Създаване на разнообразни възможности за заетост в селските райони</p>	
<p>Резултати</p> <p>Увеличени възможности за заетост и създаване на работни места извън земеделието за стопаните и за жителите на селските райони като цяло</p> <p>300 бруто създадени нови работни места</p> <p>Увеличаване на неземеделската брутна добавена стойност на подпомогнатите бизнеси със 7,5 милиона евро</p> <p>1200 бруто създадени нови работни места</p> <p>300 000 нови места с интернет достъп в селските райони</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Развиване на доходоносни дейности извън земеделието за земеделските домакинства в селските райони</p>

<p>Под-цел 3</p> <p>Изграждане на местен капацитет</p>	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1 200 подпомогнати проекта; • 4 500 бенефициенти; • 270 милиона евро общ обем на инвестициите; • 3 000 подпомогнати/създадени микро-предприятия; • Подпомогнати 250 нови туристически проекта; • 58 милиона евро общ обем на инвестициите; • Възстановени занаяти в селските райони; • Инвестиции в образователни и културни мероприятия в стопанството; • По-високо ниво на инвестициите в преработката на етерично-маслени култури, билки и гъби • Въвеждане на не-интензивно развъждане на дивеч; • Създаване на работилници за поддръжка и ремонт на земеделска техника и битова техника; • Подобен маркетинг на земеделските продукти; • Използване на биомаса за производство на горива; • Икономическо развитие на не-земеделския сектор; • Увеличаване на помощта за микро-предприятията; • Модернизиране на малки производствени единици за преработка, консервиране и пакетиране на продукти; • Разработване на маркетингови инструменти, търговски канали и реклама; • Мобилни инсталации за преработка на място; • Създаване на възможности за увеличаване на приходите на земеделските домакинства; • Повече информация за туристически дейности в селските райони; • По-добър достъп до туристическа информация; • Разработване и подобряване на системите за туристически резервации за селските райони. 	<p>Мярка 1. Разнообразяване към неземеделски дейности</p> <p>Мярка 2. Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия</p> <p>Мярка 3. Насърчаване на дейности, свързани с туризма</p>
---	--	---

<p>Резултати</p> <p>7 000 успешно обучени.</p> <p>Укрепване на човешките, технически и финансови ресурси за дейности на МИГ и изпълнение на местни стратегии.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Увеличаване капацитета на ангажираните в земеделието при подготвянето, разработването и изпълнението на стратегии и мерки</p>	
	<p>Непосредствени резултати:</p> <p>1 750 проекта за придобиване на умения и анимиране на дейности;</p> <p>35 000 участници в проектите.</p>	<p>Мярка 1. Текущи разходи, придобиване на умения и анимация</p>

Ос 4

Глобална цел (визия)			
Въздействие (глобално): Засилване на участието на местните общности и създаване на възможност за подемане на инициативи за развитие на селските райони отдолу-нагоре	Стратегическа цел 4 Изграждане на местния капацитет и подобряване на местното самоуправление		
Въздействие (глобално): Укрепване на регионалното и трансграничното сътрудничество между МИГ. Създадени допълнителни работни места.	Под-цел 1 Подобряване на капацитета за осъществяване на подхода ЛИДЕР		
	Резултати Бруто създадени нови работни места 7 000 успешно обучени. Увеличен брой участници, успешно преминали курс на обучение. Увеличен брой одобрени местни стратегии за развитие в резултат на помощта. Увеличен и засилен капацитет на заинтересуваните страни за подготвянето, разработването и изпълнението на местни стратегии и мерки за развитие	Оперативна цел 1 Увеличаване капацитета на местните инициативни групи Оперативна цел 2 Насърчаване на сътрудничеството и най-добрите практики	

<p>Под-цел 2</p> <p>Подпомагане изпълнението на местни стратегии за развитие</p>	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 50 подкрепени проекта за сътрудничество; • 25 МИГ обхванати в проекти за сътрудничество; • 1 750 проекта за придобиване на умения и анимиране на дейности; • 35 000 участници в проектите. • Увеличен брой създадени местни инициативни групи в резултат на помощта. 	<p>Мярка 1. Вътрешно и трансгранично сътрудничество</p> <p>Мярка 2. Текущи разходи, придобиване на умения и анимация</p>
<p>Резултати</p> <p>4 600 бруто създадени нови работни места</p> <p>7 000 участници, успешно преминали курс на обучение.</p>	<p>Оперативна цел 1</p> <p>Изпълнение на местни стратегии за развитие за постигане на целите по една или повече други оси</p>	
	<p>Непосредствени резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Подпомогнати 50 МИГ; • 36 000 km² област на действие на МИГ. • 2 500 проекта, финансирани от МИГ. 	<p>Мярка 1. Изпълнение на местни стратегии за развитие;</p>